

HANAFIY FIQHIDAN ZARUR MASALALAR

Mualliflar:

Tarix fanlari nomzodi, dotsent
Muzaffar Murodxon o'g'li Komilov,
Akmal Miravaz o'g'li Mirboqiyev

Toshkent – 2023

UO'K 28-741

KBK 86.38

K 64

Komilov, Muzaffar

Hanafiy fiqhidan zarur masalalar [Matn] / M. Komilov, A. Miravaz o'g'li. – Toshkent: “Shamsuddinxon Boboxonov”, 2023. – 304 b.

Fiqh – ijtimoiy hayotning barcha jabhalarida uchraydigan turli masalalar xususida bahs yuritib, bu masalalarga nisbatan shariatning tutgan o'rnini belgilab beruvchi ilmdir.

Qo'lingizdagi ushbu kitob hanafiylikka asoslangan fiqhiy zarur masalalarni o'z ichiga olib, Alloh buyurgan, qaytargan, ixtiyor etgan qat'iy ko'rsatmalar bayon etilgan.

Mazkur kitobdan soha bo'yicha tahsil olayotgan tolibi ilmlar, fiqh bo'yicha izlanishlar olib borayotgan tadqiqotchilar va keng kitobxonlar ommasi foydalanishlari mumkin.

Mas'ul muharrir: Tolibjon Nizom

*O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi
huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mitaning 2022-yil
21-oktabrdagi 03-07/ 8180-sonli
xulosasi asosida nashrga tayyorlandi.*

ISBN 978-9943-12-698-5

© Muzaffar Komilov, Akmal Miravaz o'g'li, 2023

© “Shamsuddinxon Boboxonov” NMIU, 2023

BISMILLAHIR ROHMANIR ROHIM

MUQADDIMA

Markaziy Osiyoda VIII asrning oxiri – IX asr boshidan hanafiy mazhabining yetakchilik maqomi kuchayib, mazkur ta’limot keng qamrovda rivojlandi. Hanafiy mazhabining mintaqa madaniyatidagi o’rni, milliy qadriyatlar bilan mushtaraklashish xususiyatlarini o’rganish katta ahamiyatga egadir. Ushbu kitobni tayyorlashda tuzuvchilar tomonidan bugungi kunimizda ko’p uchraydigan kundalik fiqhiy masalalarni hanafiy mazhabi asosida taqdim etish asosiy maqsad qilib olindi va quyidagi manbalardan foydalanildi:

1. Burhoniddin Ali ibn Abu Bakr Marg’inoniy (vaf. 593/1197-y.)ning “Hidoya” asari.

2. Tojush shari’a Mahmud ibn Shamsiddin Sadrush shari’a Ahmad ibn Jamoliddin Ubaydulloh Mahbubiy Buxoriy Hanafiy (vaf. 673/1274-y.)ning “Viqoytur rivoya fi maso’ilil Hidoya” asari.

3. Uboda ibn Somit Mahbubiy Ubodiy Buxoriy Hanafiy (vaf. 747/1346–1347-y.)ning “Kitob Muxtasar al-Viqoya fi maso’il al-Hidoya” asari.

4. Shayxul alloma Abdulg’aniy G’unaymiy Dimashqiy Maydoniy (vaf. 1298-y.)ning “Al-Lubob fi sharh al-Kitab” asari.

5. Majdiddin Abulfazl Abdulloh ibn Mahmud ibn Mavdud Musuliy Hanafiy (599–683/1223–1307-y.)ning “Kitab al-Ixtiyor li talil al-Muxtor” asari.

6. Maqsudxo'ja ibn Mansurxo'ja Shoshiy qalami-ga mansub "Muxtasar ul-Viqoya" asarining o'zbekcha sharhi.

Shuningdek, ma'lumotlarni jadval ko'rinishida taq-dim etish orqali o'quvchiga qulaylik yaratish, masala-larning esda qolishini osonlashtirish maqsad qilindi.

Kitobga ilova qilingan rangli chizmalar esa mavzuga doir o'nlab, yuzlab masalalar ichidan eng asosiylarini ajratib olishga, amaliy hayotda ularni osonlik bilan tat-biq etishga ko'maklashadi deb umid qilamiz.

Fursatdan foydalanib aziz va muhtaram kitobxon-lardan yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklar uchun uzr so'ragan holda, Alloh barchamizni ilm-u ma'rifatdan ayirmasligini, ikki dunyo saodatiga musharraf etishini so'rab qolamiz.

TAHORAT

Tahoratning ta'rif	(poklik, tozalik) Allohga ibodat qilish niyatida ba'zi a'zolari yuvish va ba'zilariga mas'h tortish.
Tahoratning farzlari	4 ta: yuzni, qo'llarni tirsaklari bilan, oyoqlarni to'piqlari bilan qo'shib yuvmoq, boshning to'rtidan bir qismiga va yuzning soqol qoplagan qismigacha mas'h tortish.
Yuvish	yuvilayotgan a'zodan kamida ikki qatra tomadigan darajada suv o'tkazish yoki quyish.
Mas'h tortish	ho'llangan qo'lni biror a'zoga surtish.
Tahoratda a'zolar necha marta yuviladi?	a'zolari 1 marta yuvish farz, 3 marta yuvish sunnat.
Tahoratning sunnatlari	"Bismillah" bilan boshlash, misvok qilish, og'izni va burinni suv bilan chayish, soqol va barmoqlarni tahlil qilish, niyat qilish, boshning hammasiga mas'h tortish, tartibga rioya qilish (Moida-6).
Tahlil qilish	ho'l barmoqlarni ostiga suv yetkazish maqsadida soqol orasiga kiritish.
Tahoratning mustahablari	a'zolari yuvganda o'ng tarafdin boshlash va bo'yinga mas'h tortish.
Tahoratni buzadigan amallar	siydik, axlat, yel, maniy chiqishi; qon, yiring oqishi; og'izni to'ldirib chiqqan har qanday qusuq; suyanib uxlash, hushdan ketish, aqldan ozish, namozda eshitiladigan darajada kulish.

Tahoratni buzmaydigan narsalar	(najosat emas) oqmagan qon va og'izni to'ldirmay kelgan qusuq.
Tahoratsiz kishi nimalar qilishi mumkin emas?	namoz o'qishi, Qur'on yoki oyat yozilgan narsalarni g'ilofsiz ushlashi, Ka'bani tavof qilishi mumkin emas.

G'USL BO'LIMI

G'usl ta'rifi	Allohga ibodat niyatida badanning hammasiga suv yetkazish.
G'uslning farzlari	3 ta: og'izni, burunni va butun badanni yuvish.
G'uslning sunnatlari	ikki qo'lni bilak va kaft qo'shiladigan joygacha yuvish, avratlarni yuvish, badandan najosatni ketkazish, oyoqni yuvmay tahorat qilish, butun badanga uch marta suv quyish, oyoqni yuvish.
G'uslda uzun sochni yuvish	sochi o'rilgan ayol sochining tagini barmog'i bilan namlashi kifoya qiladi, sochi o'rilmagan bo'lsa sochining hammasi yuviladi.
G'uslni vojib qiluvchi amallar	maniyning shahvat bilan ajralib, otilib chiqishi, erkak jinsiy a'zosining ayol kishining jinsiy a'zosiga kamida xatna qilingan – kesilgan yerigacha kirishi, hayz va nifosning to'xtashi.
Qaysi ibodatlar uchun g'usl qilish sunnat?	Juma namozi, ikki hayit namozlari, haj yoki umra uchun ehrom bog'laganda va hojilarning Arafotda turishi uchun.
G'usl qilgunga qadar mumkin bo'lmagan ishlar	namoz o'qish, Qur'onni bir oyat bo'lsa ham o'qish, Qur'onni yoki biror oyati karimani g'ilofsiz ushlash, masjidga kirish, Ka'bani tavof qilish.

Tahorat va g'usl qilinadigan suvlar	osmondan tushgan (<i>yomg'ir, qor, do'l</i>) va yerdan chiqqan (<i>buloq, quduq</i>) suvlar, agar ular suvlik tabiatidan chiqmagan bo'lsa.
Najosat tushsa ham najas bo'lmaydigan suvlar	oqar suvga va eni-bo'yi 6 metr-u 12 sm dan kam bo'lmagan, undan hovuchlab suv olganda tagidagi yer ochilib qolmaydigan darajada chuqur bo'lgan hovuz (<i>tushgan najosat suvning ta'mini, rangini yoki hidini o'zgartirmasa</i>).
Suvda tug'iladigan va oqar qoni yo'q jonzoqlar o'lib qolgan suv	bunday suv bilan tahorat qilishning zarari yo'q.
Daraxt, o'simlik va mevalardan siqib olingan va ibodat maqsadida yoki betahoratlikni ketkazish uchun ishlatiladigan suvlar	bunday suvlarni tahoratga ishlatish mumkin emas.
Toza teri	odam va cho'chqaning terisidan tashqari har bir oshlangan teri toza hisoblanadi.
Terini oshlash	terining qo'lansa hidini olish va uni buzilishidan saqlash.
Go'shti yeyilmaydigan hayvonlarning teri va go'shtlari	"Bismillah, "Allohu akbar" deb so'yish bilan toza bo'ladi (go'shtlari halol bo'lmaydi).
Terisi oshlash bilan toza bo'lmaydigan hayvonlarning teri va go'shtlari	shar'iy yo'l bilan so'yilsa ham, na o'zi va na go'shti toza bo'lmaydi.

“Toza” va “halol” soʻzlari haqida	“toza” soʻzi “najas” soʻzining antonimi (“halol” degani emas). Bir narsa toza boʻlishi va ayni paytda harom boʻlishi ham mumkin.
Oʻlimtikning va insonning juni, tishi va paylari	tozadir.

QUDUQLAR BOʻLIMI

Suvga tushgan narsa bilan birga undagi hamma suv chiqarib tashlanadigan quduqlar	oz miqdorda boʻlsa ham najas narsa tushsa yoki unda biror hayvon oʻlib qolib, shishib ketsa yoxud yorilib ketsa, kattaligi odam yoki qoʻydek keladigan hayvon tushib ketib oʻlib qolsa ham, garchi shishib yoki titilib ketmagan boʻlsa ham. Agar suvni chiqarib tashlashning imkoni boʻlmasa, qancha suv borligini bilib, oʻshancha suv olib tashlanadi.
Suvga tushgan hayvon bilan birga 40 dan 60 paqirgacha suv olib tashlanadigan quduqlar	kattaligi tovuqdek keladigan hayvon tushib ketib oʻlib qolsa-yu, biroq shishmagan yoki chirimagan boʻlsa.
Suvga tushgan jonzot bilan birga 20 dan 30 paqirgacha suv olib tashlanadigan quduqlar	yuqoridagi holatda chumchuq kattaligidagi jonzot boʻlsa.
Odamdan, otdan va goʻshti halol qush va hayvonlar ichganidan ortib qolgan suv	tozadir (ularning soʻlagi toza).

Yirtqich hayvonlar ichganidan ortib qolgan suv	najasdir.
Mushuk, erkin qo'yib yuborilgan tovuq, yirtqich qushlar va uylarda uchrab turadigan hasharot va jonivorlar ichganidan ortib qolgan suv	makruhdir (ishlatgani boshqa suv bo'lmasa, ishlatish mumkin).
Hayvonlarning teri va ulardan ortib qolgan suvlar	qaysi hayvondan qolgan suv toza/najas/makruh bo'lsa, o'sha hayvondan chiqqan ter ham toza/najas/makruh bo'ladi.

TAYAMMUM BO'LIMI

Tayammum ta'rifi	Allohga ibodat niyatida toza tuproqni shariatda aytilganidek tarzda ikki qo'l va yuzga surtish.
Qanday holatda tayammum tahorat va g'uslning o'rnini bosadi?	suv bir mil (1848 metr) uzoqlikda bo'lsa, suv ishlatish mumkin bo'lmagan bemorlik, havoning ba'zi a'zolarga zararli yoki kasallikka sabab bo'ladigan darajada qattiq sovuq bo'lishi, dushman xavfi, chanqoq xavfi yoki suvni olish uchun zarur jihozning yo'qligi, suv bilan tahorat qilgan taqdirda qazosi mumkin bo'lmagan namozga yetisha olmaslikdan qo'rqsa.

Tayammum qilish	ikki qo'li kaftini tuproq, tosh yoki qumga o'xshash yer jinsi hisoblangan toza narsaga bir marta urib, yuziga surtadi. Keyin yana bir marta urib, avval chap qo'lining kafti bilan o'ng qo'liga tirsaklari bilan qo'shib surtadi. So'ng o'ng qo'lining kafti bilan chap qo'liga tirsaklar bilan qo'shib surtadi.
Tayammum uchun foydalanadigan jismlar	yer jinsidan bo'lgan har qanday toza narsadan, garchi uning changi bo'lmasa ham.
Tilla va kumushga o'xshash, olovda eriydigan va yumshaydigan hamda kuyib kul bo'ladigan narsalar	yer jinsidan emas.
Kul bilan ham tayammum qilish mumkinmi?	mumkin emas.
Chang	tuproq mavjud bo'lsa ham, changga tayammum qilish mumkin, ya'ni qo'lini ko'rpagami, kiyimgami yoki shunga o'xshagan boshqa narsalarga urib, undan ko'tarilgan changga tayammum qilsa bo'ladi.
Tayammumning sharti	tayammum olish paytida betahoratlikdan qutulishni va tahoratsiz ado etib bo'lmaydigan aniq bir ibodatni niyat qilishi lozim.

Tayammumni sindiradigan amallar	tahoratni sindiradigan amallar tayammumni ham sindiradi. Shu bilan birga, tayammum qilgan odam poklanishiga yetarli suv topib, uni ishlatish imkoniyatiga ega bo'lishi bilan tayammumi sinadi.
---------------------------------	--

MAS'H TORTISH BO'LIMI

Mahsi	oyoqning to'piqdan yuqorisigacha chiqib turadigan, sovuqdan va turli nopokliklardan saqlaydigan oyoq kiyimi.
Mahsiga mas'h tortish	tahoratdagi ikki oyoqni yuvishning o'rniga o'tadi. "Mas'h tortish" deganda ho'llangan qo'l bilan mahsini silash tushuniladi.
Mahsiga mas'h tortish farzi	mahsining oyoq ustini berkitib turadigan qismiga uch barmoq miqdorida mas'h tortish.
Mas'h tortish mumkin bo'lgan poyabzallar	choriqqa va to'piqni yopib turuvchi hamda safar qilishga yaraydigan, ya'ni eng ozi bir farsah – 5544 metr masofani bosib o'tguncha yirtilib ketmaydigan poyabzallarga mas'h tortish mumkin

Mas'h tortish mumkin bo'lgan boshqa narsalar	gips (tahoratsizlik holatda qo'yilgan bo'lsa ham) yoki bog'langan joy ustidan mas'h tortish yuvish kabidir. Bunda mas'h tortish muddati chegaralanmagan, ya'ni yara tuzalib ketgunicha mas'h tortish mumkin. Kasallik tufayli shifokor tomonidan yuvmaslik tavsiya qilingan yoki yuvilsa zarar yetishi taxmin qilingan yarali ko'z ham yuvilmaydi. Unga mas'h tortiladi. Mas'h tortish zarar bersa, bu ham tark qilinadi.
Mas'h tortish mumkin bo'lmagan narsalar	oyoqdan boshqani yopib turuvchi narsalardan faqatgina jarohatga bog'langan narsaga mas'h tortiladi. Do'ppi, salla, telpak, qo'lqop, chopon kabi narsalarga mas'h tortib bo'lmaydi.
Mas'h tortishning muddati	muqimga tahorat buzilganidan boshlab bir kecha-yu bir kunduz, musofirga uch kecha-yu uch kunduz (72 soat). Mas'h tortishning muddati mahsini kiygandan emas, balki mahsini kiygandan keyingi tahorati sinishidan boshlanadi.
Mas'hni sindiradigan amallar	tahoratni sindiradigan amallar, mas'h tortish muddatining tugashi va tovonning ko'p qismi mahsining qo'njiga chiqishi. Bir oyoqning ko'p qismiga suv tegsa ham mas'h sinadi.

Mas'h tortish mumkin bo'lmagan mahsi	bir poy mahsida oyoqning kichik barmoqlaridan uchitasi ko'rinadigan miqdorda yirtiq bo'lsa yoki yirtiqlar jamlanmasi oyoqning kichik barmoqlaridan uchitasi miqdoricha bo'lsa.
--------------------------------------	--

HAYZ BO'LIMI

Ayollarda sodir bo'ladigan uzrli holatlar	hayz, nifos, istihoza.
Hayz muddati	kami 3, ko'pi 10 kun.
"Tozalik" muddati	kamida 15 kun, ko'pi belgilanmagan.
Hayz ko'rgan ayol qilishi mumkin bo'lmagan ishlar	namoz o'qimaydi, ro'za tutmaydi, masjidga kirmaydi, Ka'bani tavof qilmaydi, Qur'on o'qimaydi, beta-horat kishi singari Qur'onni g'ilof-siz ushlamaydi, sura yozilgan qog'ozlarga ham tegmaydi, jinsiy aloqa qilmaydi.
Nifosning muddati	ko'pi 40 kun, kami belgilanmagan.
Nifosli ayolning hukmi	hayz ko'rgan ayol haqidagi hukmlar nifosli ayolga ham tegishli.
Istihoza hukmi	istihoza burundan to'xtovsiz qon kelishi kabi holat bo'lib, namoz o'qish, ro'za tutish va jinsiy aloqa qilishga to'sqinlik qilmaydi. Istihozali ayol xuddi siydigini tuta olmagan yoki davomli ichi ketayotgan kishidek uzrli hisoblanib, har bir namoz vaqti kimgach tahorat qiladi va o'sha vaqtda xohlaganicha farz yoki nafl namoz o'qishi mumkin.

Uzrli kishilar tahoratining muddati	namoz vaqti chiqishi bilan buziladi.
Uzrlilik muddati	kishi uzrli hisoblanishi uchun uzrga sabab bo'lgan holat boshlanganidan so'ng to'la bir namoz vaqti (tahorat qilib farz namozini o'qish uchun ketadigan vaqt, taxminan 15 daqiqa) o'tgunicha hech to'xtamay davom etishi kerak. "Uzrli" degan hukm davom etishi uchun uzr dastlab boshlangan paytda bir namoz vaqtini to'la qamrab olgach, keyingi namoz vaqtida bir marta bo'lsa ham yana ro'y berishi lozim. "Uzrli" degan hukm to'xtashi uchun kishi bir vaqt namoz muddatini to'lig'icha uzrdan xoli o'tkazishi shart.

NAJOSAT VA UNDAN POKLANISH

Najas nima?	(<i>najosat</i>) iflos narsa bo'lib, tozaning teskarisidir. Shariatda iflos hisoblangan narsa najasdir.
Namoz o'quvchi uchun badan, kiyim va joyni najosatdan tozalash hukmi	vojib.
Najasni ketkazish	biror narsaga ko'zga ko'rinadigan najas tegsa, o'sha narsa undagi najasni ketkazish bilan toza bo'ladi.
Najas narsa bilan pishirilgan go'shtni tozalash	3 marta qaynatib sovitish bilan tozalanadi.

Sariyog' va hayvon yog'larini tozalash	suv quyib, yog'ni suv ustiga chiqarib olishni uch marta takrorlash bilan tozalanadi.
Don mahsulotlari, yangi sopol va yog'och idishlarni tozalash	uch marta yuvib quritish bilan tozalanadi.
Maniy (erkaklik urug'i)dan tozalash	uni yuvib tashlash va qurib-qotib qolgan bo'lsa, uqalab-qirib tashlash bilan tozalanadi.
Mahsi va shunga o'xshash narsalarni odam yoki tovuq axlati kabi najosatlardan tozalash	yerga ishqash kerak, bordi-yu, suyuq najosat tekkan bo'lsa, faqat yuvish bilan tozalanadi.
Qilich va shunga o'xshash narsalarni tozalash	artib tozalanadi.
Gilam, palos va kigizga o'xshash qalin narsalarni tozalash	bir kecha yoki bir kunduz uning ustidan suv oqiziladi.
Yer va unga tutash narsalarni tozalash	ular quyoshda, shamolda yoki olovda quritiladi yoki najosat qoldig'i ketkaziladi.
Yengil najosat	ot va go'shti yeyiladigan hayvonlarning siydigi hamda go'shti yeyilmaydigan (lochin, kalxat) qushlarning axlati.
Yengil najosatning hukmi	kiyimning yoki badandan bir a'zoning to'rtidan biridan oz miqdoricha yoyilsa, namoz o'qisa bo'laveradi.
Go'shti yeyiladigan qushning axlati	toza hisoblanadi.

Og'ir najosat	oqqan qon, aroq, o'lib qolgan hayvon go'shti va oshlanmagan teri, go'shti yeyilmaydigan hayvonlarning siydigi va axlati, it va yirtqich hayvonlarning axlati, so'lagi, tovuq, g'oz, o'rdak axlati, inson vujudidan chiqqan tahoratni buzuvchi narsalar, og'izni to'ldirib chiqqan qusuq.
Og'ir najosat hukmi	quyuq bo'lsa 3 gramm, suyuq bo'lsa ochiq qo'l kaftining suv turadigan qismi miqdorichasi kechiriladi.
Astarli kiyim	bir tomoni najas bo'lsa, boshqa tomonida namoz o'qish mumkin.
Bir tarafida najas bor gilamning	boshqa tarafida namoz o'qish mumkin.
Istibro	erkaklarning tahorat ushatganlaridan so'ng yurib, yo'talib najas yo'lida qolgan siydik tomchilaridan, qalban ishonch hosil qilgunicha tozalashlari.
Istinjo	old va orqa yo'ldan chiqqan najosatni suv yoki kesak kabi narsalar bilan ketkazish.
Istinjo qachon qilinadi?	uyqu, yel chiqishi, hushdan ketish kabi tahoratni sindiruvchi narsalar sababli istinjo qilinmaydi. Agar najas 3 g miqdoridan kam bo'lsa, istinjo qilish sunnatdir. Chiqqan joyi atrofiga tarqagan najosat dirham miqdoridan (uch grammdan) ko'proq bo'lsa, uni suv bilan yuvib tozalash vojibdir. Najas quyuq bo'lsa, og'irligi dirham bilan, suyuq bo'lsa, kengligi kaft kengligi bilan o'lchanadi. Istinjo qilganda suyak, tezak va o'ng qo'l ishlatilmaydi.

Hojatxonada o'tirish	oldi va orqasini qibla tomonga qilib o'tirish makruhdur.
----------------------	--

NAMOZ KITOB

Bomdod namozining vaqti	yorug'likning ufq bo'ylab ko'ndalangiga tarqalishidan boshlab quyosh chiqishigacha.
Peshin namozining vaqti	quyosh og'ganidan boshlab har bir narsaning soyasi zavol paytidagi soyasidan tashqari o'ziga ikki barobar bo'lgunicha.
Asr namozining vaqti	har bir narsaning soyasi o'ziga ikki barobar bo'lgandan boshlab quyosh botgunicha.
Shom namozining vaqti	quyosh botganidan boshlab shafaq g'oyib bo'lgunicha.
Xufton namozining vaqti	shafaq g'oyib bo'lganidan boshlab bomdod namozi vaqti kirgunicha.
Vitr namozining vaqti	xuftonni o'qigandan boshlab bomdod namozi vaqtigacha.
Namoz o'qish, tilovat sajdasi qilish va janoza namozi o'qish taqiqlangan vaqtlar	quyosh chiqayotganda, qiyomda turganida va botayotganida. Biroq makruh hisoblansa ham, quyosh botayotganida o'sha kunning asr namozini o'qish mumkin.
Nafl namoz o'qish makruh bo'lgan vaqtlar	1) imom juma, hayit kabi namozlarda xutba o'qish uchun minbarga chiqsa (bu vaqtda farz namozlarini o'qish mumkin); 2) tong otgandan so'ng (quyosh nayza bo'yi ko'tarilgunicha bomdod namozining sunnatidan boshqa nafl o'qish); 3) asr namozini o'qigach shom namozini o'qiguncha.

AZON BO'LIMI

Azonning hukmi	faqat farz va juma namozlariga vaqti kiringach azon aytish sunnati muakkadadir.
Iqomat – takbir aytish	azon aytishga o'xshashdir, lekin iqomat tezroq, juft-juft qilib aytiladi va "Hayya alal falah"dan keyin ikki marta "Qod qomatis-solah" jumlasini qo'shib qo'yiladi. Farz namozi boshlanayotganini bildirish vazifasini o'taydi.
Iqomat aytish hukmi	sunnati muakkada.
Azon aytishi makruh bo'lgan kishilar	ayollar, jinni va mast kishi.
Tasvib	azon bilan iqomat orasida iqomat aytish vaqti yaqinlashganini bildirib qo'yish ("Qomat-qomat" kabi iboralar bilan).

NAMOZ SHARTLARI BO'LIMI

Namozning olti sharti	namoz o'quvchining badani, kiyim va namoz o'qiladigan joyning najosatdan toza bo'lishi, avratlarning yopiq bo'lishi, qibla tarafga yuzlanish, namoz o'qishni niyat qilish, namoz vaqtining kirishi.
Erkak kishining avrati	kindik ostidan ikki tizza ostigachadir.
Ozod ayollarning avrati	yuzi, qo'li va oyoqlaridan (to'piqdan past) tashqari barcha a'zolari.

Kiyim, badan yoki namoz o'qilayotgan joyda namozga monelik qiladigan miqdorda najosat bo'lsa	uni tozalaydigan vosita mavjud bo'lmasa, o'sha najosat bilan bo'lsa ham namoz o'qilaveradi. Namozni o'qib bo'lgach, tozalash imkoni tug'ilganda qayta o'qilmaydi.
Kiyimi yo'q kishining namozi	oyoqlarini qibla tarafga uzatib, ruku' va sajdalarni bosh ishorasi bilan ado etishi ma'qulroqdir. Avrat joyining bir qismini yopishga yetadigan narsa topgan odamning o'shandan foydalanishi vojibdir. Avratini to'sishga hech narsa topa olmagan odam hech bo'lmasa loy bilan bo'lsa ham uni to'sadi.
Qiblaga yuzlanish	kasalligi tufayli yoki mingan hayvonidan tusha olmasligi yoki biror dushmandan qo'rqqani uchun qiblaga yuzlana olmaydigan kishi kuchi yetgan tarafga qarab namoz o'qiydi. Qiblaning qaysi tomondaligini bilmasa va yonida aytib beradigan kishi yoki mehrob bo'lmasa, izlanadi va qalbi moyil bo'lgan tomonga qarab namoz o'qiydi. Keyinchalik yanglish tomonga yuzlanganini anglasa ham, namozini takror o'qimaydi. Bordi-yu, namoz davomida xato qilganini anglasa, to'g'ri tomonga yuzlanib, namozini davom ettiradi. Qiblani surishtirmay namozini boshlagan odam namoz davomida qiblaga to'g'ri yuzlanganini bilsa, namozini qaytadan o'qiydi. Agar namozini tugatgach qiblani to'g'ri topgani ayon bo'lsa, namozini qayta o'qimaydi.

NAMOZNING SIFATI HAQIDAGI BO'LIM

Namozning farzlari	takbiri tahrima, qiyom, qiroat qilish, ruku', sajda, "Qa'dai oxir" va namoz ishlaridan bo'lmagan biror ishni ixtiyoriy qilish bilan namozdan chiqish.
Takbiri tahrima	avvalgi takbir (quloqqa qo'lni barobar qilib aytiladigan takbir, bu takbir Imom A'zam rahmatullohi alayhga ko'ra namozning tashqarisidagi farzlardandir, ya'ni namozning shartlaridandir).
Qiyom	har rakatda qiroat vaqtida tik turish, turganda qo'li tizzasiga yetmasligi. Yalang'och odamga namozda qiyomning farzligi soqit bo'ladi.
Qiroat	farz namozining ikki rakatida va vitr hamda naflning (sunnatning) har rakatida Qur'oni karimdan biror oyat o'qish.
Ruku'	boshi bilan qo'li tizzasiga yetgunicha engashish. Eng ozi ikki kaftining tizzalariga yetishidir. Mukammal ruku' esa, tizzalarini changallab ushlagan holda orqasi va bo'ynini to'g'rilab tep-tekis bo'lishni ta'minlash.

Sajda	avval ikki tizzasini, so'ngra panjalarini juftlagan holda ikki qo'lini qo'yadi. Yuzini, peshonasini va burnini ikki qo'lining orasiga olgan holda, kamida uch marta "Subhana robbiyal a'la", deb tasbeh aytadi. Sajdada qo'l va oyoq barmoqlarini qibla tomonga yo'naltiradi, tiqilinch bo'lmagan paytlarda qornini sonlaridan, tirsaklarini yonlaridan uzoqroq tutadi. Ayollar esa sajda qilayotganlarida qo'larini yonlariga yopishtirib, qorinlarini sonlariga tekkizadilar.
Qa'dai oxir	namozning oxirida tashahhud miqdoricha o'tirish.
Namozning vojiblari	"Fotiha" surasini o'qish, zam sura o'qish, tartibga rioya qilish, "Qa'dai uula", birinchi va oxirgi o'tirishlarda tashahhud o'qish, vitr namozida "Qunut" duosini o'qish, 3 va 4 rakatli farzlarning oldingi ikki rakatida qiroat qilish, namozning farzlarini xotirjamlik bilan bajarish, jamoat bo'lib namoz o'qilganida imomning ovoz chiqarib o'qiladigan namozlarni ovoz chiqarib, maxfiy o'qiladigan namozlarni maxfiy o'qishi, hayit namozida vojib takbirlarni aytish, namoz so'ngida salom berish.
Zam sura	farz namozlarining ikki rakatida, vitr va nafl (sunnat) namozlarining barcha rakatlarida "Fotiha" surasidan so'ng qisqa bir sura yoki uchta qisqa oyat o'qish.
Tartibga rioya qilish	qiyom, qiroat, ruku' va sajdalarni navbati bilan bajarish.

Qa'dai uula	birinchi o'tirish (3 va 4 rakatli namozlarda ikkinchi rikatdan so'ng o'tirish).
Mahfiy o'qish	faqat o'zi eshitadigan darajada qiroat qilish.
Salom berish	imom salom berganda ortidagi namozxonlarni, saqlovchi farishtalarni va musulmon jinlarni niyat qiladi. Muqtadiy o'z salomi bilan imomga alik olishni, yonidagi namozxonlarni hamda qo'riqchi farishta va musulmon jinlarni niyat qiladi. Yakka namozxon esa salomida farishtalarni niyat qiladi. Ikkinchi salomda ovoz birinchisidan biroz pasaytiriladi.
Namozning sunnat va mustahablari	farz va vojib amallardan boshqalari sunnat yoki mustahabdir.

NAMOZ O'QISH TARTIBI

Takbir aytish	“takbir” aytish deganda “Allohu akbar” deyish tushuniladi. “Allohu akbar”ning “Allohu” va “Akbar” so'zlaridagi “A”ni va “Akbar”dagi “B”ni cho'zmasdan takbir aytiladi.
Takbir aytganda qo'llarni ko'tarish	erkaklarda ikki qo'lining bosh barmoqlari uchi quloqlarining yumshoq joylariga tekkiziladi. Ayollar ikki qo'lini ikki yelkasi barobarida ko'taradi.

Qiyom	erkaklar qo'llarini o'ng qo'lini chap qo'lining ustida tutgan holda kindigining ostiga qo'yadi. Ayollar ko'ksiga qo'yadi. Oyoqlar orasi to'rt enlik ochiq bo'ladi.
Sano	sanoni imom ham, imomga ergashgan ham, yakka namozxon ham o'qiydi. Imom ruku'da turganda kelib qo'shilgan odam takbiri tahrimini aytadi-yu, sanoni o'qimaydi. Ammo imom sajdada turganda yoki qa'dada o'tirganda kelib qo'shilgan odam takbirni ham aytadi va sanoni ham o'qiydi. Sano doim namoz boshlanayotganda o'qiladi.
Taavvuz	"A'uzu billahi minash shaytonir rojim" (maxfiy o'qiladi).
Basmala	"Bismillahir rohmanir rohiym" (maxfiy o'qiladi).
"Fotiha" surasi	
Omin	"Fotiha" surasi o'qilgach, imom va imomga ergashganlar ichlarida "Omin" deydilar.
Zam sura	
Ruku'	ikki qo'li bilan panjalarini yozgan holda tizzalarini ushlaydi, belini tekis tutadi va boshini ko'tarib ham, tushirib ham yubormaydi. Ruku'da turganda eng kami uch marta "Subhana robbiyal azim", deb tasbeh aytadi.

Ruku'dan boshni ko'tarish	"Samiallohu liman hamidah", deb ruku'dan boshini ko'taradi va tik turadi. Imomga ergashgan esa, faqatgina "Robbana va lakal hamd"ni aytadi. Yakka namoz o'qiyotgan odam "Samiallohu"ni ham "Robbana va lakal hamd"ni ham aytadi.
Sajda	
Ikki sajda orasida o'tirish	barmoqlari uchini tizza bilan teng holda son ustiga qo'yadi.
Sajda	
Sajdadan turish	avval boshini, so'ng qo'llarini, keyin esa tizzalarini ko'taradi. Turayotib zaruratsiz yerga tayanish yoki biroz o'tirib keyin turish mumkin emas.
Qa'dai uula	chap oyog'ini to'shab ustiga o'tiradi va o'ng oyog'i barmoqlarini qibla tomonga yo'nalgan holda tikka qiladi. Qo'l barmoqlarini erkin tutib tizzasining ustiga qo'yadi. Ayollar chap tomonga o'tirib, oyoqlarini o'ng tomonga chiqaradilar va tashahhud o'qiydilar.
Qa'dai oxir	tashahhud o'qigach, Payg'ambarimiz sollallohu alayhi va sallamga salavot aytadi.
Salom berish	o'zi bilan birga jamoatni va himoya qiluvchi farishtalarni niyat qilgan holda avval o'ngga, keyin chapga "Assalomu alaykum va rahmatulloh", deb salom beradi. Imomning yon tarafida namoz o'qigan odam faqat imom bor tomoniga salom berganda, imomning orqasida namoz o'qigan kishi esa, ikki salomida ham imomni niyat qiladi.

IMOMNING OVOZ CHIQARIB QIROAT QILISHI HAQIDAGI BO'LIM

Ovoz chiqarib qiroat qilish hukmi	imom juma va ikki hayit namozlarida, shuningdek, bomdod, shom va xufton namozlarining birinchi ikki rakatida (o'z vaqtida ado qilinayotgan yoki qazo qilib o'qilayotgan namozga o'tgan imom ham) ovoz chiqarib qiroat qilishi vojibdir.
Ovoz chiqarib qiroat qilishning eng kami	o'ziga eng yaqin turgan kishi eshitadigan darajada o'qishdir.
Maxfiy qiroat qilish	imom peshinda, asrda, shomning uchinchi rakatida va xuftonning oxirgi ikki rakatida maxfiy qiroat qiladi.
Maxfiy qiroat qilishning eng kami	faqat o'zi eshitadigan qilib o'qishdir.
Imomga ergashgan odam qiroati	namoz oshkorami, maxfiymi – baribir, imomga ergashgan odam qiroat qilmay jim turadi.
Namozni jamoat bo'lib o'qish hukmi	sunnati muakkadadir.
Imomlikka o'tayotgan shaxs	musulmon, balog'atga yetgan, aqli, erkak bo'lishi, tahoratli, yaxshi qiroat qiladigan bo'lishi va duduq bo'lmasligi kerak. Qulning, ko'rning, ta'lim-tarbiya ko'rmagan odamning, otasi noma'lum kishining (agar ilimli va taqvodor bo'lsa bo'laveradi), fosiqning hamda bid'atchining imom bo'lishi makruhdir.

Imomlikka haqliroq shaxsni aniqlash	avvalo namoz masalalarini yaxshi biladigan kishi, so'ngra qiroati tajvidga muvofiqroq kishi, so'ngra taqvodorroq kishi, so'ngra yoshi kattaroq kishi haqlidir. Imomlikka haqlilar har tarafdin bir xil bo'lgan taqdirda yo qur'a tashlanadi yoki jamoatning tanloviga qoldiriladi. Agar kelisha olmasalar ko'pchilikning fikri e'tiborga olinadi. Eng haqdor odamdin boshqani imom qilinsa, jamoat gunohkor bo'ladi.
Ayollarning jamoat namozida qatnashishlari	ayollarning o'zlari jamoat bo'lib namoz o'qishlari makruhdir. Yosh ayol-qizlarning umuman jamoat namoziga, kampirlarning esa peshin va asrdagi jamoat namozlariga kelishlari makruhdir.
Imomga ergashuvchining joyi	bir o'zi bo'lsa imomning o'ng tarafida turadi, oyog'ining panjalari imomning tovonini bilan barobar turishi kerak. Agar ergashuvchi ikki va undan ortiq bo'lsa, imomning orqasida turadilar. Imomning orqasida, avvalo, erkaklar, so'ngra bolalar, ulardan so'ng xunasalar, so'ngra esa ayollar saf tortadilar.

NAMOZDA TAHORAT BUZILISHI HAQIDAGI BO'LIM

Namoz ichida namoz o'quvchining ixtiyorisiz tahorati ketib qolsa	darhol tahorat qiladi va namozini qolgan joyidan davom ettiradi.
Namozda imomning tahorati ketib qolsa	burnini ushlab turib, o'rniga orqasida turgan odamlardan birini imom qilib qo'yib chiqib ketadi.
Namozda imomga ergashgan odamning tahorati ketib qolsa	borib tahorat qiladi. Imom namozini tugatgan bo'lsa, tahorat qilgan joyida, tugatmagan bo'lsa qaytib kelib imomga ergashib namozini davom ettiradi.

NAMOZNI BUZADIGAN VA UNDA MAKRUH BO'LGAN NARSALAR HAQIDAGI BO'LIM

Namozni buzadi	bilib-bilmay yoki adashib gapirish, birovga salom berish, til bilan alik olish, ingrash va shunga o'xshash ovozlari, ovozli yig'i (yig'lash jannat ishtiyoqi yoki jahannam qo'rquvi sababli bo'lsa zarari yo'q), uzrsiz tomoq qirish va yo'talish, aksa urganga sog'liq tilash, biror-bir xushxabarga "Alhamdulillah" deyish (birov chaqirganda namozdaligini bildirish uchun "Alhamdulillah" yoki "Allohu akbar" desa, namozi buzilmaydi), namoz o'qiyotgan kishining qiroatda tutilib qolgan o'z imomidan boshqa kishiga luqma berishi, odamlardan so'raladigan narsalarni so'rab duo qilish, yeyish va ichish (tish orasiga kirib qolgan no'xatdan kichik narsani yeyish namozni buzmaydi), ko'p ish qilish.
"Ko'p ish" qilish	namozning amallaridan sanalmaydigan va namozni tuzatish uchun bo'lmagan, odatda ikki qo'l bilan qilinadigan yoki namoz o'quvchining o'zi ham ko'p deb hisoblaydigan yoxud chetdan qarab turgan odam "Bu odam namozda emas shekilli", deb o'ylaydigan ishlar tushuniladi.
Namozni buzmaydi	Namoz o'qiyotgan kishining namoz davomida biror yozuvga qarab, uni tushunishi.
Namozni buzish vojib bo'lgan holatlar	qiyin ahvolda qolgan kishining yordam so'rab chaqirganini eshitganda, yordam berish maqsadida; bolaning hayotiga xavf tug'ilganda enaga namoz o'qiyotgan bo'lsa namozini buzishi vojibdir.

NAMOZDAGI AMALLAR

Namozda quyidagi amallar makruhdur:	xoksorlik holatiga xilof ko'inishda turish, sajda o'rnidagi mayda toshchalarni olib tashlash (bir martaga ruxsat), peshonaga tekkan zararsiz tuproqni artish, peshonani tekkizmay salla o'ramiga sajda qilish, erkaklarning bilaklarini yerga tirashi, erkak kishining sochlarini bir joyga to'plab bog'lab olishi, kiyimni osiltirishi va shimarishi, imomning yolg'iz o'zi uchun maxsus baland joy qilib qo'yishi, oldingi safda joy bo'la turib keyingisida turish, namoz o'quvchining kiyimida, sajda qiladigan joyida, orqa va ostidan boshqa taraflarida jonli narsaning rasmi bo'lishi (rasm uzoqdan qaragan odam nimaligini ajrata olmaydigan darajada juda kichik bo'lsa yoki boshi o'chirilgan bo'lsa, jonsiz narsaning rasmi bo'lsa, bo'laveradi), xarob ahvoldagi kiyimda va boshyalang (Alloh oldidagi xorlik, siniqlikni izhor qilishdan tashqari) namoz o'qishi, barmoqlarni qisirlatish, sajda borayotganda kiyimlarni yig'ish yoki to'g'rilash, qiroatning bir qismini ruku'da tamomlash, farz namozning bir rakatida bir surani ikki marta o'qish, keyingi rakatda avvalgi rakatda o'qilgan sura yoki oyatdan oldinroqdagi sura yoki oyatni o'qish, namozda esnash, tahorat tang qilib turganda namoz o'qish, fikrni chalg'ituvchi narsalar qarshisida namoz o'qish.
--	---

Makruh bo'lmagan amallar	namoz ichida ilon va chayon kabilarni o'ldirish.
Sutra	namoz o'quvchining oldidan biror kimsa o'tmasligi uchun qo'yilgan to'siq.
Sutra hukmi	oldidan biror kimsaning kesib o'tishi ehtimoli bor joyda namoz o'qiydigan kishiga yarim metr yoki yanada balandroq va kamida barmoq qalinligida sutra qo'yish mustahabdir. Sutraga yaqin turish, tik ro'parasida emas, biroz yonlama turish sunnatdir. Imomning sutrasi orqadagi namozxonlar uchun ham kifoyadir.
Namoz o'qiyotgan kishining oldidan o'tish	sutra qo'ymasdan kichik masjidda namoz o'qiyotgan kishining oldidan o'tish, kengroq joylarda bo'lsa, namoz o'qiyotgan kishining nazari yetadigan yerdan o'tish kattalar uchun gunohdir (agar sutra qo'yilgan bo'lsa, sutraning narigi yog'idan o'tish mumkin).

VITR NAMOZI BO'LIMI

Vitr namozi	bir salom bilan uch rakat o'qiladigan vojib namozdir. Faqatgina ramazon oyida vitr namozi jamoat bilan o'qiladi.
"Qunut" duosini o'qish	"Qunut" duosini imom ham, iqtido qilgan jamoat ham maxfiy o'qiydi.
"Qunut" duosini o'qishni unutgan odam	namoz so'ngida sajdai sahv qiladi.

Sunnat namozlar	bomdod namozining farzidan avval, peshin, shom, xuftonning farz namozlaridan so'ng ikki rakat; peshinning farz namozidan avval, juma xutbasidan avval va jumaning farz namozidan so'ng to'rt rakat namoz o'qish sunnati muakkadadir.
Nafl namozlar	kunduzi bir salom bilan nafl namozlarni to'rt rakatdan, kechasi sakkiz rakatdan ko'p o'qish makruhdur.
Nafl ibodatlar	xoh namoz bo'lsin, xoh ro'za bo'lsin yoki boshqa nafl ibodat bo'lsin, uni boshlangandan keyin oxiriga yetkazish lozim. Agar boshlangan nafl ibodat buzilib qolsa, uni yangidan bajarib bermaguncha bo'yindan soqit bo'lmaydi.
Tahiyatul masjid	masjidga kirgan kishining o'tirmasdan ikki rakat namoz bilan masjidga hurmat ko'rsatishi, ya'ni tahiyatul masjid o'qishi sunnatdir.
Taroveh namozi	erkak va ayollarga sunnati muakkadadir, jamoat bilan o'qilishi esa sunnati kifoyadir.
Taroveh o'qish vaqti	xufton namozi vaqti kirganidan to tong otishidan biroz avvalgi paytgachadir.
Taroveh namoziga qo'shilish	imom taroveh o'qiyotganida masjidga kirgan odam xuftonning farzini o'qigach, sunnatini o'qimasdan tarovehga qo'shiladi.

KUSUF, XUSUF VA ISTISQO NAMOZI BO'LIMI

Kusuf namozi	quyosh tutilganda imom bilan o'qiladigan ikki rakatli nafl namoz.
Xusuf namozi	oy tutilganda yakka holda o'qiladigan ikki rakatli nafl namoz.

Istisqo	Alloh taologa istig'for aytib, yomg'ir yog'dirishini so'rash. Istisqo uchun namoz o'qiladigan bo'lsa xuddi kusuf namozidek o'qiladi.
---------	--

FARZ NAMOZIGA YETISHISH BO'LIMI

Kishi farz namozini yolg'iz o'zi o'qiyotganida aynan shu farz namozini jamoat o'qiy boshlasa	hali sajda qilmagan bo'lsa yoki namoz to'rt rakatli bo'lmaganida sajda qilgan bo'lsa ham, namozini buzib (tik turgan holda ikki tomonga salom berib), imomga iqtido qiladi.
Agar to'rt rakatli namoz o'qiyotgan bo'lib, birinchi rakatiga sajda qilgan bo'lsa	yana bir rakat qo'shib salom beradi va jamoatga qo'shiladi.
Agar to'rt rakatli namozning uch rakatini ado qilgan bo'lsa	namozini oxiriga yetkazadi. So'ngra xohlasa nafl niyatida imomga iqtido qiladi.
To'rt rakatli farzning uchinchi rakatiga turgach, sajda qilmasdan avval jamoat farz namoziga tursa	qiyomda salom berib, namozini buzadi va imomga iqtido qiladi.
Imom farz o'qiyotganida masjidga kelgan kishi	sunnat o'qish o'rniga darhol imomga iqtido qiladi. Bomdod namozining sunnati esa bundan istisno qilingan. Ya'ni, bomdod namozida hech bo'lmaganda bir rakatga yeta olishga ko'zi yetsa avval sunnatni o'qiydi, aks holda, sunnatni qo'yib imomga iqtido qiladi.

Azon aytilgach namoz o'qimay masjididan chiqish	makruhdir.
Bomdodda imomga ikkinchi rakatda yetishgan odam	imom salom bergach o'rnidan turib, o'tib ketgan birinchi rakatni "Fotiha" va zam sura bilan o'qiydi. So'ngra "Tashahhud" va "Salavot" o'qib, salom berib namozini tugatadi.
Imomga peshinning ikkinchi rakatida yetishgan odam	imom salom bergach o'rnidan turib, o'tib ketgan birinchi rakatni "Fotiha" va zam sura bilan o'qiydi. So'ngra "Tashahhud" va "Salavot" o'qib, salom berib namozini tugatadi.
Imomga uchinchi rakatda yetishgan bo'lsa	imom salom bergach turib, o'tib ketgan birinchi va ikkinchi rakatlarni "Fotiha" va zam sura bilan o'qiydi. Keyin o'tirib "Tashahhud" va "Salavot" o'qib, salom beradi va namozni tugatadi.
Imomga to'rtinchi rakatda yetishgan bo'lsa	imom salom berganidan so'ng o'rnidan turib, o'tib ketgan birinchi rakatni "Fotiha" va zam sura bilan o'qiydi. Keyin "Tashahhud" o'qiydi va turib o'tib ketgan ikkinchi rakatni "Fotiha" va zam sura bilan o'qiydi. So'ngra o'tib ketgan uchinchi rakatni zam surasiz o'qib o'tiradi. "Tashahhud" va "Salavot" o'qib salom beradi.

Imomga shomning ikkinchi rakatida yetishsa	imom salom bergach turib, o'tib ketgan birinchi rakatni "Fotiha" va zam sura bilan o'qiydi hamda o'tirib "Tashahhud" va "Salavot"ni o'qigach salom beradi.
Imomga shomning uchinchi rakatida yetishgan bo'lsa	imomdan so'ng turib o'tib ketgan birinchi rakatni "Fotiha" va zam sura bilan o'qib, o'tiradi va "Tashahhud" o'qiydi. Keyin turib o'tib ketgan ikkinchi rakatni ham oldingisidek qilib o'qiydi. Keyin o'tirib, "Tashahhud" va "Salavot" o'qib salom beradi.
Imomga ruku'da yetishgan odam	o'sha rakatni qayta o'qimaydi.

QAZO NAMOZI BO'LIMI

Ado –	shariat buyurgan ishni aytilgan vaqtida bajarish.
Qazo –	shariat buyurgan ishni vaqtdan keyin bajarish.
Besh vaqtdagi farzlar va vitr orasida ularning hammasi yoki ba'zisi o'tib ketganda	tartibga rioya qilish farzdir: avval qazo, so'ngra vaqti kirgan namoz o'qiladi, qazo namozlarda ham ilk qazo bo'lgan namozdan boshlab o'qiladi.
Kim uzrsiz, hatto, imo-ishora bilan o'qishga kuchi yeta turib besh vaqtdan ortiq namozni qoldirgan bo'lsa	kafforot berishni vasiyat qilishi lozim.
Tirik odamning kafforot to'lashi	mumkin emas.

Kafforotning miqdori	bir kunlik namoz uchun ikki kilo bug'doy yoki uning qiymatidir.
Agar qazo namozlar soni bilib bo'lmaydigan darajada ko'p bo'lib ketsa	zimmasidagini ado qilganiga ko'ngli to'lgunicha qazo o'qiydi.

SAJDAL SAHV BO'LIMI

Sajdal sahv –	namozda ma'lum bir xatolarni qilib qo'ygan odam uni qaytarib o'qimasdan ikki marta qo'shimcha sajda qilib qo'yishi. Bu bilan o'qigan namozi to'g'ri bo'ladi.
Sajdal sahv hukmi	namoz o'quvchi namozida adashib vojib bo'lgan amalni tark qilsa, sajdal sahv vojib bo'ladi.
Imomga iqtido qilgan kishi sajdal sahv qilishi	xatosi tufayli sahv sajdasini qilmaydi, faqat imomning xatosi tufayli va imom bilan birga sahv sajdasini qiladi. Imom unutib sahv sajdasini qilmasa, iqtido qilgan ham qilmaydi.
Masbuqning sajdal sahv qilishi	imom sahv sajdasini qilsa, birga qiladi va namozning qolgan qismini davom ettirish uchun o'rnidan turadi.
Masbuq –	imomga keyin kelib qo'shilgan odam.
Sahv sajdasini lozim qilgan sabab takrorlansa	yana takror sahv sajdasini qilinmaydi.

Bilgan holda vojibni tark qilgan kishi	gunohkor bo'ladi va bu nuqsonni tuzatish uchun sahv sajdasi kifoya qilmaganidan namozni takror o'qishi zarur.
Faqat quyidagi 3 holatda bila turib vojibni tark qilgan kishi ham sahv sajdasi qiladi	1) qa'dani tark qilganda; 2) bir rakatning ikki sajdasiidan birini namoz oxirigacha kechiktirganda; 3) atayin xayol surib uch tasbeh aytarlik miqdoricha vaqtni o'tkazib yuborganda.
Juma va hayit namozlarida	imom sahv sajdasi qilmaydi.
Bomdod namozining salomidan so'ng quyosh chiqib qolganda, asr namozida esa quyosh botib qolganda va salomdan keyin tahorat ketib qolganda	sahv sajdasi soqit bo'ladi.
Bir kishi namozni tamomlamasdan avval necha rakat o'qigani haqida shubha qilsa	bu shubha ilk marotaba yuz berayotgan bo'lsa yoki odatiy hol bo'lmasa, bu namoz buziladi. Ikkilanish holati kishida juda ko'p sodir bo'lsa, qalbi ko'proq moyil bo'lgan tomonga qarab davom ettirib ketaveradi. Agar qalbi bir tomonga moyillik qilmasa, bu ikki ehtimoldan oz bo'lganini tanlaydi va namozning oxiri deb o'ylagan joyida o'tiradi va sahv sajdasi qiladi.

TILOVAT SAJDASI BO'LIMI

Tilovat sajdasi	ikki takbir orasidagi bir martalik vojib sajda bo'lib, uning shartlari namozning shartlari kabidir. Unda qo'l ko'tarish, tashahhud va salom berish yo'q. Unda sajdada aytilganidek tasbeh ("Subhana robbiyal a'la" uch marta) aytiladi.
Bir kishi imomdan sajda oyatini eshitib, o'sha imomga sajda oyati o'qilgan rakatdan boshqa rakatda iqtido qilsa	namozdan so'ng tilovat sajdasi qiladi.
Namoz o'qiyotgan odam namozdan tashqaridagi yoki boshqa bir namozdagi odamdan sajda oyatini eshitsa	namozini o'qib tugatganidan keyin tilovat sajdasi qiladi.
Imom sajda oyatini o'qigan rakatda hali imom tilovat sajdasi qilmagan unga iqtido qilgan kishi	eshitmay qolgan bo'lsa ham, imom bilan birga sajda qiladi. Ammo shu rakatda imom tilovat sajdasi qilganidan so'ng imomga iqtido qilsa, tilovat sajdasi qilmaydi.
Agar imomga ergashgan odam sajda oyatini o'qisa	uni tashqaridan eshitgan kimsagina tilovat sajdasi qiladi.
Namoz asnosida qilinishi lozim bo'lgan tilovat sajdasi namoz ichida ado qilinmagan bo'lsa	namozdan keyin ado qilinmaydi.

Sajda oyatidan so'ng uchdan ortiq oyat o'qimay tilovat sajdasi niyat qilib namozning ruku'siga borsa	tilovat sajdasi o'rniga o'tadi.
Agar bir joyda yoki bir namozda sajda oyatini bir necha bor takror o'qisa	bitta tilovat sajdasi kifoya qiladi.
Sajda oyati bor surani o'qiyotib, sajda oyatining o'zini o'qimay tashlab ketish	makruhdur, lekin uning o'zinigina o'qish makruh emas.
Tilovat sajdasi kechiktirish	makruhdur.
Shukr sajdasi	xursand qiladigan narsani ko'rganda yoki eshitganda qilinadigan sajda, u ham tilovat sajdasidekdir.

BEMORNING NAMOZI HAQIDAGI BO'LIM

Bemor tamoman turolmasa yoki qattiq og'riq tufayli turishi qiyin bo'lsa yoxud kasalligining kuchayishi va uzoqqa cho'zilishidan qo'rqsa	namozini o'tirib, ruku' va sajda qilgan holda o'qiydi. Bulardan boshqa hollarda kuchi yetganicha tik turib o'qiydi.
Sog'lom kishi namoz o'qiyotganida tobi qochsa va tik tura olmay qolsa	o'tirgan holda ruku' va sajda qilib namozini tamomlaydi.
Tik turib namoz o'qiy olmaydigan odam o'tirgan holida ruku' va sajda qila olmasa	o'tirgan holida imo-ishora bilan namoz o'qiydi.
Ruku' va sajda qilolmasa-da, tik turishga qodir bo'lsa	tik turib imo-ishora bilan namoz o'qigandan ko'ra, o'tirib imo bilan namoz o'qigani yaxshiroqdir.

Ruku' va sajdani imo-ishora bilan qilganda	sajda qilish uchun boshini ruku'da egganidan ko'proq egadi.
Bemorning o'tirib namoz o'qishga ham kuchi yetmasa	chalqancha yoki yonboshlab yotgan holda boshi bilan imo-ishora qilib namoz o'qiydi. Chalqancha yotib o'qish yaxshiroqdir.
Imo-ishora bilan ham namoz o'qishga kuchi yetmagan bemor	o'ziga aytilayotgan narsalarni tushunsa, namozini kechiktiradi (so'ngra qazosini o'qiydi).
Imo-ishora bilan namoz o'qishdan ojiz qolish muddati besh vaqt namozdan ortiq davom etsa	bemor aytilgan narsalarni tushunsa ham, namoz o'qish majburiyati undan soqit bo'ladi.
Suzib ketayotgan kemada	uzrsiz o'tirib namoz o'qisa bo'ladi.

MUSOFIRNING NAMOZI HAQIDAGI BO'LIM

Musofir –	o'z shahrining uylaridan uch kecha-yu kunduzlik masofani (uch kunduz yurish uchun, uch kecha dam olish uchundir) niyat qilib chiqqan odam. 4 rakatli farz namozlarini 2 rakat (qasr) qilib qisqartirib o'qiydi.
“O'z shahrining uylari”	shaharning chetidagi uylar.
Uch kunlik yo'l	88 km dan to 120 km orasidagi masofaga teng.
Musofirlik boshlanishi	qaysi yo'nalishda ketayotgan bo'lsa, o'sha tarafdagi oxirgi uydan o'tganda.

Musofirning namozlarni qasr qilib o'qish sharti	o'z shahriga qaytgunicha yoki biror shahar yoxud qishloqda 15 kun va undan ortiq qolishni niyat qilsa, namozni to'liq o'qiydi, undan ozni niyat qilsa, qasr o'qiydi. Agar bir joyda 15 kundan oz muddat qolishga niyat qilsa yoki hech qanday niyat qilmasdan, erta-indin ketaman, deb yillar davomida o'sha joyda qolsa ham, namozlarini qasr o'qiyveradi.
To'rt rakatli farz namozlarni to'liq o'qigan musofir	agar avvalgi qa'daga o'tirgan bo'lsa, namozi to'g'ridir. Lekin namozni qasr qilmay o'qishi ikki rakatdan so'ng vojib bo'lgan salomni kechiktirgani uchun makruhdur. Bu holatda so'nggi ikki rakat nafl o'rniga o'tadi. Birinchi qa'daga o'tirmagan bo'lsa, farzni tark etgani uchun o'qiyotgan farz namozi noto'g'ri bo'ladi, faqat uchinchi rakatga tura-yotganida muqimlikka niyat qilsa (15 kun va undan ortiq qolishni niyat qilsa), namozi to'g'ri bo'ladi (lekin vojib bo'lgan birinchi tashahhudni tark etgani uchun sahv sajdasi qilishi kerak).
Musofir muqimga farz namozi vaqtida iqtido qilsa	namozni to'liq o'qiydi.
Muqim –	musofir bo'lmagan odam.
Muqim musofirga iqtido qilganida	musofir namozni tugatganidan keyin qolgan ikki rakatini qiroat qilmasdan yakunlaydi.
Asl vatan –	kishining tug'ilib o'sgan, uylangan yoki davomli yashash maqsadida u yerdan ajralishni xohlamaydigan joyi.

Iqomat vatani –	15 kun va undan ortiq yashashga niyat qilingan joy.
Musofir qazo qilgan 4 rakatli nimozni muqim bo'lganida o'qisa	2 rakat o'qiydi.
Muqim qazo qilgan 4 rakatli namozni safarda o'qisa	4 rakat o'qiydi.

JUMA NAMOZI BO'LIMI

Juma farz bo'lishi uchun quyidagilar shart:	erkak bo'lish, ozod bo'lish, shaharda yoki shahar yaqinida yashash, sog'lom bo'lish, balog'atga yetgan bo'lish, ko'z va oyoqning sog'lom bo'lishi.
Juma namozi to'g'ri ado etilgan deb hisoblanishi uchun:	juma namozi shahar yoki shaharga ulangan va unga xizmat qiladigan joyda o'qilishi kerak, musulmonlar rahbari yoki u ruxsat bergan odam (imom) namozga bosh-qosh bo'lishi kerak, juma namozi peshin namozining vaqtida o'qilishi kerak. Juma namozi o'qish mumkin bo'lgan vaqtda bir tasbehcha bo'lsa ham xutba o'qilishi lozim, barchaning masjidga kirib bemalol namoz o'qishi mumkin bo'lishi kerak, imomdan tashqari uch erkak bo'lishi shart.
Juma namozida qul, musofir va bemorning imom bo'lishi	mumkin.

Shaharda juma kuni uzrli shaxsning va boshqalarning peshinni jamoat bo'lib o'qishlari, shuningdek, uzrli bo'lmaganlarning juma namozidan oldin peshin o'qishlari	makruhdir.
Juma namoziga tashahhudda yoki sahv sajdasida qo'shilgan kishi	juma namoziga ulgurgan hisoblanadi.
Juma namozini o'qish tartibi:	imom minbarga o'tirgach, muazzin imomning oldida imomga ro'para turib azon aytadi. Namozxonlar xutba vaqtida imomga yuzma-yuz turib xutbani tinglaydilar. Imom tahoratli va tik turgan holida ikkita xutba o'qiydi. Ikki xutba orasida uch qisqa oyat o'qish muddaticha o'tiradi. Xutbalar tamom bo'lgach, iqomat aytiladi va imom jamoat bilan ikki rakat namoz o'qiydi.
Imom azondan keyin minbarga chiqsa xutba va juma namozining farzi tamom bo'lgunicha	gapirish va nafl namoz o'qish haromdir.

IKKI HAYIT NAMOZI BO'LIMI

Ramazon hayiti kuni	masjidga ketishdan oldin biror shirinlik yeyish, tishlarni tozalash, g'usl qilish, xushbo'ylanish va eng chiroyli kiyimlarni kiyish va agar vojib bo'lsa, hayit namozidan avval fitr sadaqasini berish, hayit namozi o'qiladigan masjidga ertaroq va ildam qadamlar bilan borish dinimiz tarafidan targ'ib qilingan ishlardandir. Masjidga ketayotib ohista takbir aytiladi.
Hayit namozining vojib bo'lishi va ado etilishiga qo'yilgan shartlar	juma namozi uchun qo'yilgan shartlar bilan aynan bir xil. Faqat xutba o'qish bundan istisno qilingan (hayit namozlarida xutba o'qish sunnat).
Hayit namozining vaqti	quyosh chiqqanidan taxminan o'ttiz daqiqa o'tganidan boshlab to zavoligacha bo'lgan vaqtdir.
Hayit namozini o'qish tartibi	hayit namoziga niyat qilib, takbiri tahrima aytiladi. So'ngra qo'llar bog'lanib sano o'qilgach, uch marta takbir aytiladi va har birida qo'llar ko'tariladi, birinchi va ikkinchi takbirlarda qo'lni pastga qo'yib yuborib, uchinchisidan so'ng bog'lanadi. So'ngra imom maxfiy tarzda "A'uzu" va "Bismillah"ni aytgach, ovoz chiqarib "Fotiha" va zam sura o'qiydi va ruku' qiladi. Ikkinchi rakatda qiroatdan keyin uch marta takbir aytiladi. Uchala takbirda ham qo'llar ko'tarilgach, yoniga qo'yib yuboriladi va to'rtinchi takbirda ruku'ga boriladi. Namoz o'qib bo'lingach, imom xutba o'qiydi.

Hayit namozini imom bilan birga o'qiy olmagan kishi	qazosini o'qimaydi.
Qurbon hayiti namozining hukmlari	aynan ramazon hayiti namozining hukmlari kabi. Faqat namozga hech narsa yemasdan chiqqan ma'qul.
Arafa kuni bomdod namozidan boshlab, hayitning to'rtinchi kuni asr namozigacha jamoat bo'lib o'qilgan farz namozidan so'ng	shaharda yashovchi muqim odamga, erkakka iqtido qilgan ayolga va muqimga iqtido qilgan musofirga tashriq takbiri aytish vojibdir.

VAFOTI YAQINLASHGAN KISHI HAQIDAGI BO'LIM

Vafoti yaqin qolgan kishini	o'ng yonboshiga yotqizib, yuzini qiblaga qaratib qo'yish sunnatdir. So'ngra uning oldida kalimai shahodatni eshitiladigan darajada takrorlab turiladi.
Joni chiqqanidan so'ng	jag'i bog'lanadi, ko'zlari yumiladi. Jasad shishib ketmasligi uchun qorni ustiga temir bo'lagi qo'yilishi mumkin. Qo'llari yoniga cho'ziltirib, ustiga yengil mato yopib qo'yiladi.
Mayyitni yuvib bo'lmaguncha	uning yonida Qur'on o'qib bo'lmaydi.

Mayyitni yuvish:	mayyit maxsus taxtaga qulay holda yot-qiziladi. Keyin avrati berkitilib, kiyimlari yechiladi. Og'zi, burni yuvilmay tahorat qildiriladi. Keyin sovun bilan qaynatilgan iliq suv, bu ham bo'lmasa, isitilgan suv mayitning ustiga quyiladi. Avval boshi va yuzi uch marta yuviladi. So'ng chap yoni bilan yonboshlatib, o'ng yoni uch marta yuviladi. Quyilgan suv tananing taxtaga tegib turgan joyigacha yetkaziladi. Shundan keyin o'ng yonboshiga yonboshlatib, chap yoni uch marta yuviladi. Keyin g'assol (yuvguchi) mayyitni suyab, o'ziga suyantirib o'tqazib, asta qornini silaydi. Mabodo shu asnoda axlat chiqsa, uni yuvib tashlaydi. Qayta yuvintirmaydi. Keyin sochiq yoki mato bilan artib quritiladi va kafanlanadi. Bosh va soqolga va sajda a'zolariga (peshona, burun, qo'l, oyoqlarga) xushbo'ylik surtiladi. Mayyit yuvilayotganida og'iz, burun kabi teshiklarga suv kirmasin deb paxta tiqilmaydi. Tirnoq va sochlar olinmaydi. Soch-soqollar taralmaydi. Ayol kishining sochi esa o'rib qo'yiladi.
Erkaklar orasida o'lib qolgan ayolni	erkaklardan biri qo'lga latta o'rab tayammum qildiradi.
Ayollar ichida o'lib qolgan erkakni	ayollardan biri qo'lga latta o'rab tayammum qildiradi.
Mayyit yuvilmasdan ko'milgan bo'lsa	yangiligida qayta chiqarib yuviladi.

Erkaklarning sunnatga muvofiq bo'lgan kafani	izor (ishton), qamis (ko'ylak) va lifofadir (butun tanani o'rovchi mato).
Erkaklarning kifoya kafani	izor va lifofa.
Izor va lifofaning uzunligi	boshdan oyoqqacha.
Qamis uzunligi	bo'yindan oyoq uchlarigacha.
Zarurat kafani	kafanlash uchun mato yetarli bo'lmasa, unda nima topilsa mayyit o'shanga o'raladi, muhimi badanni to'ssa bo'ldi.
Ayollarning sunnatga muvofiq bo'lgan kafani	izor, qamis, lifofa, ximor (ro'mol) va siynabog'.
Ayollarning kifoya kafani	izor, lifofa va ro'mol.

JANOZA NAMOZI BO'LIMI

Janoza namozining hukmi	farzi kifoya.
Farzlari –	takbirlar va qiyom.
Vojibi –	ikki tomonga salom berish.
Sharti –	niyat qilish.
Janoza o'qilishi uchun	mayyitning jasadi yoki jasadining aksari yoki boshi bilan tanasining yarmi mavjud bo'lishi kerak.

Janoza o'qish tartibi	takbir aytib, sano o'qiladi, yana takbir aytib, Payg'ambar alayhissalomga salavot aytiladi, yana takbir aytib, mayyit haqiga duo qilinadi. So'ngra yana bir takbir aytib salom beriladi. Birinchi takbirdan boshqa takbirlarda qo'llar ko'tarilmaydi. Takbirlarda bosh qimirlatilmaydi.
Janoza namoziga kech kelgan odam	niyat qilib imomga ergashadi. Imom salom bergandan keyin nechta takbirga kech qolgan bo'lsa, o'shalarni o'zi aytib qo'yadi. Agar imom to'rtinchi takbirni aytib bo'lganidan keyin kelsa, namozga ulgurmagan bo'ladi.
Janozada imomlikka haqli bo'lganlarning tartiblari	davlat boshlig'i, qozi (shar'iy hakam), mahalla imomi va mayyitning yaqin erkak qarindoshlari.
Janoza o'qilmasdan ko'milgan mayyit	hali yorilib ketmagan bo'lsa, yuvilmagan bo'lsa ham qabr ustida janozasi o'qilaveradi.
Bir necha mayyit to'planib qolsa	janozalari alohida-alohida o'qilgani yaxshiroqdir.
Imom bir necha mayyitning janozasini birdaniga o'qimoqchi bo'lsa	har bir mayyitning ko'ksi imomning ro'parasiga to'g'rilab qo'yilgan holda saf qilinadi.
Agar zarurat yuzasidan bir qabrga bir necha mayyitni ko'mishga to'g'ri kelib qolsa	qibla tomonga erkaklar, keyin o'g'il bolalar, keyin ayollar qo'yiladi. Faqat har birining orasi tuproq bilan to'silishi kerak.

Tug'ilayotganida o'lgan go'dak	hayot belgilari ko'rilgan bo'lsa (yig'lasa, qimirlasa), ism qo'yilib, yuvib, janozasi o'qiladi. Agar hayotning alomatlari bo'lmasa, yuvilib, ism qo'yilib, matoga o'rab ko'miladi (janoza o'qilmaydi). Agar to'la shakllangan bo'lmasa, ustidan suv quyib, oq surpga o'rab, ism qo'yib ko'miladi.
Tobutni qabristonga olib borish	to'rt tomonidan to'rt kishi yelkasida ko'tarishi sunnatdir. Tobutning avval bosh tomonidan, so'ngra oyoq tomonidan o'ng yelkada ko'tarish kerak. Keyin chap tomoniga o'tib, avval bosh, so'ngra oyoq tomonidan chap yelkada ko'tariladi. Har tomondan o'n qadamdan, jami qirq qadam ko'tarib yurish mustahabdir.
Qabristonda tobut yerga qo'yilmasdan oldin o'tirish	makruh.
Mayyitni qabrga qo'yish:	qabr odamning yarim bo'yi yoki ko'ksigacha yetadigan chuqurlikda qaziladi. Mayyitni qabrga qo'yuvchi kishi "Bismillahi va ala millati Rosulillahi", deydi. Mayyitning yuzi qiblagga moyil qilib qo'yiladi. Ayol kishini mahramlari qabrga qo'yadilar. Agar mahramlari bo'lmasa, ayol kishilar, ular ham bo'lmasa, ko'mishga kuchi yetadigan solih qari kishilar qo'yadilar. Ayol kishi dafn qilinayotganda uning qabri biror mato bilan to'sib turiladi. Qabrning usti to'rtburchak shaklda emas, tuyaning o'rkachi kabi tepacha qilinadi.
Dengizda o'lgan odam	kafanlab, janoza o'qib dengizga tashlanadi.

XAVF NAMOZI BO'LIMI

Xavf namozi –	musulmonlarning dushman hujumidan xavfda turganlaridagi, dushman bilan urush holati bo'lib, askarlar saf tortib turgandagi namoz.
O'qish tartibi	imom odamlarni ikki guruhga bo'ladi. Bir guruhni dushman qarshisida qoldiradi va boshqa guruh bilan namoz o'qishni boshlaydi. O'qiladigan farz namoz 2 rakatli bo'lsa 1 rakat, 4 yoki 3 rakatli bo'lsa, 2 rakat o'qiganidan so'ng, birinchi jamoat dushman qarshisiga boradi. Ularning o'rniga ikkinchi guruh kelib imomga ergashadi. Imom namozning qolgan qismini o'qib, yakka o'zi salom beradi. Ikkinchi jamoat dushman oldiga qaytgach, birinchi jamoat o'rinlariga qaytib, qiroat qilmasdan namozlarini tugatadilar va salom berib dushman oldiga qaytadilar. Ikkinchi jamoat ham namozning qolgan qismini joylariga qaytib yoki dushman qarshisida, xoliroq joyda o'qib tugatadi.

KA'BADAGI NAMOZ

Ka'baning ichida orqasi imomning orqasiga bo'lgan holatda ham	farz yoki nafl namozlari o'qish mumkindir.
Ammo orqasi imomning yuziga qarab qolgan bo'lsa	namozi buziladi.

Yuzini imomning yuziga qaratib va Ka'baning ustida o'qish	makruhdir.
Ka'baning eshigi ochiq bo'lganida	uning ichidagi imomga tashqaridan iqtido qilish mumkin.
Imom va jamoat	Ka'ba tashqarisida halqa shaklida namozga saf tortishlari mumkin. Bu holda imomga ergashgan odam imom tomonda bo'lib, Ka'baga imomdan yaqinroq turmagan bo'lishi kerak. Aks holda ergashuvchining namozi buziladi.

SAVDO-SOTIQ KITOBIDAN

Savdo –	o'zaro rozilik bilan bir molni ikkinchi molga almashtirish.
Mol –	shariat foydalanishga ruxsat bergan, bozorda o'z narxiga ega, kelishuv paytida topshirish imkoni bor narsa.
Oldi-sotdi kelishuvi tuzilgan deb hisoblanishi uchun	tomonlardan biri molini iyyob (taklif) qilib “sotdim” desa, ikkinchi tomondagisi bu taklifni qabul qilib, “oldim”, deyishi kerak. “Sotdim”, “oldim” kabi so'zlar o'tgan zamon shaklida bo'lishi kerak. Oldi-sotdi kelishuvi taklif va iyyobni bildiruvchi yuqoridagi so'zlar bilan yoki sukut bilan, biror harakat yoki harakatsizlik, imo-ishora bilan ham amalga oshirilishi mumkin.

Taklifni bekor qilish	taklif qiluvchi tomon ikkinchi tomon taklifni rad etmasidan ilgari gapidan qaytsa (“Yo‘q, sotmayman” desa yoki ikkovlaridan biri o‘rnidan turib ketsa, gapni boshqa mavzularga bursaq), qilingan taklif bekor bo‘ladi.
Sotilayotgan narsa	savdo joyida bo‘lsa, “Manavi narsa”, deb ko‘rsatish kifoya qiladi. Agar u savdo joyida bo‘lmasa, uning miqdorini va sifatini aytish shart.
Olinayotgan narsa evaziga pul to‘lanayotgan bo‘lsa	avval pul olinadi, so‘ngra mol topshiriladi.
To‘lov narsa bilan bo‘lsa	mollar bir paytda almashiladi.
Jinsi bir xil bo‘lgan narsalar	o‘zaro teng miqdorda almashtirilishi shart.
Bir qismini ajratib olish qolgan qismiga ta‘sir qilmaydigan guruch, kartoshka kabi kilolab sotiladigan narsalarning umumiy og‘irligi va narxi aytib sotilgach	o‘lchanganida aytilgandan kam chiqsa, xaridor xohlasa shunga yarasha pul to‘lab, kartoshkani olishi mumkin, xohlamasa, kam chiqqani uchun olmay ketishi ham mumkin.
O‘lchaganda sotuvchi aytganidan ko‘p chiqsa	oshiqcha qismi savdoga kirmagani uchun sotuvchiga qaytarib beriladi.

Bir qismini ajratish qolgan qismiga ta'sir qiladigan taxta, quvur (truba) kabi narsalarni sotuvchi umumiy uzunligini va narxini aytib sotganidan keyin	o'lchangach, aytganidan kam chiqib qolsa, xaridor xohlasa molni sotuvchi aytgan narxda olishi kerak. Agar xohlamasa, olmay ketadi.
Sotuvchi aytgan miqdordan uzun chiqqanida	xaridor oshiqcha qismiga pul bermaydi.
Bir qismini ajratish qolgan qismiga ta'sir qiladigan mollarni sotuvchi ularning har bir o'lchamining narxini aytib sotganidan keyin	o'lchanganida aytganidan kam chiqsa, xaridor xohlasa shunga yarasha pul to'lab, molni olishi mumkin. Xohlamasa, kam chiqqani uchun olmay ketaveradi.
Agar aytganidan uzun chiqib qolsa	xohlasa, oshiqcha qismining ham pulini to'lab olishi yoki savdodan qaytishi mumkin.
Mevani sotish:	pishganini, shuningdek, pishmaganini sotish mumkin. Ikkala holatda ham uni uzib olish shart. Sotuvchining bitta daraxtdagi mevaning ma'lum miqdorini o'ziga qoldirishni shart qilib savdolashishi savdoni buzadi.

SAVDONI BEKOR QILISH HUQUQI

Xaridorga mol kerak bo'lmay qolsa (yoki yoqmay qolsa)	savdolashilayotgan paytda qaytarib berishni shart qilib qo'yishi mumkin.
Sotuvchiga aynan shu mol kerak bo'lib qolsa	savdolashilayotgan paytda qaytarib olishni shart qilib qo'yishi mumkin.
Mol qaytarib berilsa yoki qaytarib olinsa	savdo bekor qilinadi. Biroq qaytarib berish yoki qaytarib olish muddati uch kundan o'tib ketmasligi kerak.
Sotuvchi savdoni bekor qilish huquqiga ega bo'lishni shart qilib molni sotsa-yu (bu holatda sotilgan mol uning mulki bo'lib qolaveradi), belgilangan muddat o'tmay turib mol xaridorning qo'lida nobud bo'lsa	xaridor uning savdolashgan kundagi qiymatini to'laydi.
Qiymat –	savdo-sotiqni tushunadigan ikkita ishonchli odamning molga qo'ygan narxi.
Savdolashilayotgan vaqtda mol xaridorning qo'lida turib nobud bo'lsa	xaridor uning qiymatini to'laydi.
Yuqoridagi 2 holatda mol xaridorning qo'lida aybli bo'lib qolsa	sotuvchi istasa savdo kelishuvini kuchga kiritadi, istamasa savdoni buzadi-da, xaridordan yetkazilgan zararni to'latib oladi.

Savdoni bekor qilish huquqini xaridor olib savdolashganda	mol sotuvchining mulkidan chiqadi. Biroq xaridor belgilangan muddatda bu savdoga roziligini bildirguniga qadar mol uning mulkiga aylanmay turadi. Bu holatda mol xaridor qo'lida aybli bo'lib qolsa yoki nobud bo'lsa, sotuvchiga kelishilgan narxni berish kerak.
Sotuvchi yoki xaridor savdoni bekor qilish huquqidan foydalanishni shart qilib savdolashsalar va belgilangan muddat ichida savdoni bekor qilishni istab qolsalar	bu haqida ikkinchi tomonni xabardor qilishlari kerak. Aks holda, savdo bekor bo'lmaydi. Ammo savdoga rozi bo'lganliklarini ikkinchi tomon bilishi shart emas.
Savdoni bekor qilish muddati tugasa yoki xaridor sotib olgan moliga o'zining mulkidek munosabatda bo'lsa, shuningdek, mol xaridor qo'lida aybli bo'lib qolsa	savdoni bekor qilish huquqi bekor bo'ladi.
Tanlab olish huquqi –	o'zgalarning fikrini so'rash yoki olgan narsasining munosibligini bilish uchun bir turdagi ikki yoki uch narsadan birini “tanlab olaman”, deb savdo qilish. Bunda olingan narsalar soni uchtdan oshmasligi va tanlab olish muddati uch kundan ko'p bo'lmasligi kerak.

Ikki narsani birga sotganida yoki olganida, savdoni bekor qilish huquqidan foydalanmoqchi bo'lgan tomon	bu narsalarning har birining narxini aniqlab olishi va savdosi bekor qilinishi mumkin bo'lgan molni ko'rsatishi shart. Aks holda, savdo buziladi.
Xaridor biror molni, unda o'zi istagan sifati bo'lishi sharti bilan sotib olgach, molda o'sha sifat bo'lmasa	molni sotuvchiga qaytarib berib, pulini olishi yoki boshida kelishilgan narxga rozi bo'lib, molni olib qolishi kerak.

KO'RISH HUQUQI BO'LIMI

Xaridor o'z ko'zi bilan ko'rmagan molni	sotib olishi mumkin. Biroq molni ko'rgach, istasa savdoni buzishga haqqi bor.
Sotuvchi molni ko'rmay turib sotib yuborsa	savdoni bekor qila olmaydi.
Sotib olingan mol xaridor qo'lida aybli bo'lib qolsa yoki xaridor bu molni xoh ko'rishdan oldin, xoh ko'rganidan keyin boshqa odamga uzil-kesil sotib yuborsa, shuningdek, molni ko'rganidan keyin shu molni sotish uchun boshqa odam bilan savdolashishi kabi holatlarda	xaridor molni sotib olishga majbur.
Xaridorning molni ko'rishi	uning shu molni sotib olishdan ko'zlagan maqsadiga tegishli bo'lgan joylarni ko'rishi.

Xaridor molni ko'rmay sotib olgach, sotib olishdan ko'zlagan maqsadiga bog'liq joylarini ko'rsa	savdoga roziligini bildirmagunicha (so'z yoki fe'l bilan) uning savdoni bekor qilish huquqi o'z kuchini yo'qotmaydi.
Agar molni sotib olishga yoki ko'rmay sotib olingan molni qabul qilib olishga vakil qilib tayinlangan kishi molni ko'rsa	vakil qiluvchining savdoni bekor qilish huquqi bekor bo'ladi.
Bir odam avval ko'rgan molni biroz muddat o'tgach qayta ko'rmasdan sotib olsa-yu, mol u ko'rgan paytdagidan o'zgarib qolgan bo'lsa	uning savdoni bekor qilishga haqqi bor.
Sotuvchi va xaridor molning o'zgarib qolgani-qolmagani haqida talashib qolsalar va sotuvchi molning o'zgarmaganini da'vo qilsa	sotuvchining so'zi (qasam ichganidan keyin) qabul qilinadi.
Xaridorning ilgari molni ko'rgani yoki ko'rmagani yuzasidan sotuvchi bilan janjal chiqsa	qasam ichganidan keyin xaridorning so'zi qabul qilinadi.

AYB TUFAYLI QAYTARISH BO'LIMI

Savdogarlar e'tiborida molning bahosini pasaytiradigan aybni topgan xaridor	sotuvchiga molni qaytarib berishga yoki kelishilgan narxga rozi bo'lib olib qolishga haqqi bor.
Xaridor molning aybini bilib turib sotib olsa	yuqoridagi huquqga ega bo'lolmaydi.

Sotib olingan narsa xaridorning qoʻlidaligida qaytarib berib boʻlmaydigan holga kelganidan soʻng eski aybi oshkor boʻlib qolsa	sotuvchidan shu aybga yarasha pul qaytarib olinadi.
Xaridor moldagi aybni molga oʻz qoʻlidaligida yangi ayb qoʻshilganidan keyin bilsa	xaridordan oʻsha aybga yarasha pulni qaytarib oladi, xolos. Biroq shu holatda sotuvchi molni qaytarib olishga rozi boʻlsa, xaridor molni qaytarib berib pulini oladi.
Xaridor bu holda molni sotuvchiga qaytarib berishni istamasa yoki molni sotib yuborgan boʻlsa	sotuvchidan hech narsa ololmaydi.
Xaridor molning eski aybini unga oʻz moli qoʻshilganidan keyin bilsa	sotuvchi uni qaytarib olishni istasa ham, uni qaytarib berish mumkin emas, sotuvchidan eski aybga yarasha pulni qaytarib oladi, xolos.
Yeyiladigan narsalarni sotib olgan kishi ularni kesgach yoki chaqqach, ularning isteʼmolga butunlay yaroqsizligi aniqlansa	sotuvchidan pulini toʻliq qaytarib oladi.
Narsalarning baʼzi qismini isteʼmol qilish mumkin boʻlsa	sotuvchidan aybga yarasha pul qaytarib olinadi.

Xaridor sotib olgan narsasida ayb borligini bilganidan so'ng unga o'z molidek muomalada bo'lsa	molni sotuvchiga qaytarib berish huquqi bekor bo'ladi. Biroq aybli otni qaytarib berish, sug'orish, unga yem sotib olish uchun minish bilan xaridorning savdoni bekor qilish huquqi bekor bo'lmaydi.
Aybli molni qaytarish xarajatlari	xaridor zimmasida bo'ladi.
Ikki molni bir kelishuv bilan sotib olgan xaridor ularning ikkisini ham qabul qilib olgach, ulardan birida ayb borligini bilsa	uni qaytarib berib, sotuvchidan pulini olishi yoki aybga yarasha pul undirishi mumkin.
Mollarni hali qabul qilib olmagan bo'lsa	istasa ularning ikkisini ham olishi yoki ikkisini ham qaytarib berishi lozim. Tugallanmagan savdoni bo'laklarga bo'lib bo'lmaydi.
Kilolab yoki sig'imi bilan o'lchab sotiladigan mollarni sotib olgan odam uning bir qismi aybli ekanini ko'rsa	molning hammasini qaytarib berishi yoki hammasini olib qolishi kerak (molni qabul qilib olgan bo'lsa ham). Chunki bir idishdagi narsa bir butun mol hisobida bo'ladi.
Xaridorning qo'lidagi molda boshqaning ham haqqi borligi yuzaga chiqsa	sotuvchidan pulini qaytarib oladi.
Sotib olingan narsa ajratish mumkin bo'lgan mollardan bo'lsa	o'zgaga tegishli qismini ajratib berib, unga yarasha pulini qaytarib oladi va qolgan qismini o'zida saqlab qolishi mumkin.

Sotuvchi savdo paytida molning aybiga javob bermasligini aytib sotishi	mumkin (bunda sotuvchi o'z molidagi aybni bilmasligi shart). Bunga rozi bo'lgan xaridor savdoni bekor qilish huquqidan mahrum bo'ladi.
Tanlab olish va ayb tufayli qaytarish huquqiga ega shaxs vafot etsa	uning huquqi merosxo'rlariga o'tadi.
Savdoni bekor qilish va ko'rish huquqi	merosxo'rlarga o'tmaydi, balki shaxsning vafot etishi bilan bekor bo'ladi.

BOTIL VA FOSID SAVDOSI HAQIDAGI BO'LIM

Botil savdo –	shariat mol deb hisoblamagan inson a'zolari, ozod inson, aroq, cho'chqa kabilarning savdosi botildir, ya'ni boshidanoq savdo-sotiq deb hisoblanmaydi.
Shariat mol deb hisoblagan narsa bilan shariat mol deb hisoblamagan narsa birgalikda sotilsa	garchi har qaysinisining narxi alohida aytilsa ham, savdosi bekor qilinadi.
Botil savdo bilan olingan narsa	omonat hukmidadir. Uni ishlatib bo'lmaydi, balki zudlik bilan qaytarib berish kerak.
Barcha foydalanishi mumkin bo'lgan yerdagi narsa	faqat qo'lga kiritgach sotish (o'rmondagi quyovni, daryodagi baliqni tutib olgach, tog'dagi o'tinni yig'ib olgach sotish) mumkin.

Fosid savdo –	xaridorga topshirish qiyin boʻlgan narsani, xaridorga topshirsa sotuvchining oʻziga zarar yetadigan narsani, xaridorning aldanish ehtimoli boʻlgan narsani, janjalga olib keladigan noaniqlikligi bor narsani savdo-sotiq qilish notoʻgʻridir, yaʼni fosiddir.
Nojoiz savdo –	bir molni falon narxga nasiyaga sotib, keyin sotgan narxidan kamga, naqdga qaytarib olish yoki shu holatda oʻzi sotgan narsani sotmagan narsasi bilan qoʻshib avvalgi narsasi narxiga qayta sotib olish, idishdagi molni sotayotganda xaridorning umumiy vazndan idishning vazniga teng boʻlmagan vaznni chiqarib tashlashni shart qilishi nojoizdir.

Savdo vaqtida sotuvchi yoki xaridor qo'yadigan shartlar 3 xil bo'ladi:	1) savdo kelishuvi taqozo qiladigan va uning ruhiga mos keladigan shart; 2) savdo kelishuvi taqozo etmaydigan va uning ruhiga mos kelmaydigan, lekin tomonlarning biriga yoki sotilayotgan molga foyda keltiradigan shart. Bunday shart savdoni noto'g'riga aylantiradi. Shuning uchun bunday shartni qo'ygan tomon darhol uni bekor qilishi kerak; 3) savdo kelishuvi taqozo etmaydigan va uning ruhiga mos kelmaydigan, shuning bilan birga tomonlardan biriga zarar keltiradigan shart. Bunday shart botil sanaladi va savdo kuchga kiraveradi.
Noto'g'ri deb hisoblangan savdolari buzmasdan to'g'rilab yuborish	mumkin. Misol uchun, savdoni buzmasdan ilgari yelindagi sutni sog'ib olib xaridorga topshirilsa, savdo to'g'ri bo'lib ketaveradi. Biroq savdoni noto'g'ri bo'lishiga sabab bo'lgan narsalar bartaraf qilinmagan bo'lsa, bunday savdoni bekor qilib yuborish (buzish) sotuvchiga ham, xaridorga ham vojibdir.
Molni noto'g'ri savdo bilan sotib olgan kishi olamdan o'tsa	uni qaytarish merosxo'rlari zimmasiga o'tadi.

Makruh savdo	boshqalarni qiziqtirish maqsadida o'zini xaridor qilib ko'rsatish va molning narxini oshirish, ikki taraf narxiga rozi bo'lib turgan savdoning ustiga savdo qilish, meva-cheva kabi shaharga kelayotgan mollarning yo'liga chiqib, shaharning chetida kutib turib sotib olish (agar shahardagi narxning ko'tarilib ketishiga sabab bo'lsa), ocharchilik vaqtida shahardagi oziq-ovqatni qishloqdagilarga sotish, juma namoziga azon aytilgan paytdagi savdo-sotiq makruhdir.
Kim oshdi savdosi	ruxsat berilgan.

IQOLA BO'LIMI

Iqola –	savdoni bekor qilish. Savdo qilgan tomonlardan biri savdoni bekor qilish huquqiga ega bo'lmay turib, ma'lum sabablar tufayli savdoni bekor qilishni (iqola qilish) istasa, ikkinchi tomonning savdoni bekor qilishga rozi bo'lishi o'ta savobli ishdir.
Savdoni bekor qilish huquqi bo'lmagan holda, ikkinchi tomon savdoni bekor qilishga rozi bo'lmasa	faqat bir tomonning xohishi bilan savdoni bekor qilib bo'lmaydi.

Savdo bekor bo'lganida molga to'langan pulning qiymatini	kam ham, ko'p ham qilmay qaytarish lozim.
Mol xaridor qo'lida aybli bo'lib qolsa	sotuvchi aybga yarasha pulni olib qolishi kerak.
Agar mol ko'paygan bo'lsa yoki nobud bo'lsa	savdoni bekor qilib bo'lmaydi. Ammo molning ba'zi qismi nobud bo'lgan bo'lsa, qolgan qismini iqola qilish mumkin.

TAVLIYA VA MUROBAHA BO'LIMI

Tavliya –	molning ustiga foyda qo'ymay, sotuvchiga tushgan narxiga sotish.
Murobaha –	sotuvchiga tushgan narxi ustiga ma'lum foyda qo'yib sotish.
Tavliya va murobaha savdosi bilan sotilayotgan molni	sotuvchining o'zi o'xshashi bor narsa evaziga olgan bo'lishi kerak.
“O'xshashi bor” narsa	litrlab yoki kilolab o'lchanadigan narsalar, biri ikkinchisiga katta-kichiklikda juda o'xshash bo'lgan narsalar.
“O'xshashi yo'q” narsa	biri ikkinchisiga o'xshamaydigan narsalar (bir qo'y ikkinchi qo'yga, bir hovli ikkinchi hovliga o'xshamaydi).
Odatda savdogarlar qiladigan xarajatlar	tavliya va murobaha savdosi bilan sotilayotgan molning narxiga savdogarlar qiladigan xarajatlarni ham qo'shish mumkin.

Molni murobaha savdosi bilan sotib olgan kishi sotuvchining aldaganini bilib qolsa	xohlasa molni oldin kelishilgan narxda olib qoladi yoki molni qaytarib berib, pulini oladi (Imom Abu Yusuf “Bergan ortiqcha pulini sotuvchidan qaytarib oladi”, deganlar).
Tavliya savdosida xaridor aldanganini bilib qolsa	to‘lagan ortiqcha pulini sotuvchidan qaytarib oladi.
Xaridor molni ishlatib qo‘yganidan so‘ng yoki mol nobud bo‘lganidan yoxud aybli bo‘lib qolganidan so‘ng sotuvchining aldagani aniqlansa	savdoni bekor qilib bo‘lmaydi.

SUD XO‘RLIK BO‘LIMI

Sudxo‘rlik –	molni molga almashtirayotgan tomonlardan birining evaziga hech narsa bermasdan ortiqcha mol olishni shart qilishi.
Sudxo‘rlik hosil bo‘lishi uchun	almashtirilayotgan mollar idishda o‘lchanadigan yoki tarozida tortiladigan bo‘lishi va ikkisi bir jinsdan bo‘lishi kerak.
Agar almashtirilayotgan mollarning jinsi va o‘lchanishi bir xil bo‘lsa	bu mollarni bir xil miqdorda va naqdma-naqd (qo‘lma-qo‘l) almashtirish shart. Bu holda mollar sifati har xil bo‘lishining ahamiyati yo‘q.

Agar almashtirilayotgan mollarning jinsi va o'lchanishi bir xil bo'lmasa	ularni o'zaro almashtirishda tenglik ham, naqdma-naqdlilik ham shart emas.
Agar mollarning jinsi ikki xil bo'lib, o'lchanishi bir xil bo'lsa	mollar naqdma-naqd alishtiriladi. Ularning o'zaro teng bo'lishi shart emas.
Sudxo'rlik aralashishi mumkin	taroziida tortiladigan va idishda o'lchanadigan mollargagina.
Sudxo'rlik bo'lmaydi	qiymatiga qarab o'lchanadigan hovli-joy, hayvon va asbob-uskuna kabi narsalarda, son, uzunlik o'lchovi bilan o'lchanadigan tuxum, gazlama kabi narsalarda.
Bir qo'yni ikki qo'yga, bir dona tuxumni ikki dona tuxumga va bir metr gazlamani o'z jinsidagi bir yarim metr gazlamaga alishtirish	mumkin. Chunki bunda ikki tomon ham nima qilayotganini va molining miqdorini, sifatini juda aniq va yaxshi bilgan holda savdolashadilar.
Ma'lum muddatdan keyin berilishi lozim bo'lgan moliyaviy majburiyatlar haqida kelishuv tuzilayotgan paytda	ikki taraf qarzdor qarzni ado qilayotganda e'tiborga olinadigan qiymatni kelishib oladilar. Bu qiymat, odatda, narxi kam o'zgaradigan iste'mol mollaridan birining (masalan, go'shtning) yoki tillaning yoxud uncha o'zgarmay turadigan pul birligining (masalan, dollarning) qiymati bo'lishi mumkin.
Birovga so'm qarz bergan odam	istasa qarzini dollarda qaytarib olayotgan paytdagi kurs bilan olishi mumkin.

Qarz beruvchi qarzidor bo'ynidagi qarzni	naqd pulga yoki naqd biror narsa evaziga qarzidorning o'zigagina sotishi mumkin.
--	--

KO'CHMA MOL SAVDOSI BO'LIMI

Ko'chma mol –	hayvon, don, kiyim kabi mollar.
Ko'chma molni sotib yuborish mumkin emas	sotib olgan xaridor uni qabul qilib olmasidan ilgari. Ammo ko'chma molni sotib olgan xaridor uni qabul qilib olmay, hadya va sadaqa qilishi yoki qarzga berishi mumkin.
Sotuvchi molni naqdga sotgan bo'lsa	pulini qo'lga olmay turib ishlatishi mumkin: uni hadya yoki sadaqa qilishi, shuningdek, qarzga berishi mumkin.
Xaridorning kelishilgan narx ustiga yana qo'shib berishi, sotuvchining xaridorga molni kelishilganidan ko'proq qilib berishi va xaridordan kelishilgan narxdan kam pul olishi	mumkin.
Hovli sotilganda	aytilmasa ham undagi binolar, omborxona, boloxona, uylarning kalitlari savdoga kiradi.
Erni sotganda	undagi daraxtlar savdoga kiradi, (avvaldan kelishilmasa) ekinlar kirmaydi.
Daraxtni sotganda	(avvaldan kelishilmasa) o'sha paytdagi mevasi savdoga kirmaydi.

MAVQUF SAVDOSI BO'LIMI

Mavquf savdo –	mol egasining ruxsatiga bog'liq bo'lgan savdo.
Birovning molini o'zimning molim deb sotsa	botil savdo bo'ladi.
Mavquf savdoda molning egasi o'z ruxsatisiz qilingan savdoga	ruxsat berishi yoki uni bekor qilishi mumkin.
Mavquf savdoga molning egasi ruxsat bersa	molning puli uning mulki bo'ladi va uni olguncha molini ruxsatsiz sotgan odam qo'lida omonat hisoblanadi.
Agar mol ayirboshlangan bo'lsa	uning o'rniga olingan mol ruxsatsiz ayirboshlagan odamning mulki bo'ladi va u odam molning egasiga ayirboshlangan molning o'xshashini yoki uning qiymatini berishi lozim.
Birovning molini ruxsatsiz sotgan odam	molning egasi bu savdoga ruxsat berishdan oldin xaridor bilan savdoni buzishi mumkin.

SALAM SAVDOSI BO'LIMI

Salam savdosi –	mol nasiya, uning puli esa naqd bo'ladi. Savdo sotuvchining qo'lida bo'lmagan mol ustida bo'ladi. Salam savdosidan boshqa savdoda molni nasiya qilish mumkin emas.
-----------------	--

Salam savdosi bilan savdo-sotiq qilish mumkin bo'lgan narsalar	miqdorini, sifatini aniq bilish mumkin bo'lgan (sig'imi, vazni, uzunligi o'lchanadigan, donalab sotilib, bir-biridan aytarli farq qilmaydigan) narsalar.
Salam savdosi paytida	sotilayotgan molning jinsi, navi, sifati, miqdori, xaridorga topshirish kuni, topshirish joyi, unga to'lanayotgan pul yoki narsa miqdori aniq aytilishi shart. Aytilayotgan mol savdo bo'layotgan paytda, molni xaridorga topshirish belgilangan kunda hamda shu ikki vaqt oralig'ida savdo bo'lgan joy bozorlarida sotilayotgan bo'lishi kerak.
Salam savdosida sotuvchi	xaridordan molga berilayotgan pulni savdo joyida olishi lozim.
Sotuvchi molning pulini olmay turib tasarruf qilishi	mumkin emas.
Xaridor molni qo'lga olmay turib tasarruf qilishi	mumkin emas.
Molni topshirish vaqti kelganida sotuvchi xaridorga molni topshira olmasa	xaridor istasa kutadi, istasa savdoni buzib, pulini qaytarib oladi.
Sotuvchi molni topshirish muddatidan oldin vafot etsa	belgilangan muddat bekor bo'ladi. Bu holda xaridor o'z pulini sotuvchining merosga qoldirgan molidan oladi.

Salam savdosida tomonlarning savdoni bekor qilish huquqi	mavjud emas.
Sotuvchining molni xaridor ko'rmاسidan oldin boshqaga sotib yuborishga	haqqi bor.
Molni xaridorga ko'rsatgach va xaridor olishga rozi bo'lgach	boshqa birovga sota olmaydi.
It, ayiq va bo'ri kabi yirtqich hayvonlarni savdo-sotiq qilish	mumkin.
Musulmonlar jamiyatida yashaydigan boshqa dinga mansub kishi	savdo-sotiq masalalarida musulmonlar kabidir.
Tantana va bayramlarda sochilgan pulni, qand-qursni olish uchun ko'ylagining etagini ochib turgan bo'lsa yoki tasodifan kelib tushgach etagini yig'ishtirib olsa	tushgan narsa o'sha odamnikidir. Hech kimniki bo'lmagan va foydalanishga shariat ruxsat bergan narsalarning hukmi ham xuddi shunday.

SARF BO'LIMI

Sarf –	pulni pulga sotish.
Agar bir xil pullar almashtirilayotgan bo'lsa	o'zaro teng va ajrashmasdan turib ikki tomondan qo'lma-qo'l oldiberdi bo'lishi shart qilinadi.
Pulni pulga sotishda	tomonlar savdoni bekor qilish huquqiga ega emaslar.
Agar pullar har xil bo'lsa	almashtirish qo'lma-qo'l bo'lishi shart. Tenglik shart emas.

Agar tomonlar qo'lma-qo'llikka e'tibor bermasdan, olishlari kerak bo'lgan pulni olmasdan savdo joyidan tarqalsalar	pul almashtirish savdosi buziladi.
Agar tomonlardan biri olishi kerak bo'lgan pulning bir qisminigina olib tarqalsa	qo'lga tekkan qismigina uning mulki bo'ladi. Qolgan qismi esa avvalgi egasining mulki bo'lib turaveradi.
Agar xaridor qilichni olish uchun savdolashgach pulni nasiya qilsa	savdo qilichning o'ziga tegishli bo'ladi, uning tilla bezagi esa savdoga kirmaydi.
Agar qilichning bezagini ajratib bo'lmaydigan bo'lsa	xaridor pulni to'liq nasiya qilgan holatda savdo bekor qilib yuboriladi.

SHUF'A KITOB

Shuf'a –	sotilayotgan ko'chmas molni hammadan oldin xarid qilish huquqi.
Shafe' –	shuf'a huquqiga ega odam.
Birinchi o'rinda sotilayotgan molga	moli aralash bo'lgan kishi shafe' hisoblanadi.
Ikkinchi o'rinda	sotilayotgan moldan foydalanish uchun zarur bo'lgan narsalarga moli (yo'l, suv kabi) aralashgan odam shafe' hisoblanadi.
Shafe'lar ko'pchilik bo'lsalar	mol ularning sonlariga qarab taqsimlanadi.

Shuf'a haqqi bor odam	qo'shnisining savdo qilgani haqidagi xabarni eshitishi bilanoq haqqini talab qilishi kerak. So'ngra o'z talabini mol kimning qo'lida turgan bo'lsa o'sha odamning oldida yoki o'sha ko'chmas mol oldida guvohlarga bildiradi.
Agar molning savdo qilingani haqidagi xabarni eshitib indamasa yoki o'z talabini guvohlar oldida bildirmasa	uning shuf'a haqqi bekor bo'ladi.
Shafe'ning huquqlari:	ko'rish huquqi va ayb tufayli qaytarish huquqiga ega.
Talash bo'layotgan molning narxi tushirilgan yoki orttirilgan bo'lsa	shafe' bu ikki narxning kamrog'i bilan molni sotib oladi.
Sotuvchi xaridordan molning hamma pulini kechib yuborgan bo'lsa	shafe' molning hamma pulini berib oladi.
Sotuvchi molni xaridorga o'xshashi bor narsa evaziga sotgan bo'lsa	shafe' ham xuddi shunday narsa beradi.
O'xshashi bo'lmagan narsalar evaziga sotgan bo'lsa	o'sha narsaning bozor narxini beradi.
Sotuvchi xaridorga ko'chmas molni ko'chmas mol evaziga sotganda	har ikki hovlining shafe'lari o'zlari shafe'lik talab qilayotgan hovlini uning evaziga berilayotgan hovlining bozor narxiga oladilar.

Sotuvchi molni xaridorga nasiyaga sotgan taqdirda	shafe' pulni naqd berishi kerak. Yoki shafe'ligini yuqorida aytilganidek talab qiladi-da, xaridorning sotuvchiga pul beradigan muddati kelgach, sotuvchiga pulni berib, molni oladi.
Xaridor sotib olgan joyiga bino qurgan yoki daraxt ekkan bo'lsa	shafe' talash bo'layotgan joyning narxini, bino yoki daraxtning yerdan ajratilgan holdagi qiymatini (bozor bahosini) berib oladi. Agar istasa xaridordan qurgan yoki ekkan narsasini ko'chirib olishni talab qilishi ham mumkin.
Savdo-sotiqqa va evaziga narsa berish shart qilingan sovg'a-salomga	shuf'a talabini qo'yish mumkin.
Alohida sotilayotgan daraxtlarga yoki mevalarga, savdoni bekor qilish huquqi bilan qilingan savdo-sotiqqa belgilangan muddat tugashidan oldin noto'g'ri qilingan savdo-sotiqqa	shafe'lik da'vosi qilinmaydi.
Ko'chmas molni sotishda qatnashgan odam uchun	shuf'a haqqi bekor bo'ladi.
Molni xarid qilishda qatnashgan kishi uchun	shuf'a haqqi saqlanadi.
"Men bu hovliga shafe'lik da'vo qilmayman" degan gapni shafe' hovli sotilgach aytsa	uning shuf'a huquqi bekor bo'ladi.

Agar shu gapni hovli sotilmasidan oldin aytgan bo'lsa	uning shuf'a huquqi saqlanadi.
Shafe'lik huquqini pulga sotish	mumkin emas.
Shafe'ning qozi hukmidan oldingi o'limi	uning huquqini bekor qiladi.
Qozining hukmidan oldin shafe'likka sabab bo'layotgan mol sotib yuborilsa	shafe'ning shuf'a huquqi bekor bo'ladi.
Shafe'ning xaridorlar ko'p bo'lgan holda	ulardan birining ulushiga yoki barchasining ulushiga shuf'a talabini qo'yishga haqqi bor.
Bir hovlini bir necha kishi sotayotgan bo'lsa	shafe' ulardan birining ulushigagina shafe'lik talabini qo'yolmaydi. Istasa hovlining hammasini sotib olishi mumkin.
Agar shafe' hovlini Hasan olganini eshitib shuf'a huquqidan voz kechgach, hovlini boshqa odam olgani ayon bo'lsa yoki hovlining yuz ming so'mligini eshitib shuf'a huquqidan voz kechgach, hovlining kamroqqa sotilgani ayon bo'lsa yoxud o'xshashi yo'q narsa evaziga emas, balki o'xshashi bor narsa evaziga sotilgan bo'lsa	uning shuf'a haqqi saqlanib qoladi.

Hovlining yuz ming so'mga sotilganini eshitib shuf'a da'vosi qilmagan bo'lsa-yu, hovli yuz ming so'mlik yoki undan ko'proq turadigan o'xshashi yo'q mol evaziga sotilgan bo'lsa	shuf'a da'vosi qila olmaydi.
---	------------------------------

TAQSIMOT KITABI

Taqsimot –	ikki yoki undan ko'p kishi o'rtasidagi molni bo'lib berish va haqdorlarning ulushlarini aniqlash.
O'xshashi bor mol taqsimlanganda	haqdorlarning har birining ulushi ajratib beriladi. Bu holatda haqdorlardan biri hozir bo'lmasa ham, qolgan haqdorlar o'z ulushlarini olaveradilar.
Bo'linayotgan mol o'xshashi yo'q narsalardan bo'lsa	haqdorlardan biri molni o'zida olib qolib, qolganlarga ular ulushlarining pulini beradi. Bunday holatda esa haqdorlarning barchasi hozir bo'lishlari kerak.
Taqsimotchi ish haqini davlat g'aznasidan emas, bevosita odamlarning o'zidan oladigan vaziyat bo'lsa	uning ish haqi taqsimlatuvchilarning soniga bo'lib yuboriladi.
Taqsimlovchi –	adolatli va o'z ishining ustasi bo'lishi vojib.

Taqsimotdan taqsimlatuvchilarning hammasi foyda ko'radigan bo'lsa	ulardan birining talabi asosida taqsimlanadi.
Hammasi zarar ko'radigan bo'lsa	faqat barchaning talabiga binoan taqsimlanadi.
Ikki xil narsa (qo'y va mol), javohirlar (uzuk, baldoq) va hammom kabilar taqsimlansa taqsimlatuvchilarga zarar keladigan narsalarni	haqdorlarning roziligisiz taqsimlanmaydi.
Haqdor orasidagi hovlilar, yerlar va do'konlar	har biri alohida-alohida taqsimlanadi.
Taqsimlash qiyin bo'lgan narsa	sotib, pulini bo'lishib olishga haqdorlar rozilik bersalar, mol sotilib puli ularga taqsimlab beriladi.
Mol ikki haqdor orasida taqsimlab berilganidan so'ng, ushbu molga yana boshqa yangi haqdor chiqib qolsa	mol yangidan taqsimlanadi.
Yangi haqdor avvalgi haqdorlardan biri ulushining biror qismiga da'vogarlik qilib o'z haqqini olsa	unga o'z ulushidan bergan haqdor o'z sherigidan yangi haqdorga bergan qismicha miqdorini undirib oladi.
Haqdorlar molni taqsimlab olmasdan	undan kelishuv asosida foydalansalar ham bo'ladi.

SOVG'A KITOBİ

Sovg'a –	kishining o'z molini birovga evaziga hech narsa olmay mulk qilib berishi.
Sovg'a oldi-berdisi	sovg'a oluvchining o'sha joyda sovg'ani qo'lga olishi bilan tugal bo'ladi. Agar keyinroq qo'lga oladigan bo'lsa, sovg'a bergan shaxsdan qayta ruxsat so'rashi kerak.
Haqdorlar o'rtasidagi hali taqsimlanmagan molni	sovg'a qilib bo'lmaydi. Taqsimlab bo'lib, keyin bersa bo'laveradi.
Birovning qo'lida turgan narsasini	undan olmay turib, uning o'ziga sovg'a qilsa bo'ladi.
Aqlini tanigan yosh bolaga sovg'a berish:	bolaning o'zi qabul qilib olishi kerak. Bordi-yu, aqlini tanimagan bo'lsa, uni tarbiyalayotgan odam qabul qilib olishi lozim.
To'ydan keyin erning uyiga kelgan xotinga berilgan sovg'ani	eri qabul qilib oladi.
Ikki yoki undan ko'p kishiga bitta narsani sovg'a qilish	mumkin emas.
Sovg'ani qaytarib olish	sovg'a beruvchi va oluvchining o'zaro roziliklari hamda zarurat tufayli (qozining hukmi bilan) qaytarib olish mumkin. Sovg'ani qaytarib olish sovg'a kelishuvini buzishdir. Uni sovg'a oluvchining sovg'a beruvchiga qilgan sovg'asi deb tushunmaslik kerak.

7 holatda sovg'ani qaytarib olish mumkin emas	1) sovg'aga sovg'a oluvchining moli tutashsa; 2) sovg'a beruvchi yoki oluvchi vafot etsa; 3) berilgan sovg'a evaziga sovg'a qiluvchiga biror narsa berilgan bo'lsa; 4) sovg'a sovg'a oluvchi mulkidan chiqsa; 5) sovg'a oldi-berdisi er-xotinning o'rtalarida bo'lsa; 6) sovg'a oldi-berdisi mahram qarindoshlar o'rtalarida bo'lsa; 7) sovg'a qilingan narsa nobud bo'lgan bo'lsa.
Agar sovg'a berayotib evaziga sovg'a oluvchidan nimadir berish shart qilinsa	bu boshida sovg'a hukmini oladi, oxir-oqibat esa savdo-sotiq hukmini oladi va unga nisbatan ayb tufayli qaytarish, ko'rish huquqi va shuf'a huquqi kabi savdo-sotiq hukmlari qo'llaniladi.
Agar sovg'a berayotgan odam savdoni noto'g'riga aylantirib yuboruvchi shartlarni qo'ysa	uning mazkur gaplari e'tiborsiz (ahamiyatsiz) sanaladi va qilayotgan sovg'asi to'g'ri hisoblanadi.
Agar homilador cho'rini sovg'a qilmoqchi bo'lsa	uning qornidagi homilasini ozod qilib, keyin sovg'a qilish kerak.
Agar homilani mudabbar qilib, so'ngra cho'rini sovg'a qilsa	qilgan sovg'asi noto'g'ri hisoblanadi.
Sadaqa	sadaqa qilingan odam (sovg'a singari) qo'lga olsagina uniki bo'ladi.
Sadaqani qaytarib olish	mumkin emas.

IJARA KITOBİ

Ijara –	moldan olinadigan manfaatni naqd yoki nasiyaga oldi-sotdi qilish. Ijara kelishuvida garchi uzoq bo'lsa ham foydalanish muddati aytilishi shart.
Alloh yo'lida vaqf qilingan narsani ijaraga qo'yganda	uch yildan ortiq muddat belgilash mumkin emas.
Ishchini ijaraga olish	yollash vaqtida undan talab qilinayotgan ishni aytish yoki ishora qilish bilan ishchidan olinadigan manfaatga aniqlik kiritiladi.
Ijara haqi	ijaraga oluvchi ijara haqini o'sha zahotiyoy berishi shart emas. Biroq o'z ixtiyori bilan kelishuvdan keyinoq yoki ijara haqini oldindan berish shart qilingan holatlarda yoxud ko'zda tutilgan manfaat olib bo'lingach, shuningdek, moldan foydalanish imkoniga ega bo'lgach bersa bo'ladi. Hovliyoki yerni ijaraga bergan odam ijara haqini (to'lov muddati belgilanmagan bo'lsa) kunma-kun talab qilishi mumkin. Ot, tuya kabi hayvonlarni ijaraga bergan kishi esa ijara haqini (to'lov muddati belgilanmagan bo'lsa) bosib o'tiladigan har bir ma'lum masofadan (masalan, har 50 km dan) so'ng talab qilishi mumkin. Ijaraga olingan tikuvchi va bo'yoqchi kabi ishchilar o'z haqlarini ishlarini tamom qilgach oladilar.

Ijaraga olingan hovlini ijarachi qo'ldan kimdir tortib olsa	ijarachi hovlidan foydalana olmagan vaqtlari uchun ijara haqi to'lamaydi.
Hovli yoki yerni ijaraga bergan odam	ijara haqini (to'lov muddati belgilanmagan bo'lsa) kunma-kun talab qilishi mumkin.
Ot, tuya kabi hayvonlarni ijaraga bergan kishi	ijara haqini (to'lov muddati belgilanmagan bo'lsa) bosib o'tiladigan har bir ma'lum masofadan (masalan, har 50 km dan) so'ng talab qilishi mumkin.
Ijaraga olingan tikuvchi va bo'yoqchi kabi ishchilar	o'z haqlarini ishlarini tamom qilgach oladilar.
Non yopish uchun ijaraga olingan novvoy	o'z haqini nonlarni tandirdan uzib olgach oladi. Agar nonlar tandirdan olishdan avval kuysa, haq olmaydi. Uning aybisiz kuysa, novvoy haq oladi.
Oshpaz	ovqatni suzib bergach haqini oladi.
Yuk tashuvchilar	haqini olguncha yukni o'z egasiga bermay turishi mumkin emas. Chunki tashilgan yukda ularning mehnati o'z izini qoldirmaydi.
To'lov	savdo-sotiqda to'lov vazifasini bajaradigan narsalar (pul, mol) ijarada ham shu vazifani bajaradi.
Hovli yoki do'konni ijaraga oluvchi odam undan nima maqsadda foydalanishini ijaraga beruvchiga aytmagan bo'lsa	ijaraga olingan joyning binosiga zarar yetkazmaydigan ishlarnigina qilishi mumkin.

Yerni unga nima ekilishini aytmasdan yoki istaganini ekishga kelishmasdan, shuningdek, yerni ekin-tikindan xoli qilmay turib ijaraga olish	mumkin emas.
Yerni bino (uy) qurish yoki daraxt ekish kabi ishlar uchun ijaraga olish	mumkin. Kelishilgan muddat tugagach esa yer bo'shatib beriladi. Agar ijaraga beruvchi istasa, o'sha bino yoki daraxtlarning yerdan ko'chirib olingandagi qiymatini berib, o'zida olib qolishi mumkin.
Ijara muddati tugab, yerdagi narsa daraxt emas, ekin-tikin bo'lsa	o'rib-yig'ishtirib olingunicha ijaraga oluvchi qo'lida qoldiriladi. Ijaraga beruvchi esa yer uchun bozor narxida haq oladi.
Yuk tashish uchun ijaraga olingan hayvonga kelishilganidan ortiqcha yuk yuklanganda ko'tara olmay mayib bo'lsa	yetkazilgan zarar to'lab beriladi.
Ortiqcha yukni hayvon ko'tara olsa	ortiqcha yukning haqi ham ijara kelishuvi vaqtidagi narxga qo'shib to'lanadi.

NOTO'G'RI IJARA BO'LIMI

Ijarani buzadigan shartlar	savdo-sotiqni buzadigan shartlar buzadi, ya'ni noto'g'riga aylantiradi, chunki ijara ham savdo-sotiq kabi.
Ijara haqi, muddati yoki ijaraga olingan ishchidan talab qilingan ish noaniq bo'lsa	ijara kelishuvi noto'g'ri hisoblanadi.
Ijara muddati	kelishuvda aytilgan muddatdan boshlanadi, muddat aytilmagan bo'lsa, kelishuv vaqtidan boshlanadi.
Gunoh ishlar uchun (qo'shiq aytish, o'yinga tushish kabi) ijaraga olish	mumkin emas.
Ishchiga bajargan ishining bir qismini xizmat haqi qilib berish	mumkin emas. Misol uchun, tegirmonchiga o'zi chiqargan undan xizmat haqi berilmaydi. Ammo ish boshlanmasidan oldin xizmat haqi sifatida ma'lum kilo unga kelishib olingan bo'lsa, kelishilgan unni xoh shu undan, xoh boshqa undan berish mumkin.
Ijara ham ishbay, ham vaqtbay bo'lishi	mumkin emas. "Bir kunda 1000 ta g'isht quyib bersang, 1000 so'm bera-man", deyish noto'g'ri.

UMUMIY VA XOS ISHCHILAR BO'LIMI

Ijaraga olinadigan ishchilar ikki qismdir:	umumiy va xos.
--	----------------

Umumiy ishchi –	omma uchun xizmat qiladigan ishchi. U bir kishiga bog'lanib qolmay, kim buyurtma bersa, o'shaning ishini qilib, haqini olaveradi.
Umumiy ishchi qo'lidagi narsa uning aybisiz nobud bo'lsa	to'lab bermaydi.
Agar narsa uning aybi bilan nobud bo'lsa	to'lab beradi.
Umumiy ishchining haq olishi	talab qilingan ishni bajarib bo'lgachgina haq oladi.
Xos ishchi –	kelishuv muddatida o'zini ijaraga oluvchiga topshirib, faqat uning uchun ishlagan ishchi.
Xos ishchi haqi	kelishuv muddatida o'zini topshirib qo'ygani uchun (ijaraga oluvchi undan foydalanmasa ham) haqini olaveradi. Agar kelishuv muddatida boshqaga ham xizmat qilsa, haqi kamaytiriladi.
Xos ishchi qo'lidagi narsa nobud bo'lsa	xoh uning aybi bilan (bu yerda odatda bo'ladigan va ataylab qilinmagan ayb nazarda tutilyapti), xoh uning aybisiz nobud bo'lsa, to'lab bermaydi.
Ijara oluvchining ijaraga olingan ishchini boshqa yoqqa (boshqa shaharga) olib ketishi	ijara kelishuvi paytida aytib qo'yilmagan bo'lsa, olib ketishga haqqi yo'q.

IJARA BEKOR QILINISHI HAQIDAGI BO'LIM

Ijara kelishuvini bekor qilish	ijaraga olingan narsadan foydalanishga xalal beradigan ayb sababli ijara kelishuvi bekor qilinishi mumkin (ijaraga olingan yer yoki tegirmonga suv kelmay qolishi kabi). Biroq ijaraga oluvchi aybli narsadan foydalanishda davom etsa yoki ayb bartaraf etilsa, ijara kelishuvini buzib bo'lmaydi. Ijara kelishuvi, shuningdek, 3 kun ichida kelishuvni bekor qilish huquqini olish bilan va ko'rish huquqi sababli ham bekor qilinadi. U yana uzr tufayli bekor qilinadi.
Uzr –	tomonlarning biriga kelishuvda ko'zda tutilmagan zararining yetishi. Ijaraga bergan narsasini sotishni istab qolish uzr hisoblanmaydi.
Ijara kelishuvini kelasi zamonga bog'lab tuzish yoki buzish	mumkin, biroq savdo-sotiqda bunday qilish mumkin emas.

ORIYA KITOB

Oriya –	moldan olinadigan manfaatni uning evaziga hech narsa olmasdan birovga mulk qilib berish (biror narsani haq olmasdan foydalanishga berib turish).
Sharti	ikki tomonning ham roziliklari.
Oriyaga beruvchi narsasini qaytarib olishi	narsasini istagan vaqtda qaytarib oladi.

Oriyaga oluvchi qo'lidagi narsa uning tajovuz-korligisiz (noto'g'ri ishlatishi, qasddan zarar yetkazishi kabi) nobud bo'lsa	to'lab bermaydi (garchi to'lab berish shart qilingan bo'lsa ham).
Oriyaga olingan narsani ijaraga berish	mumkin emas.
Oriyaga olingan narsani yana boshqa bировga oriyaga berish	mumkin, lekin oriyaga beruvchi "Faqat o'zing ishlat" demagan bo'lishi shart.
Agar oriyadagi narsani hamma bir xil ishlatadigan bo'lsa, oriyaga beruvchi "Faqat o'zing ishlat" degan taqdirda	boshqaga oriyaga bersa bo'ladi.
Oriyaga beruvchi foydalanish vaqtini (masalan, 5 soatga) va turini (masalan, 10 kg yuk yuklashga) chegaralamagan bo'lsa	oriyaga oluvchi oriyadagi narsadan istaganicha foydalanishi mumkin.
Agar chegaralab bersa	oriyaga oluvchi unga teskari ish qila olmaydi. Aks holda, yetkazilgan zararni to'lab beradi.

Oriyaga olingan narsani qaytarib berish	otni egasining otxonasiga qaytarib kirgizib yuborishi yoki mol egasining xizmatkoriga topshirishi qaytarib berish hisoblanadi. Nafis bo'lgan narsalarni (zirak, uzuk, marjon), egasi omonat qo'ygan narsalarni va egasidan zo'rlik bilan tortib olingan narsalarni egasining o'ziga topshirish kerak. Nafis bo'lmagan narsalarni esa (bolta, tesha, kurak) egasining qo'lga topshirish shart emas. Balki egasining hovlisiga tashlab kelishning o'zi kifoya qiladi.
Agar yerni ekin ekish uchun oriyaga bergan bo'lsa	xoh muddat tayinlangan, xoh tayinlanmagan bo'lsin, ekin o'rib olinguncha yerni qaytarib ololmaydi.
Oriyaga olingan narsani egasiga qaytarish xarajati	oriyaga oluvchi zimmasida.
Zo'rlik bilan tortib olingan narsani o'z egasiga qaytarish xarajati	tortib olgan kishi zimmasidadir.
Ijaraga olingan narsani qaytarib olish xarajati	ijaraga beruvchi shaxs zimmasida, chunki ijaraga oluvchiga ijaraga olingan narsani qaytarib topshirish emas, balki uni bo'shatib berish vojibdir.

VADI'A KITOBİ

Vadi'a –	saqlab berish uchun birovga topshirilgan mol (birovning omonati).
Vadi'aning to'lab berish va to'lab bermaslikka oid hukmlari	oriyaniki kabi.
Omonatni qabul qilgan odam undan foydalansa, saqlash qonun-qoidalariga rioya qilmasa	molni zo'rlik bilan tortib olgan shaxsga aylanib qoladi.
Omonatni saqlovchi uni o'z oilasidagilardan boshqaga berib saqlatganda omonat nobud bo'lsa	to'lab beradi. Omonat yonib ketish yoki cho'kib ketish kabi xavf ostida qolganda qo'shnisinikida yoki boshqa kemada saqlagan bo'lsa, to'lab bermaydi.
Omonatni olib safarga chiqish	mumkin, agar xavf-xatar bo'lmasa va omonatga qo'yuvchi tarafidan taqiqlangan bo'lmasa.
Egasi qaytarishni so'raganda, topshirishga qodir bo'la turib ushlab qolsa, inkor qilsa, omonatni o'zining moliga ajratib bo'lmaydigan qilib aralashtirib yuborsa, omonatga qo'yilgan kiyimni kiysa, otni minsa, omonatni saqlash buyurilgan hovlidan boshqasida saqlasa yoki o'limidan oldin qo'lidagi narsaning omonatligini aytmay ketsa	to'lab beriladi.

Agar omonat qo'yilgan kiyimni kiyishdan, otni minishdan to'xtasa	to'lab berishdan ozod bo'ladi.
Agar omonat mol bilan uni saqlovchi moli beixtiyor qo'shilib ketsa	ikkovlari ushbu molga sherik bo'lib qoladilar. Aralash molning bir qismi nobud bo'lsa, zarar omonat qo'yuvchi va oluvchi o'rtasida bo'linadi. Nobud bo'lmagan qismini esa taqsimlab oladilar.
Ikki kishi bitta narsani birovga omonat qo'ysalar	ikkovlari ham kelmaguncha, ularning faqat bittasiga omonat topshirilmaydi.
Bir kishi ikki odamga bo'lib bo'lmaydigan narsani omonatga bersa	uni ulardan bittasi saqlashi mumkin.
Agar omonatga berilgan narsani bo'lish mumkin bo'lsa	omonatga oluvchilar uni bo'lishib oladilar.
Agar omonatning hammasini ikkovlaridan bittasi olgach omonat nobud bo'lsa	molning hammasini saqlayotgan odam hech narsa to'lamaydi. O'zi saqlashi kerak bo'lgan ulushni sherigiga topshirib qo'ygan odam esa, o'ziga tegishli ulushni to'lab beradi.
Omonatga oluvchi (mol egasining ruxsatisiz) omonatni birovga omonat qo'ysa-yu, omonatga ziyon yetsa	to'lab beradi.

Agar molni zo'rlik bilan egasidan tortib olgan odam, uni birovga omonat qo'yganida mol nobud bo'lsa	molning egasi istasa zo'rlik bilan tortib olgandan, istasa omonatga oluvchidan to'latib oladi. Omonatga oluvchi tovon to'lagan taqdirda omonat qo'yuvchidan undirib oladi.
Omonatni saqlash uchun qabul qilib olgan odam uni qaytarishni istasa	shaxsan egasiga topshirishi kerak.

G'ASB KITOB

G'asb –	shariatda mol hisoblana-digan narsani, egasining ruxsatisiz uning qo'lidan ochiq-oydin holatda, tasarruf imkonini bermaydigan qilib, zulm bilan tortib olish.
Ko'chmas mol	ko'chmas molda tortib olish yo'q, ya'ni bunday mol tortib olgan zolim qo'lida turganida tabiiy ofat sababli nobud bo'lsa, u to'lab bermaydi. Biroq o'zi zarar yetkazsa to'laydi.
Birovning qulini egasidan ruxsatsiz ishlatish	g'asbdir.
Birovning ulovini uning iznisiz minish	g'asbdir.

Birovning gilamiga o'tirib olish	g'asb emas (chunki egasi uni tasarruf qilish imkoniga egadir).
Birovning mulkini tortib olgan kishi	qattiq gunohkor bo'ladi. Tortib olingan mol turgan bo'lsa, darhol egasiga qaytarib berishi kerak. Agar nobud bo'lgan bo'lsa, tovon to'lash lozim bo'ladi.
Nobud bo'lgan o'xshashi bor narsa o'rniga	o'ziga o'xshagan narsa qaytariladi.
O'ziga o'xshagani topilmasa	xusumatlashilgan kundagi qiymati to'lanadi.
Agar nobud bo'lgan narsa o'xshashi yo'q narsa bo'lsa	uning tortib olingan kundagi qiymati to'lanadi.
Tortib oluvchi tortib olingan narsani, omonat saqlovchi omonatni ijaraga berish bilan yoki boshqa yo'llar bilan foyda topsalar	topgan foydalarini sadaqa qilib yuborishlari kerak.
Tortib olgan narsasining nomini yoki bajaradigan vazifasini yo'qotadigan darajada o'zgartirib yuborsa	bu narsa tortib oluvchining mulkiga aylanadi, biroq egasiga haqini bermasdan oldin undan foydalanishi halol bo'lmaydi.
Tortib olingan narsa tortib oluvchining aralashuvisiz o'zi o'zgargan bo'lsa	mol egasi istasa molning o'zini oladi, istasa badalini oladi.
Tortib olingan tilla va kumush	har qanday holda ham (tortib olingan tilla ko'za, zirak, baldoq yoki bi-laguzukka aylanib ketsa ham) egasiga hech narsasiz qaytarib beriladi.

Agar tortib olgan kiyimini yirtsa, uning ba'zi qismini yo'q qilsa, shuningdek, kiyimdan ko'zlangan maqsadning biri yo'qqa chiqsa	kiyimning egasi istasa, uning qiymatini to'latadi, istasa kiyimni olib qolib, yetkazilgan zararga yarasha pul undiradi.
Yetkazilgan zarar yengil bo'lsa	o'shanga yarasha pul undiradi, xolos (chunki bu holatda, kiyimning narxi pasaygani bilan, uning vazifalariga xalal yetmaydi).
Islomda aroq, cho'chqa (mol hisoblanmagani uchun), cholg'u asboblari (gunoh ishlarga xizmat qilgani uchun) va tortib olingan narsadan olingan foydalar (tortib olingan otni mingani uchun olinadigan haqlar)	to'lab berilmaydi.

GAROV KITABI

Garov –	haqdorning bergan qarzi evaziga qarzdorning biror molini ushlab turishi. Qarzdor qarzini to'lamagan holatda, haqdor o'z haqqini qo'lidagi moldan (garovdan) yechib oladi.
Garov kelishuvi	tomonlardan birining taklifi va ikkinchisining bu taklifni qabul qilishi bilan tuziladi.
Garovga qo'yilayotgan narsa	to'lig'icha topshirilishi, shuningdek, qarzdor va boshqalarning mulkidan ajragan holda bo'lishi kerak.

Garovdagi mol haqdor qo'lida nobud bo'lganda	(haqdorning aybisiz nobud bo'lgan taqdirda ham) berilgan qarz va garovdagi mol qiymati teng bo'lsa, qarzdor zimmasidagi qarz soqit bo'ladi.
Garovdagi mol qiymati olingan qarzdan kam bo'lsa	qarzdan garov molining qiymati miqdorichasi soqit bo'ladi (qolganini haqdor qarzdordan oladi).
Garovdagi mol qiymati olingan qarzdan ko'p bo'lsa	uning qarz miqdorichasi olingan qarzni yopadi va ortiqcha qismi haqdor qo'lida omonat hukmida bo'ladi, ya'ni haqdorning aybi sababli nobud bo'lsa, haqdor to'lab beradi. Haqdorning aybisiz (masalan, tabiiy ofat sababli) nobud bo'lsa to'lamaydi.

Haqdor o'zi bergan qarz va garovdagi mol qiymatining qaysi biri ozroq bo'lsa, o'shanga javobgar.

Haqdorning garov molini saqlashi	vadi'a kabi saqlashi kerak. Aks holda, tortib olingan mol hukmi-da aytilgani kabi (g'asb kitobiga qarang) to'lab beradi.
Garov qo'yilgan mol va vadi'ani	garovga, ijaraga, oriyaga va vadi'aga berish mumkin emas.
Ijaraga olingan narsani	garovga qo'yish mumkin emas (ijaraga, oriyaga va vadi'aga berish mumkin).
Oriyaga olingan narsani	garovga qo'yish yoki ijaraga berish mumkin emas (oriyaga va vadi'aga berish mumkin).

Haqdor garovga berish taqiqlangan holatlarda, molni garovga qo'ysa	avvalgi garov kelishuvi bekor bo'lmasa ham, garov moli nobud bo'lgan taqdirda to'lab berishiga to'g'ri keladi. Chunki uning bu ishi garov molini saqlash hisoblanmaydi.
Haqdor qarzni qaytarishni talab qilsa	undan qo'lidagi garovni hozir qilish so'raladi.
Haqdor va qarzdorning roziliklari bilan garov birorta adolatli, insofli odamga topshirilgan bo'lsa	haqdorning garov molini hozir qilishi talab qilinmaydi. Bu holatda qarzdor haqdorga qarzini to'laydi va haqdor garovga qo'yilgan molni qarzdorga topshiradi.
Haqdor qarzini garov kelishuvi tuzilgan shahardan boshqa shaharda so'raganda	agar garov molini keltirish sarfxarajat talab qilmaydigan bo'lsa, garov molini keltirilishi so'raladi.
Garov molini saqlash xarajatlari (qorovul haqi, omborxona haqi kabi)	haqdor odam zimmasida.
Garov molining nobud bo'lmasligi, tirik turishi uchun ketadigan xarajatlar	qarzdor zimmasida bo'ladi.
Garovga qo'yilgach, qochib ketgan otni ushlab kelish xarajatlari, garovdagi molni (agar kasal bo'lib qolsa) davolash xarajatlari	garov molining olingan qarzni yopadigan va haqdor qo'lida omonat hisoblangan qismiga taqsimlab yuboriladi.

GAROVGA QO'YISH MUMKIN BO'LMAGAN NARSALAR

Garovga qo'yish mumkin emas	egalari hali bo'lib olmagan molni, daraxtini qo'yib mevasining o'zini, yerning o'zini qo'yib ekinini.
Garov olish mumkin emas	vadi'ani saqllovchining, oriya yoki ijaraga oluvchilarning aybisiz nobud bo'lsa to'lab berilmaydigan mollar uchun.
Birovni nohaq o'ldirgani uchun o'limga hukm qilingan odam	garovga narsa qo'yib, hukm ijro etilguncha ozod yurishi mumkin emas.
Xuddi o'ziga o'xshagani olib beriladigan yoki qiymati to'lab beriladigan narsalar uchun	garov olish mumkin.
Qarz berishni va'da qilib, qarz oluvchidan oldindan garovga mol olgan odam	va'da qilingan qarzni berishi lozim. Agar qarzni berguncha garovdagi mol nobud bo'ladigan bo'lsa, beriladigan qarzning garov moli qiymaticha miqdori qarzdor zimmasidan soqit bo'ladi.
Agar garov moli haqdor va qarzdorning roziliklari bilan birorta adolatli odam qo'liga topshirilgan bo'lsa	garovni uning qo'lidan haqdor ham, qarzdor ham ololmaydi.
Garov moli adolatli odam qo'lida nobud bo'lsa	javobgarlik haqdor zimmasida bo'ladi.

Qarzni to'lash muddati kelganda qarzdor o'sha adolatli odamni yoki undan boshqani	garov molini sotishga vakil qilishi mumkin.
Garovdagi molni sotish uchun belgilangan muddat kelganda qarzdor yoki uning merosxo'ri mavjud bo'lmasalar	vakil garovni sotadi. Agar sotmasa majbur qilinadi.
Adolatli odam garovni sotgach uning to'lovi	garov sifatida saqlanadi.
To'lov nobud bo'lgandagi hukmlar	garov moli nobud bo'lgandagi hukmlar bilan bir xil.

GAROVGA QO'YILGAN NARSANING TASARRUFI VA UNGA YETKAZILGAN ZARARNI TO'LASH BO'LIMI

Qarzdor ba'zi sabablarga ko'ra garovga qo'ygan narsasini sotsa	savdo kuchga kirmay turadi. Agar uni sotishga haqdor ruxsat bersa, savdo kuchga kiradi va uning narxi garovga aylanadi. Shuningdek, qarzdor qarzini uzsa ham savdosi kuchga kiradi.
Agar haqdor bu savdoga ruxsat bermasa va savdoni buzsa	savdo buzilmaydi. Balki xaridor istasa garov bo'shatilguncha kutadi, istamasa savdoni buzish uchun ishni qoziga oshiradi.

Haqdor qarzdorning garovga qo'ygan qul yoki cho'risini ozod qilib yuborishga, mudabbar qilishga va undan farzand ko'rish uchun harakat qilishga haqqi bor.

Qarzdor o'zi qo'ygan garov molini o'zi nobud qilsa	qarzni to'lash muddati kelguncha uning qiymatini garovga qo'yadi.
--	---

To'lash muddati kelib bo'lgach, nobud qilib qo'ysa	qarzini darhol to'laydi.
Begona odam garovni nobud qilsa	haqdor undan undirib oladi. Va o'sha to'lov garov bo'lib qoladi.
Haqdor garovdagi narsani qarzdorga oriyaga (foydalanib turishga) bersa yoki biri ikkinchisining ruxsati bilan boshqaga oriyaga bersa	haqdorning garov moliga nisbatan javobgarligi soqit bo'ladi (nobud bo'lsa, to'lamaydi).
Agar qarzdor oriyaga olib turgan garov molini haqdorga qaytarib ulgurmasidan vafot etib qolsa	haqdor o'sha molga boshqa haqdorlardan ko'ra haqliroqdir.
Agar haqdor qarzdorning ruxsati bilan garovdagi molni ishlatib turgan vaqtda o'sha mol nobud bo'lib qolsa	javobgar bo'lmaydi. Ishlatishdan oldin yoki keyin nobud bo'lsa, javobgar bo'ladi.
Garovga qo'yish maqsadida oriyaga narsa olish	mumkin. Bu holatda oriyaga beruvchi shart qo'ygani bo'lsa (masalan, "Bu narsani yuz ming so'm uchun garovga qo'y" kabi), uning shartidan tashqariga chiqmaslik kerak. Aks holda nobud bo'lgan taqdirda, oriyaga oluvchi uning qiymatini to'lab beradi.
Oriyaga beruvchining qo'ygani shartiga rioya qila turib, oriyaga olingan narsa, ya'ni garov nobud bo'lsa	uning qarzni yopgan miqdori oriyaga beruvchiga to'lanadi.

Molini garovga qo'yish uchun oriyaga bergan odam	qarzdorning qarzini to'lab garovdagi narsasini haqdordan qaytarib olishga haqqi bor. Haqdor bunga to'sqinlik qilolmaydi. Oriyaga beruvchi to'lagan pulini oriyaga oluvchidan undirib oladi.
Garovga qo'yish uchun olingan oriya oriyaga oluvchi (qarzdor) qo'lida garovga qo'yishdan oldin yoki garovdan bo'shatilganidan keyin nobud bo'lsa	to'lab berilmaydi.
Qarzdor garov moliga zarar yetkazsa	to'lab beradi.
Haqdor garov moliga zarar yetkazsa	yetkazilgan zarar miqdori berilgan qarzdan yechib olinadi.
Garovdagi narsaning tuqqani, mevasi, suti kabilar	garov sifatida ushlab turilaveradi.
Shu narsalar (masalan, tug'ilgan toy, qo'zi) nobud bo'lsa	to'lab berilmaydi.
Garovga qo'yilgan ot nobud bo'lib, uning bolasi qolsa	qarzdor qarzdagi toyning ulushini to'lab, toyni olib ketadi. Qarzning qolgan qismi esa nobud bo'lgan otning qarzdagi ulushi hisoblanadi va ot haqdor qo'lida nobud bo'lgani uchun qarzdan olib tashlanadi.

Garovga qo'yilgan narsani boshqasiga almashtirish yoki unga boshqasini qo'shimcha qilish	mumkin. Biroq qarzga qo'shimcha qilish mumkin emas.
Agar garovdagi narsa haqdor qarzni kechib yuborganidan keyin nobud bo'lsa	hech kim hech narsa to'lab bermaydi.
Haqdor bergan qarzini qo'liga olgach yoki haqdor bilan qarzdor sulh tuzganlaridan keyin, shuningdek, qarzdor qarzini to'lashni boshqa odamga oshirib yuborganidan so'ng nobud bo'lsa	yuqorida bayon qilingan tartibda to'lab beriladi.
Ikkala tomon ham qarzdorning qarzi yo'qligini tasdiqlaganlaridan keyin haqdor qo'lidagi garov nobud bo'lsa	haqdor qarzdorga hech narsa to'lamaydi.

KAFOLAT KITOBİ

Kafolat –	qarzni to'lashda emas, balki uning mas'uliyatida sherik bo'lish.
Kafil –	qarzni o'zi tomonidan to'lanishiga emas, balki qarzdor tomonidan aytilgan muddatda to'lanishiga javobgar shaxs. To'lovni o'zi xohlab zimmasiga olsa ham bo'laveradi.
Kafolat ikki xil:	tan kafolati va mol kafolati.

Tan kafolati –	kafilning kafolatga olgan odamini, haqdorga kelishilgan vaqtda, keli-shilgan joyda topshirishi.
Kafil kafolatga olingan odamni belgilangan vaqtda olib kelib topshirmasa	qozi uni qamab qo'yadi.
Kafil kafolatga olingan odamning qayerdaligini bilmasa	qamamaydi.
Biladigan bo'lsa	borib olib kelishi uchun muhlat beradi.
Kafil kafolatga olingan odamni da'volashish mumkin bo'lgan joyga keltirsa, da'volashadigan joyda uni haqdorga topshirsa	zimmasiga olgan mas'uliyatini ba-jargan bo'ladi.
Kafolatga olingan odam vafot etsa	kafil mas'uliyatdan ozod bo'ladi.
Agar haqdor vafot etsa	uning merosxo'ri kafildan o'z vazifasini bajarishni talab qila oladi.
Agar tan kafil bo'lgan odam "Agar men kafolatga olgan odam ertaga qarzini to'lamasa, men to'layman" desa va qarzdor ertasiga qarzni to'lamasa	kafil to'lab beradi, biroq shunda ham tan kafilligidan ozod bo'lmaydi.

Mol kafolati	kafil bo'lgan shaxs kafolatga olingan odam to'lashi kerak bo'lgan molga mas'ullikni o'z zimmasiga oladi. Bunday kafolatda kafilning qancha va qanday qarzni o'z zimmasiga olayotganini aniq bilib olishi shart qilinmagan.
Agar kafolatga olingan odamning qancha qarzi borligi hujjat bilan isbotlangan bo'lsa	kafil o'shani to'lab beradi.
Qarzning qanchaligiga dalil-isbot bo'lmasa	to'lov kafilning aytayotgan gapiga binoan amalga oshiriladi.
Haqdor o'z haqini	qarzdordan ham, kafildan ham talab qilishga haqlidir.
Kafillikni bo'yinga olish	qarzdorning yoki kafil bo'luvchining taklifi bilan amalga oshadi.
Agar qarzdorning taklifi bilan amalga oshgan bo'lsa	kafil haqdorga to'lagan narsasini qarzdordan undirib oladi.
Agar kafil bo'luvchining o'z taklifi bilan amalga oshgan bo'lsa	to'laganini qarzdordan ololmaydi. Chunki kafilning o'z roziligi bilan qilgan bu ishi xayr-ehson hisoblanadi.
Haqdor kafildan haqini talab qilsa	kafil ham qarzdordan qarzini uzishni talab qiladi.
Haqdor kafilni qamatsa	kafil ham qarzdorni qamatadi.
Haqdor qarzdordan o'z haqini kechib yuborsa yoki to'lov muhlatini orqaga sursa	bu ishlar kafilga ham tegishli bo'ladi.
Kafilga berilgan qo'shimcha muhlat	qarzdorga berilgan qo'shimcha muhlat hisoblanmaydi.

Haqdorning kafildan haqini talab qilishdan voz kechishi	qarzdordan ham voz kechishi deb hisoblanmaydi.
Agar kafil haqdor bilan 1000 so'm qarz uchun 100 so'm to'lashga kelishsa	qarzdordan 100 so'm oladi.
1000 so'm qarz uchun pulning o'rniga kiyim-kechak, mol, qo'y kabi narsalar berishga kelishsa	qarzdordan 1000 so'm oladi.
Agar kafil haqdorga "Mana buni olgin-da, meni bezovta qilaverma yoki meni tinch qo'y" deb unga biror narsa bergan va haqdor ham bunga rozi bo'lgan taqdirda	qarzdor o'z qarzidan qutulgan hisoblanmaydi.
Tuzilgan kafolat kelishuviga haqdorning rozi bo'lishi	shart. Faqat o'zidan keyin molidunyo qoldirib ketayotgan bemor o'z merosxo'rlariga "Mening qarzarimni to'lashga kafil bo'lg'in" desa va merosxo'r bunga rozi bo'lsa, bu kelishuv haqdorlarning roziligisiz ham shar'iy kuchga ega bo'laveradi. Chunki bu kafolatga o'xshasa ham, asli vasiyatdir. Shuning uchun bu holatda haqdorlarning nomini aytib o'tish shart emas.

HAVOLA KITOB

Havola –	bir shaxsning o‘z zimmasidagi qarzni boshqa shaxsga o‘tkazib yuborishi (yuklashi).
Qarzni to‘la boshqaga o‘tkazib yuborilgach	qarzdor javobgarlikdan to‘la ozod bo‘ladi.
Agar qarz o‘tkazib yuborilayotganda qarzdorning javobgarlikdan ozod bo‘lmasligi haqdor tarafidan shart qilinsa	bu havola emas, balki kafolat hisoblanadi (kafolat ham qarzdorning javobgarlikdan ozod bo‘lish sharti bilan bo‘lsa, havola hisoblanadi).
Havola shar‘iy kuchga ega bo‘lishi uchun	qarzdorning, haqdorning va qarzni to‘lashni zimmasiga olayotgan shaxsning roziliklari kerak.
Qarzni to‘lashni zimmasiga olayotgan odam bu ishni qarzdorning roziligisiz yoki uning buyrug‘isiz qiladigan bo‘lsa	to‘lagan pulini qarzdordan undirib ololmaydi. Chunki uning qilgan ishi xayr-ehson hukmi-da bo‘ladi.
Havoladan so‘ng	haqdor qarzdordan qarzini talab qilolmaydi. Balki qarzni to‘lashni bo‘yniga olgan odamdan talab qiladi.
Qarzni to‘lashni bo‘yniga olgan shaxs o‘z majburiyatini tan olmasa va buni isbotlashning iloji bo‘lmasa hamda mol-mulk qoldirmay vafot etgan holatda, shuningdek, qozi uni “singan (bankrot)” deb hukm chiqargan paytda	haqdor yana qaytadan qarzdordan o‘z haqqini talab qila boshlaydi.

VAKOLAT HAQIDA KITOB

Vakolat –	bir kishining o‘z ishini tasarruf qilmoqni boshqa kishiga topshirishi.
Vakil qilish uchun	vakil qiluvchi odamning o‘zi vakiliga topshirayotgan ishini bajarishga haqli bo‘lishi, o‘ziga topshirilgan ishga aqli yetishi va vakil qiluvchining topshirig‘ini bajarishni maqsad qilishi kerak.
Agar valiysidan yoki xojasidan ruxsat olmagan aqli raso bola yoxud qul vakil qilinsalar	ularning bajargan ishlariga javobgarlik vakil qiluvchi zimmasida bo‘ladi.
Har kim o‘zi tuzishi mumkin bo‘lgan shartnoma yoki kelishuvlarga boshqani vakil qilishi	mumkin.
Haq-huquqni da‘volashuv uchun vakil tayinlash	mumkin.
Birovdagi o‘z haqqini undirish yoki birovning o‘zidagi haqqini ado etish yuzasidan ham boshqani vakil qilish	mumkin.
Sotish, xarid qilish va ijara ishlariga vakil qilingan odamning javobgarligi	bu ishlarni o‘z nomidan bajargani uchun (bu holatda vakil qiluvchining nomini aytish shart emas) javobgarlik ham o‘zining bo‘ynida bo‘ladi.

Vakilning olib borgan ishi tufayli qo'lga kiritilgan mulk	boshdanoq vakil qiluvchining hisoblanadi.
Nikoh, xulu', sovg'a, oriyaga berish, omonat qo'yish, qarz berish va garovga qo'yish ishlariga vakil qilingan odamning javobgarligi	bu ishlarni o'zining nomidan bajara olmagani uchun (bu holatda o'z-o'zidan vakil qiluvchining nomi aytiladi) javobgarlik ham vakil qiluvchining bo'ynida bo'ladi. Bunday holatlarda vakil faqat elchilik vazifasini bajaradi, xolos.
Vakildan biror narsa sotib olgan xaridor	molning pulini vakil qiluvchiga bermaslikka haqqi bor. Lekin bersa ham bo'laveradi (chunki vakil qiluvchi molning haqiqiy egasidir). Bu holatda vakil xaridordan molning pulini ikkinchi marta talab qila olmaydi.

SAVDO-SOTIQ ISHLARIDA VAKIL QILISH BO'LIMI

Biror narsani sotishga yoki xarid qilishga vakil bo'lgan odamning o'sha molni o'z foydasiga (ya'ni, vakilning foydasiga) guvohlik berishlari man qilingan qarindoshlariga sotish yoki ulardan xarid qilishi	mumkin emas. Bu hukm vakil qiluvchida shubha uyg'otmaslik uchun joriy qilingan.
---	---

Vakilning haqlari	molni bozordagidan oz yoki ko'p narxga sotishga, uni boshqa molga almash-tirishga, nasiyaga berishga, garovga olishga va molning pulini to'lash uchun xari-dordan kafil talab qilishga haqqi bor.
Agar ikki kishi bir ishga vakil qilingan bo'lsa	ulardan biri ikkinchisiz harakat qilishi mumkin emas. Chunki vakil qiluvchi ularni o'zaro maslahatlashib harakat qilishsin degan niyatda vakil qilgan.
Haq-huquq da'vosida, olingan omonatni qaytarishda, qarzni to'lashda, evaziga narsa olinmagan taloq va qul ozod etish ishlarida vakil qilingan ikki kishining biri yolg'iz harakat qilishi	mumkin. Chunki bu ishlar-da vakillarning maslahatla-shuviga hojat yo'q.
Vakil qiluvchi vakilga aytishi kerak:	sotib olish lozim bo'lgan molning jinsini, sifatini yoki jinsi va narxini.
Aniq bir narsani sotib olishga buyurilgan vakil	shu narsani o'zi uchun sotib olishi mumkin emas, sotib olgan taqdirda ham vakil qiluvchiniki bo'ladi. Ammo vakil qiluvchi "Faloncha so'mga sotib ol" deganidan keyin faloncha dollar yoki yevroga yoxud falon kilogramm bug'doyga sotib olsa, vakilniki bo'ladi.

Haq-huquq da'volashuviga vakil qilingan odam	o'z vakil qiluvchisi foydasiga undirilgan molni qabul qilib olishga haqqi yo'q. Chunki u da'volashuv uchun kerak bo'lgan sifatlarga ega bo'lishi, biroq molni qabul qilib olish uchun ishonchsiz bo'lishi mumkin.
Qarzni undirishga vakil qilingan odam	qarzni undirish uchun lozim bo'lgan da'vo ishlarini olib borishga haqqi bor. Ammo ko'ylak, ot, mashina kabi muayyan narsalarni olib berish uchun vakil qilingan shaxsning shu ish yuzasidan da'volashishga kirishishi mumkin emas. Buning uchun vakil qiluvchining alohida ruxsati kerak.
Vakilning vakil qiluvchi ruxsatisiz yana boshqani vakil qilishiga	haqqi yo'q. Agar vakil qiluvchi "O'z fikring bilan ish qilaver" degan bo'lsa, unda bo'ladi. Bu holatda keyin vakil qilingan shaxs ham vakil qiluvchining vakili hisoblanadi. Va birinchi vakilning uni (ikkinchi vakilni) ishdan bo'shatishga haqqi bo'lmaydi.

Vakilni ishdan bo'shatish	vakil qiluvchi o'z vakilini istagan vaqtda ishdan bo'shatishi mumkin. Lekin buni vakil bilishi shart. Agar bilmasa, vakillikdan tushmaydi. Vakilning ishdan bo'shashi boshqalarga zarar keltirmasligi kerak.
Vakil o'zini o'zi ishdan bo'shatsa	bundan vakil qiluvchini xabardor qilishi lozim.
Vakillik bekor bo'ladi	vakil qiluvchi yoki vakilning vafoti tufayli yoki ulardan birining bir oy mobaynida aqldan ozishi yoxud dindan chiqib dushman yurtiga qochib ketishi, sheriklik ish qiluvchilarning sheriklikni to'xtatishlari va vakil qiluvchi vakilga topshirgan ishiga o'zi kirishishi yoki o'sha ishni tasarruf qila boshlashi sababli.
Vakilning qo'lidagi mol	omonat hukmida bo'ladi.

SHIRKAT HAQIDA KITOB

Shirkat –	sherikchilik.
Shirkat ikki xil bo'ladi:	mulkdagi sheriklik va kelishuv sherikligi.

Mulkdagi sheriklik	ikki va undan ortiq kishi muayyan mulkka birgalikda egalik qiladilar. Ushbu egalik meros, sovg'a, savdo va mollarni qo'shib yuborish kabi ishlar bilan bo'ladi. Bunda sheriklarning har biri sherigining ruxsatisiz uning ulushini tasarruf qila olmaydi. Ammo o'z ulushini tasarruf qilsa bo'laveradi.
Kelishuv sherikligi	tomonlar o'zaro rozilik bilan bir-birlarining sheriklariga aylanadilar. Bu sheriklikda tomonlarning biriga ko'riladigan foydadan ma'lum mablag' belgilanmasligi shart, lekin foiz hisobida belgilansa bo'laveradi.
Kelishuv sherikchiligi to'rt xil	mufovaza, inon, hunar yoki ish kelishuvi, vujud (obro') kelishuvi.
Mufovaza	molda, ozodlik hamda din masalalarida teng bo'lganlarning sherikligi. Sheriklarning qo'shayotgan sarmoyalari bir xil bo'lishi, barchalari ozod va musulmon bo'lishi lozim. Mufovaza shirkati tuzganlar bir-birlariga vakil va kafil bo'ladilar.
Inon	tomonlarning shirkat sarmoyasi uchun qo'shgan mablag'lari teng bo'lishi shart emas. Ko'rilgan foyda esa kelishuv asosida bo'linadi. Sheriklar mollarini o'zaro aralashtirmasalar ham bo'laveradi. Ularning har biri sotib olgan narsasining puliga o'zi javobgar bo'ladi, boshqasiga emas. Chunki shirkatning bu turida kafolat yo'q. Agar sotib olingan narsaning pulini o'z yonidan to'lab yuborsa, sherigi uchun to'lagan qismini sherigidan qaytarib oladi.

Mufovaza va inon sherikligida sarmoya	tilla va kumush tangalar, keng tarqalgan pullar, shuningdek, odamlar pul o'rnida qabul qiladigan bo'lsalar, tilla-kumush parchalarini qo'yish mumkin.
Mufovaza va inon sherikchiligidagi sheriklarning haqi	har biri o'rtadagi molni boshqalarga sotish uchun berishga, omonatga qo'yishga, muzorabaga berishga va ish yuzasidan vakil tayinlashga haqli.
Sherikchilikda sheriklar qo'lidagi mol	omonat hukmida.
Hunar yoki ish kelishuvi	ikki tikuvchi yoki bir tikuvchi va bir bo'yoqchi kabi ikki hunarmand sherik bo'ladilar. Xizmatlari evaziga olingan haqni o'zaro kelishuv asosida bo'lib oladilar. Ulardan birining ishni qabul qilishi ikkinchisining ham qabul qilib olgani hisoblanadi.
Agar ularning bittasi ishlasa	foyda kelishilganidek o'rtada bo'ladi.
Vujuh –	shariklar o'z obro'ini o'rtaga qo'yib nasiyaga mol olib sotishi. Vujuh kelishuvini mufovaza yoki inon kelishuvidek olib borish mumkin.
Sheriklarning foydadagi ulushlari	shariklarning har biri ikkinchisiga vakil bo'ladi. O'rtadagi foyda sheriklarning nasiyaga olgan mollaridagi ulushlariga qarab bo'ladi.
Sherikchilikda ko'rilgan zararlar	shariklarning sarmoyadagi ulushlariga qarab bo'ladi.

Hech kimniki bo'lmagan narsalarni qo'lga kiritishda sherik bo'lish	mumkin emas. Bunday narsalarni kim olsa, o'shaniki bo'ladi. Agar ikki kishi baravar olsa, teng taqsimlanadi. Bu narsalarni qo'lga kiritishda yordam bergan odamga xizmatiga yarasha haq beriladi.
Noto'g'ri tuzilgan sherikchilikda topilgan foyda	sheriklarning qo'shgan mablag'lari miqdoriga qarab bo'linadi.
Sherikchilik bekor bo'lishi	sheriklardan birining o'limi, aqldan ozishi, murtad bo'lib dushman yurtiga o'tib ketishi bilan bekor bo'ladi.

MUZORABA HAQIDA KITOB

Muzoraba –	bir kishidan mol-mablag', ikkinchisidan ish-xizmat bo'lishini shart qilib, topiladigan foydaga sherik bo'lish uchun tuzilgan sherikchilik kelishuvi. Molning egasi ishchi bilan kelishib, molni unga beradi. Tushgan foyda kelishuvga asosan bo'lib olinadi. Ko'rilgan zarar mol egasiga bo'ladi. Ishchi esa qilgan mehnatiga kuyadi, xolos.
Muzorabada mol egasining ishchiga molni topshirishi	va'dia hukmida bo'ladi. Ishchi molni ishlatishni boshlasa vakolat hukmiga o'tadi. Foyda tusha boshlasa, sherikchilikka o'tadi. Ishchi mol egasi qo'ygan shartlarga rioya etmasa, birovning molini zo'rlik bilan tortib oluvchiga aylanadi.
Agar tushgan foydaning hammasini mol egasining olishi shart qilinsa	ishchi tekinga ishlab bergan hisoblanadi.

“Foydaning hammasi ishchiga”, deb shart qilinsa	“ishchi mol egasidan qarz olib turibdi”, deb hisoblanadi.
Agar muzoraba kelishuvi noto‘g‘-ri tuzilgan bo‘lsa	hukmlar noto‘g‘ri ijaranikidek bo‘ladi. Bu holda ishchiga tushgan foydadan ulush tegmaydi. Balki foyda bo‘lganidan yoki bo‘lmaganidan qat‘i nazar, ishiga yarasha haq beriladi.
Muzoraba uchun sarmoyaga yaraydigan mollar	shirkat kitobida aytilgan sarmoya bo‘lishga yaraydigan mollar muzoraba uchun ham sarmoya bo‘la oladi.
Muzoraba kuchga kirishi uchun	mol egasi ishchiga mablag‘ni topshirishi lozim.
Muzorabada tomonlarning foydadagi ulushi	foydadan ma‘lum miqdordagi mablag‘ni olishni shart qilishi man qilinadi. Ammo foydadan tegadigan ulushni foiz hisobida belgilash mumkin.
Ishchining haqlari	mol egasi ba‘zi shartlar bilan chegaralab qo‘ymagan bo‘lsa, ishchi tijorat uchun lozim bo‘lgan barcha ishlarni qilishga haqli. Lekin mol egasining ruxsatisiz qarz bermaydi va olmaydi. Agar mol egasi ishchiga “O‘z fikring bilan ish qilaver” demagan yoki ruxsat bermagan bo‘lsa, uning molini boshqa odamga muzoraba uchun bera olmaydi va muzoraba molini o‘z moliga aralashtirmaydi. Ishchi mol egasi chegaralab bergan shahar, mato (tovar), vaqt va shaxsdan boshqaga o‘ta olmaydi. Agar o‘tadigan bo‘lsa, ko‘rgan foydasi o‘ziga bo‘ladi va mol egasidan olgan molini to‘lab beradi.

Ishchining nafaqasi	o'z shahrida muzoraba qilayotgan ishchining nafaqasi o'z hisobidan bo'ladi. Safarda esa o'rtacha tarzda muzoraba molidan bo'ladi. Ortiqcha xarajat qilsa to'laydi.
Foydani taqsimlash	agar foyda ko'rilsa mol egasi sarmoyasini ajratib olib, qolganini kelishuv asosida taqsimlaydi. Muzoraba molining nobud bo'lgan qismi hamda nafaqa sarf-xarajatlari ham foydadan chiqarib tashlanadi.
Muzoraba kelishuvining bekor bo'lishi	ikkovlaridan birining vafoti va mol egasining dindan qaytib dushman yurtiga o'tib ketishi bilan bekor bo'ladi.

MUZORA'A HAQIDA KITOB

Muzora'a –	yerdan olinadigan hosilning bir qismiga sherik bo'lishga kelishish.
Muzora'aning kuchga kirishi	yer ekin ekishga yaroqli bo'lganda, tomonlar ozod, balog'atga yetgan, aqli to'la bo'lganida, yerga nima ekishni va urug'ning kimdan bo'lishi aytilganida, taraflarning ulushlari aniqlab olinganida, dehqonga yerga ishlov berish imkoni berilganda va kelishuv muddati aniqlab olingandagina kuchga kiradi.

Tomonlarning hosildan oladigan ulushlari	foizda ko'rsatilishi shart. "Ariqning o'ng tarafidan chiqqan hosil meniki, chap tarafidan chiqqani seniki", deb ham bo'lmaydi. "Doni meniki, somoni seniki" deyish ham mumkin emas, chunki don bo'lmay qolishi ham mumkin.
Muzora'a kelishuvi uch holatdagina to'g'ri bo'ladi	1) yer va urug' sheriklarning biridan, ho'kiz va ish boshqasidan bo'lganda. Bu holatda yer va urug' egasi dehqonni ho'kizi, ya'ni ish asbobi bilan birgalikda ijaraga olgan hisoblanadi; 2) yer bittasidan va qolgan narsa boshqasidan bo'lganda. Bu holatda urug', mehnat va ish asbobini (ho'kizni) zimmasiga olgan tomon, ya'ni dehqon yerni ijaraga olgan hisoblanadi; 3) ish bittasidan (dehqondan) va qolgani boshqasidan bo'lganda. Bu holatda yer egasi dehqonni ijaraga olgan hisoblanadi.
Hosilni taqsimlash	chiqqan hosil kelishuvga binoan taqsimlanadi. Hech narsa chiqmasa, ishchi hech narsa olmaydi. Chunki ishchiga yetishadigan hosildan haq berishga kelishilgan edi. Biroq yerdan hech narsa chiqmaganidan keyin, unga beriladigan haq ham mavjud bo'lmaydi.
Muzora'a kelishuvi noto'g'ri bo'lsa	chiqqan hosil urug' egasini bo'ladi. Uning sherigiga esa "ajri misl", ya'ni unga o'xshab mehnat qilgan odamga odatda qancha haq to'lanadigan bo'lsa, o'shancha haq beriladi.

Muzora'a kelishuvining bekor qilinishi	sheriklardan birining vafoti bilan, ijara kelishuvining buzilishida aytib o'tilgan uzrlar sabab, shuningdek, yer egasining yerni sotishga majbur bo'ladigan darajada qarzdor bo'lib qolishi bilan muzora'a kelishuvi bekor qilinadi.
Kelishuv muddati o'tsa ham ekin pishmasa	ishchi yer egasiga yer uchun, hosil yetilgunicha, hosildan olinadigan ulushiga qarab ijara haqi to'laydi.
Ekinni yig'ib olish xarajatlari	sheriklarning hosildan oladigan ulushlariga qarab taqsimlanadi. Ushbu xarajatni ishchi zimmasiga yuklashga kelishilsa ham bo'ladi.

MUSOQOT HAQIDA KITOB

Musoqot –	daraxtlarni parvarish qiluvchi olinadigan mevaning bir qismini berish evaziga topshirish.
Musoqotning hukmlari	muzora'anikiga o'xshaydi. Faqat musoqotda kelishuv muddatini belgilash shart emas.
Musoqotning muddati	kelishuv bog'bonning ish boshlashi bilan boshlanib, ilk mevalar yetilishi bilan tugaydi.
Hosilni yig'ib olish xarajatlari	sheriklarning hosildan oladigan ulushlariga qarab taqsimlanadi, yetilgan mevalar sheriklik molga aylanadi.
Kelishuv paytida meva yetilgan bo'lsa	kelishuv to'g'ri bo'lmaydi. Chunki bu holatda ishchi hosilga hech narsa qilmasdan sherik bo'ladi. Bu esa mumkin emas.

Agar sheriklardan biri mevaning xomligida vafot etsa	ishchi yoki uning merosxo'ri ishni davom ettiradi.
Musoqot kelishuvining bekor qilinishi	ishchining ishga yaramaydigan bemor bo'lib qolishi yoki ishchining o'g'ri bo'lib chiqishi, shuningdek, ijara kelishuvini bekor bo'lishiga olib keladigan uzrlar tufayli bekor qilinadi.

XAROB YERNI OBOD QILISH KITOBIDAN

Xarob yoki qarovsiz yer	suvi kesilgani, sho'rlagani yoki shunga o'xshash sabablarga ko'ra foydasiz bo'lib qolgan, egasi yo'q, obod joydan (qishloq yoki shahardan) yiroq va obod joyning chetidagi odam baland joyga chiqib olib, bor ovozi bilan qichqirsa eshitilmaydigan joy.
Xarob yer kimning mulki?	agar hokim o'shanday yerdan foydalanishga biror odamga ruxsat bersa va o'sha odam xarob yerni obod qilsa, shu yer uning mulkiga aylanadi. Agar bir kishi qarovsiz yerning atrofini o'rab olsa-yu, ammo uch yilgacha uni obod qilmasa, hokim u yerni boshqaga beradi. Kim qarovsiz yerda quduq qazisa, quduqning har tarafidan 27 m (qirq ziro') yer quduq qazuvchiniki bo'ladi. Agar buloq chiqarilgan bo'lsa, uning har tarafidan 330 m (besh yuz ziro') yer obod qiluvchiniki bo'ladi. Bu joylardan boshqaning foydalanishi mumkin emas.

SUVDAN FOYDALANISH BO'LIMI

Shirb –	odamlarning oqar suvdan yoki turg'un suvdan o'z ehtiyojlari uchun navbati bilan foydalanishlari.
Shafa –	odamlarning suv ichish haqlari.
Suvdan foydalanish huquqi	har bir odamning idishga joylab olinmagan har qanday suvdan keragicha iste'mol qilishga, hayvonlarini sug'orishga haqqi bor. Faqat iste'mol yoki sug'orish sababli ariqqa, soyga, daryoga va shu kabilarga zarar yetkazmaslik shart.
Hech kimning mulki bo'lmagan ariq va soylarni tozalash, kovlash va ta'mirlash sarf-xarajatlari	davlat xazinasidan to'lanadi, davlat xazinasini bo'm-bo'sh bo'lsa, xarajatlar ommaning o'ziga yuklanadi.
Kimningdir mulki bo'lgan ariqni tozalash	ariqning yuqori tomonidan boshlanadi va har kim ariqning o'ziga tegishli bo'lgan qismiga javob beradi.
Bir kishining ariq yoki soy bo'yida yeri bo'lmasa	suvdan navbat bilan foydalanish huquqi bo'lishi mumkin. Chunki yerini sotib yuborib, suvdan foydalanish huquqini o'zida saqlab qolgan bo'lishi ehtimoli bor.
Suvdan foydalanish	yerning hajmiga qarab bo'ladi.
Ariq yoki soyning yuqori tarafidagilar	quyi tarafidagilarning roziligisiz suv yo'lini to'sib qo'ya olmaydilar.

Bir kishining boshqalarga ziyon keltiradigan darajada suv yo'liga o'zgartirish kiritishi	taqiqlanadi.
Suvdan foydalanish huquqi	meros qoldirilishi va boshqaga vasiyat qilib berilishi mumkin. Lekin faqat o'zini sotish mumkin emas (yer bilan qo'shib ushbu huquqni ham sotsa bo'ladi). Ushbu huquqni ijaraga berish, sovg'a qilish ham shunga o'xshaydi.
Kim birovning navbatiga tajovuz qilsa	ishlatgan suvini to'lab beradi.
Kim o'z yerini odatdagidek sug'organda qo'shnining yeriga suv o'tib ketsa	to'lab bermaydi.

VAQF KITOB

Vaqf –	mulkdorning biror narsani o'z mulkida qoldirib, undan olinadigan foydani oriya kabi sadaqa qilishi (ko'pchilik foydalanishi uchun savob olish niyatida o'z mulkini Alloh yo'liga atash).
Vaqf qilingan narsa	Alloh taoloning mulkiga o'tadi va Uning mulki sifatida ushlab turiladi.
“Ushlab turish”	vaqf qilingan narsaning sotilmasligi, sotib olinmasligi, merosga qolmasligi va sovg'a qilinmasligi.

Vaqfdan foydalanishi aytilgan odamlar tugab qolsalar	undan foydalanish huquqi kambag'allarga o'tib ketadi.
Vaqfni birovga mulk qilib berish	mulk qilib berilmaydi va mulk qilib olinmaydi.
Agar vaqf kambag'allarga atalgan bo'lsa	tushgan foyda avval vaqfni obod qilishga sarflanadi.
Vaqf ma'lum shaxsga atalgan bo'lsa	obod qilish, ta'mirlash xarajatlari o'sha odamning hisobidan bo'ladi. Agar u bosh tortsa yoki kambag'al bo'lsa, vaqf ijaraga beriladi va tushgan foydadan obod qilingach, haligi shaxsga qaytarib beriladi.
Vaqfni ta'mirlash paytida chiqqan g'isht, yog'och kabi narsalar	uning o'ziga ishlatiladi yoki kerak bo'lganda ishlatish uchun saqlab qo'yiladi.
Agar saqlab qo'yishga hojat bo'lmasa	sotib, puli ta'mirlash ishlariga sarflanadi.
Vaqfdan foydalanuvchilarga bo'lib berish	bo'lib berilmaydi, chunki ularning vaqfdan foydalanishgagina haqlari bor, xolos.

MEROS KITOBİ

Meros –	vafot etgan odamdan qolgan narsa.
Meros ilmining asosiy dalil va hujjatlari	Qur’oni karim (<i>“Niso” surasining 11, 12, 176- oyatlari, “Anfol” surasining 75-oyati</i>), sunnat va ijmo’dan olingan. Bu ilmda qiyosga o’rin qolmagan.
Vafot etgan odamdan qolgan meros quyidagicha taqsimlanadi:	ko’mish xarajatlari – kafan puli, g’assolga beriladigan pul, go’rkov xizmat haqi kabilar. Bu xarajatlar uchun ketadigan mol-da merosxo’rlarning haqi bo’lmaydi. Marhumning qarzi bo’lsa to’lanadi. Marhumning vasiyatlariga sarf qilindi. Agar vasiyat qilingan mol miqdori merosga qolgan mol miqdorining 1/3 (uchdan biri)dan ko’p bo’lsa merosxo’rlarning roziligi shart. Marhumning ko’mish xarajatlari, qarzi va vasiyatidan ortib qolgan moli qonuniy merosxo’rlariga bo’lib beriladi.

MEROS OLISH SABABLARI

3 sababga ko’ra meros olinadi:	1. Qarindoshlik. 2. Nikoh. 3. Qul ozod qilish.
--------------------------------	--

MEROS OLISH SHARTLARI

Meros olish shartlari:	1. Meros qoldiruvchi – vafot etgan shaxs. 2. Merosxo’r – merosga haqdor shaxs. 3. Qoldirilgan mol-mulk – merosxo’rlarga taqsimlanishi lozim bo’lgan meros.
------------------------	--

MEROSDAN TO'SUVCHI OMILLAR

Merosdan to'suvchi omillar:	1. Qotillik. 2. Merosxo'rning musulmon bo'lmasligi. 3. Qullik. 4. Meros qoldiruvchi va merosxo'rning qay biri oldin o'lganini bilib bo'lmagan holda. 5. Merosxo'rni aniqlab bo'lmaganda. 6. Li'on. 7. Zino.
-----------------------------	---

MEROS OLIISH TURLARI

Meros olish ikki turli bo'ladi:	1. Fariza yo'li bilan. 2. Asabalik yo'li bilan.
Fariza –	Qur'oni karimda merosxo'rlarga Alloh taolo tomonidan qat'iy farz qilib qo'yilgan ulushlar.
Asabalik –	bu yo'l bilan meros oluvchilar farz egalaridan qolganini oladilar.
Erkak merosxo'rlar:	er, o'g'il, o'g'ilning o'g'li va hokazo, ota, otaning otasi va hokazo, ota-onabir aka-uka, otabir aka-uka, onabir aka-uka, ota-onabir aka-ukaning o'g'illari, otabir aka-ukaning o'g'illari, o'z amakisi, otabir amakisi, o'z amakisining o'g'illari, otabir amakisining o'g'illari, qul ozod qilgan erkak.
Ayol merosxo'rlar:	xotin, qiz, ona, o'g'ilning qizlari, otaning onasi va hokazo, onaning onasi va hokazo, ota-onabir opa-singillar, otabir opa-singillar, onabir opa-singillar, qul ozod qilgan ayol.

FARIZA EGALARI

Er quyidagicha meros oladi:	xotinning bolalari bo'lmaganda molning $\frac{1}{2}$ (yarmi)ni oladi; xotinning bolalari bo'lsa, ularning otasi kimligidan qat'i nazar, er molning $\frac{1}{4}$ (to'rtidan biri)ni oladi.
Xotin quyidagicha meros oladi:	erning bolasi bo'lmasa, molning $\frac{1}{4}$ (to'rtidan biri)ni oladi; erning bolasi bo'lsa, bolaning onasi kimligidan qat'i nazar, $\frac{1}{8}$ (sakkizdan biri)ni oladi.
Ona quyidagicha meros oladi:	marhumning farzandi bo'lmasa, merosning $\frac{1}{3}$ (uchdan biri)ni oladi; marhumning farzandi bo'lsa yoki kamida ikkita aka-uka yoki opa-singillari bo'lsa, $\frac{1}{6}$ (oltidan biri)ni oladi. <i>Istisno: 2 masalada onaning ulushi boshqacha bo'ladi:</i> 1) xotin vafot etib ortidan er va ota-ona qolsa; 2) er vafot etib ortidan xotin va ota-ona qolsa. <i>Bunday holatda onaga butun merosning $\frac{1}{3}$ (uchdan bir)i emas, balki er yoki xotindan ortib qolgan merosning $\frac{1}{3}$ (uchdan bir)i beriladi.</i>
Ota quyidagicha meros oladi:	marhumning farzandlari orasida o'g'il bo'lsa, molning $\frac{1}{6}$ (oltidan bir) qismini oladi; marhumning farzandlari qiz bo'lsa, merosning $\frac{1}{6}$ (oltidan bir) qismini oladi va ayni paytda ulardan qolganini ham oladi; marhumning farzandlari bo'lmasa, merosning hammasini oladi.

Bobo quyidagicha meros oladi:	marhumning otasining otasi meros oladi. Ammo marhum onasining otasi meros olmaydi, chunki marhum bu bobosi bilan ayol kishi (onasi) orqali bog'langan. Bobo marhumning otasi hayot bo'lmagan taqdirdagina meros oladi va uning merosdagi ulushi otanikidek 3 holatda bo'ladi. Lekin boboning merosi ba'zi o'rinlarda otanikidan farqlidir. Masalan, onaning meros olishida istisno qilingan masalada otaning o'rniga bobo kelsa, onaga qolgan merosning $\frac{1}{3}$ (uchdan bir)i emas, balki butun merosning $\frac{1}{3}$ (uchdan bir)i tegadi. Eslatma: bobo otaga o'xshab marhumning aka-ukalarini meros olishdan to'sadi.
Buvi quyidagicha meros oladi:	marhumning onasi hayot bo'lmagan taqdirdagina meros oladi. Onaning onasi, otaning onasi meros oladi. Bulardan boshqa buvilar esa urug'lar qatori meros oladilar. Buvining merosdagi haqi $\frac{1}{6}$ (oltidan bir)dir. Agar buvilar bittadan ko'p bo'lib, qarindoshlik darajalari teng bo'lsa – ular o'sha $\frac{1}{6}$ (oltidan bir)ni teng taqsim qilib oladilar. Agar ularning biri marhumga bir tomonlama, boshqasi ikki tomonlama qarindosh bo'lsa – merosning $\frac{1}{6}$ (oltidan bir) 3 (uch qism)ga taqsimlanib, ikki tomonlamaga 2 (ikki) ulush, boshqasiga 1 (bir) ulush beriladi. Shuningdek, har xil darajali buvilar jamlanib qolsalar, marhumga yaqinroq buvi uzoqrog'ini meros olishdan to'sadi.

Qiz quyidagicha meros oladi:	yolg'iz qizga merosning yarmi tegadi; qizlar ikkita yoki undan ortiq bo'lsalar, molning $\frac{2}{3}$ qismini teng bo'lishib oladilar; qizlar bilan birga aka-ukalar bo'lganda esa, har bir qiz o'g'il bola ulushining yarmini oladi.
O'g'ilning qizlari	marhum o'g'ilining qizlari, o'g'ilining o'g'lini qizlari. Ularga beriladigan meros qizlarnikidek bo'lib, buning uchun merosxo'rlar orasida marhumga ulardan ko'ra yaqinroq turadigan merosxo'rlar bo'lmasligi shart qilinadi.

O'g'ilning qizlari quyidagicha meros oladi:	o'g'ilning qizi yakka bo'lganda $\frac{1}{2}$ (yarim), ikki yoki undan ortiq bo'lsalar, $\frac{2}{3}$ (uchdan ikki) ulushga haqdor bo'ladilar. Agar o'g'ilning qizi bilan birgalikda uning aka-ukasi yoki amakisining o'g'li mavjud bo'lsa, har bir qiz o'g'il bola ulushining yarmini oladi. Agar merosxo'rlar orasida marhumga o'g'ilning qizlaridan ko'ra yaqinroq turadigan merosxo'r ayol (marhumning qizi kabi) mavjud bo'lsa, o'sha ayolga merosning $\frac{1}{2}$ (yarmi) beriladi. Undan quyi darajada kelgan o'g'ilning qizlariga esa, ular xoh yakka, xoh ko'p bo'lsinlar, $\frac{1}{6}$ (oltidan bir) ulush tegadi. Shu bilan merosxo'r qizlar haqi bo'lmish $\frac{2}{3}$ (uchdan ikki) ulush to'liq berilgan bo'ladi.
Ota-onabir opa-singillar merosga haqli bo'lishlari sharti:	merosxo'rlar orasida marhumning erkak furu'lari (o'g'li, o'g'ilining o'g'li va hokazolar) hamda uning erkak usullari (otasi, otasining otasi va hokazolar) bo'lmasligi shart.

Ota-onabir opa-singillar quyidagicha meros oladilar:	yolg'iz opa yoki singil merosning $1/2$ (yarmi)ni oladi, ikki va undan ortiq opa-singillar esa merosning $2/3$ (uchdan ikki) qismiga teng sherik bo'ladilar.
Otabir opa-singillar quyidagicha meros oladilar:	marhumning ota-onabir aka-uka yoki opa-singlisi bo'lmasa, uning otabir opa-singlisi xuddi ota-onabir opa-singil kabi meros oladi.
Emikdoshlar –	marhumning onabir aka-uka va opa-singillari.
Emikdoshlar quyidagicha meros oladilar:	marhumning merosxo'r furu'lari va erkak usullari mavjud bo'lmasagina meros oladilar. Emikdosh yakka o'g'il yoki qiz bo'lsa, unga merosning $1/6$ (oltidan bir)i tegadi. Agar ular ikki va undan ko'p bo'lsalar, merosning $1/3$ (uchdan bir)iga teng sherikdirlar. Bunda erkak ham, ayol ham teng ulush oladi.
Asaba –	kishining yaqin erkak qarindoshlari: o'g'il, o'g'ilning o'g'li, ota-onabir aka-uka, otabir aka-uka va ota-onabir amakilar.
Asabalar quyidagicha meros oladilar:	farz egalaridan ortmasa, hech narsa olmaydilar. Merosga da'vogar farz egalari bo'lmasa, merosning hammasini oladilar.
Asabalar merosi 3 xil bo'ladi:	1. O'zi asabalik. 2. Boshqalar bilan birgalikdagi asabalik. 3. Boshqalar orqali asabalik.
O'zi asabalik –	marhum va uning orasidagi bog'lanishda ayol kishi mavjud bo'lmagan erkaklar: o'g'illar, otalar, aka-ukalar, amakilar.

Boshqalar bilan birgalikdagi asabalik	o'zi asabalar opa yoki singillarini yoki ular darajasidagi ayol merosxo'rlarni merosga tortadilar. Meros ular orasida "bir erkakka ikki ayol ulushi" qoidasiga ko'ra bo'linadi. Bunday asabalik 4 xil bo'ladi: 1. Qiz(lar) o'z akasi yoki ukasi bilan birgalikda asaba bo'ladi(lar). 2. O'g'ilning qiz(lar)i, o'z akasi, ukasi yoki amakisining o'g'li bilan birgalikda asaba bo'ladi(lar). 3. Ota-onabir opa yoki singil(lar), o'z ota-onabir akasi yoki ukasi bilan birgalikda asaba bo'ladi(lar). 4. Otabir opa yoki singil(lar), otabir aka-ukasi bilan birgalikda asaba bo'ladi(lar).
Boshqalar orqali asabalik	faqat ota-onabir va otabir opa-singillarga xos. Ular marhumning qizlari yoki o'g'ilining qizlari bilan birgalikda meros oladigan bo'lsalar, u holda yuqorida aytilganday "fariza" bo'yicha emas, balki "boshqalar orqali asabalik" bo'yicha meros oladilar. Bu holatda ota-onabir opa-singil ota-onabir aka-uka qanday meros olsa, shunday meros oladi.

MEROSNI HISOBLASH

Merosni hisoblash	Alloh taolo Qur'oni karimda farz sohiblariga belgilagan ulushlar: $\frac{1}{2}$ (yarim), $\frac{1}{4}$ (to'rtidan bir), $\frac{1}{8}$ (sakkizdan bir), $\frac{2}{3}$ (uchdan ikki), $\frac{1}{3}$ (uchdan bir) va $\frac{1}{6}$ (oltidan bir)dan iborat. Meros bo'lishda ulushlarni aniqlashda mana shu sonlar ishlatiladi. Bu sonlarni qo'shishda ularning umumiy maxraji aniqlanib, umumiy maxrajga nisbatan haqdorlarning ulushlari hisoblab chiqariladi.
Avl	ayrim hollarda merosxo'rlar ulushlarining yig'indisi 1 butundan ortiqni tashkil qiladi. Mana shu noqulaylikdan qutulish uchun merosxo'rlar ulushlarini ularga tegadigan ulushlarga mos ravishda bir xilda kamaytiriladi. Buning eng oddiy yo'li kasrning suratini mahraj deb qabul qilishdir.
Rad	ba'zan fariza egalari o'z ulushlarini olib bo'lganlaridan so'ng, merosga ajratilgan mol ortib qoladi. Asabalar bo'lmagani uchun ortgan mol fariza egalariga ularning ulushlariga mos ravishda qayta taqsimlanadi. Faqatgina er va xotinga ortgan moldan qayta ulush berilmaydi. Chunki er-xotinlik aloqasi boshqa fariza egalaridan farqli ravishda o'lim tufayli uziladi.

Merosni qarz bergan kishilar orasida taqsimlash	Ba'zan qarz berganlar bir nechta bo'lib, qoldirilgan mol qarzlarning hammasiga yetmaydi. Shunda har bir qarz beruvchining umumiy qarzdagi ulushlarini bilishga ehtiyoj tug'iladi. Keyin merosni qarz berganlar orasida ularning umumiy qarzdagi ulushlari miqdoriga qarab taqsimlanadi.
Merosxo'rning o'z ulushidan voz kechishi	ba'zan merosxo'r meros taqsimotidan oldin biror narsa evaziga merosdan voz kechishi mumkin. Zero, merosxo'rlarning o'zaro sulh qilishlari mumkindir. Kim merosdan voz kechsa, avval uning merosdagi ulushi aniqlanadi, keyin esa uning ulushi qolgan merosxo'rlar orasida ularning ulushlariga muvofiq taqsimlanadi.
Urug' –	fariza egasi ham, asaba ham bo'lmagan har bir qarindosh shaxs.
Urug'lar merosi	marhumning "fariza" va "asabalik" bo'yicha merosxo'rlari mavjud bo'lmagan paytda, shuningdek, er yoki xotin o'z ulushini olgach, qolganini oluvchi merosxo'rlar bo'lmagan taqdirda "urug'"lar merosxo'r bo'ladilar. Urug' yolg'iz o'zi merosxo'r bo'lsa, molning barchasini oladi. Bunda erkak-ayolning farqi yo'q.

Urug'larning 4 sinfi:	1. Marhumga mansub bo'lgan qarindoshlar. Bularga qizning farzandlari, o'g'il qizining farzandlari (<i>o'g'il-qiz barobardir</i>) kiradilar. 2. Marhum ularga mansub bo'lgan kishilar. Bularga meros ololmaydigan bobolar (<i>marhum onasining otasi, otasini onasining otasi</i>) va meros ololmaydigan buvilar (<i>marhum onasining otasini onasi</i>) kiradilar. 3. Marhumning ota-onasiga mansub kishilar. Bularga opa-singillarning farzandlari, aka-ukalarining qizlari, onabir aka-ukalarining farzandlari kabilar kiradilar. 4. Marhumning ikki bobosiga (<i>otaning otasi, onaning otasi</i>) va ikki buvisiga (<i>otaning onasi, onaning onasi</i>) mansub kishilar. Bularga ammalar, onabir amakilar, tog'alar va xolalar kabilar kiradilar.
Urug'lar quyidagicha meros oladilar:	meros urug'larning darajalariga qarab beriladi. 1-sinfga tegishli merosxo'r mavjud bo'lsa, 2, 3, 4-sinfidagi urug'lar meros ololmaydilar. 2-sinfga tegishli merosxo'r mavjud bo'lsa, 3, 4-sinfidagi urug'lar meros ololmaydilar va h.k.

Homila meros olishi uchun shartlar:	1. Marhum vafot etgan vaqtda onasining qornida haqiqatda mavjud bo'lishi. 2. Onaning qornidan tirik holda tug'ilishi. Ona qornidagi homila tirik yoki o'lik, o'g'il yoki qiz, bitta yoki bir nechtaligi noma'lum bo'lgani uchun merosni oxirigacha taqsimlab bo'lmaydi. Shuning uchun boshqa merosxo'rlarga zarar bo'lmasligini ko'zlab, merosni boshlang'ich taqsimlab qo'yilaveriladi. So'ngra bola tug'ilgach, uning ahvoliga karab yakuniy taqsimot bo'ladi. Boshlang'ich taqsimda homilaning manfaatini ko'zlab, imkoni boricha ehtiyot chorasi ko'riladi.
Bedarak yo'qolgan kishining meros olishi	unga meros qoldirilmaydi va undan meros olinmaydi. Bularning barchasi uning ahvoli ma'lum bo'lguncha to'xtatib turiladi. Bedarak yo'qolgan kishining ishi qoziga havola qilinadi. Qozining o'lik yoki tiriklik haqidagi hukmiga qarab ish ko'riladi.
Murtad –	islom dinidan chiqqan kishi.
Murtadning merosi	murtad dindan qaytgan holida o'lsa yoki murtadligi uchun qatl qilinsa yoki g'ayridinlar yurtiga qochib ketsa, uning barcha mollari merosxo'rlariga taqsimlab beriladi. Chunki murtadga shariatda o'lgan deb e'tibor qilinadi.
Asir –	kofirlar qo'lida mahbus bo'lgan musulmon.

Asirning merosi	boshqa musulmonlar kabi meros oladi va meros qoldiradi. Agar asirlik paytida dindan qaytsa (<i>Alloh asrasin</i>) u murtad hukmidadir. Agar o'lik-tirikligi yoki dindan qaytgan-qaytmagani ma'lum bo'lmasa, u bedarak yo'qolgan kishi hukmidadir.
Suvda cho'kkan, tom bosib qolgan va yonib ketganlar merosi	bir guruh merosxo'rlar dengizda barobar g'arq bo'lsalar-u, ularning qaysi biri oldin o'lgani ma'lum bo'lmasa, ularning barchasi bir paytda o'lgan deb hukm qilinadi. Ularning mol-mulki tirik merosxo'rlariga o'tadi, chunki bir paytda o'lganlar bir-biridan meros olmaydi. Tom bosib yoki yonib o'lganlarning ham hukmi shunday.

MEROS ILMIDAGI MUHIM MASALALAR

Mushtarak masala	bir ayol vafot etdi. Ortidan eri, onasi, onabir aka-ukalari va ota-onabir aka-ukalari qoldi. Bunda er merosning $\frac{1}{2}$ ni, ona $\frac{1}{6}$ ni va onabir aka-ukalar $\frac{1}{3}$ qismini olishgach meros tamom bo'ladi-da, ota-onabir aka-ukalarga hech narsa qolmaydi. Holbuki ular ona tarafdin ham, ota tomonidan ham marhumga yaqinroqdirlar. Shu sababli onabir aka-ukalarga tekkan $\frac{1}{3}$ ga ular ham sherik bo'ladilar va bu ulush ular o'rtasida o'g'il yoki qiz bo'lishidan qat'i nazar, teng taqsimlanadi.
------------------	--

Muborak birodar masalasi	marhum ortidan ikki qiz va o'g'ilning qizlari qoldi: Bu holatda qizlar merosning uchdan ikkisini oladilar va qiz nabiralarni merosdan to'sadilar. Ya'ni, qiz nabiralar meros olmaydilar. Ammo xuddi shu holatga bitta o'g'ilning o'g'li yoki o'g'il o'g'lining o'g'li qo'shilsa, qiz nabiralar ham uning sababidan meros oladilar. Shuning uchun ham bu o'g'il nabira "muborak birodar" deb ataladi. Uning barakasi tufayli singillari ham merosdan bahramand bo'ladilar.
Mash'um birodar masalasi	ayol vafot etib, ortidan eri, onasi, otasi, qizi, o'g'lining qizi qoldi. Bu holatda eriga merosning 1/4, onasiga 1/6, otasiga 1/6, qiziga 1/2, o'g'lining qiziga 1/6 qismi beriladi. (<i>Ushbu holatda o'g'ilning qizi ham meros oladi</i>). Ammo shu holatda o'g'ilning qiziga akasi yoki ukasi qo'shilsa, ota o'g'il nabirani merosdan to'sganligi uchun o'g'ilning qizi ham merosdan mahrum bo'ladi. Singlisini merosdan mahrum qilgan bunday aka "mash'um birodar" deyiladi.

VASIYATLAR KITOB

Vasiyat –	inson o‘z vafotidan so‘ng mol-mulkining ma‘lum bir qismini ma‘lum bir odamga berishini aytishi.
Agar vasiyat qiluvchining merosxo‘rlari boy bo‘lsalar yoki meros oladigan ulushlari bilan boy darajasiga yetadigan bo‘lsalar	mol-mulkning uchdan biridan kamrog‘ini vasiyat qilgan ma‘quldir.
Agar merosxo‘rlar boy bo‘lmasalar yoki merosdan oladigan ulushlari sababli boy darajasiga yetmaydigan bo‘lsalar	vasiyat qilmagan ma‘quldir.
Vasiyat kimlarga qilinadi?	merosxo‘rlardan bo‘lmagan begona odam uchun qilinadi. Vasiyat qiluvchining o‘z merosxo‘ri va qotili uchun qilgan vasiyati boshqa merosxo‘rlar ruxsat bersalargina shar‘iy kuchga ega bo‘ladi.
Vasiyat miqdori	qoldirilgan mol-mulkning uchdan biri chegarasida amalga oshiriladi. Vasiyat qoldirilgan merosning uchdan bir qismidan ortig‘iga o‘tishi uchun merosxo‘rlarning roziliklari shart qilingan.
Yosh bolaning vasiyati	o‘tmaydi. Chunki uning o‘z zarariga qilgan moliyaviy muomalalari shar‘iy kuchga ega emas.

Marhumning qarzi	vasiyatdan oldin ado etiladi.
Vasiyatning kuchga kirishi	vasiyat qiluvchining vafotidan keyin kuchga kiradi.
Vasiyat qilingan shaxsning vasiyatni qabul qilishi	uni qabul qilish yoki qilmaslik ham vasiyat qiluvchining vafotidan keyin e'tiborga olinadi. Vasiyat qiluvchi hayotligi paytida vasiyat qilingan shaxsning "Vasiyatni qabul qildim" yoki "Qabul qilmadim" deyishining ahamiyati yo'q.
Vasiyat qiluvchi vafot etib, ortidan vasiyat qilingan odam vasiyatni qabul qilganini aytmasdan turib vafot etib qolsa	vasiyat qilingan mol vasiyat qilingan shaxsning merosxo'rlariga o'tadi.
Kishining o'z vasiyatidan qaytish huquqi	kishi o'z vasiyatidan qaytish huquqiga ega. Vasiyatdan qaytish shaxsning ochiq-oydin aytgan gapi ("Vasiyatdan qaytdim" deyishi kabi) yoki vasiyatdan qaytganiga dalolat qiladigan ish bilan (vasiyat qilingan narsani sotib yuborish yoki birovga sovg'a qilib yuborish kabi) bo'ladi.
O'rnidan qo'zg'ala olmaydigan, falaj, shol va o'pka kasal odamlarning birovga atagan sovg'alari	agar ularning bemorlik muddati cho'zilib ketib, o'lmasliklari aniq bo'lib qolsa, sog'lom odamning sovg'asidek hisob qilinadi. O'limi yaqin bo'lsa vasiyatga o'xshab qoladi va molining uchdan biri chegarasida ijro etiladi.

Agar vasiyat qiluvchi bir necha ishlarni vasiyat qilgan bo'lib, qoldirayotgan merosining uchdan biri vasiyat qilingan ishlarning hammasiga yetmasa	amalga oshirish eng muhimlaridan boshlanadi.
Agar vasiyat qilingan ishlarning kuchi teng bo'lsa	vasiyat qiluvchining birinchi aytgani avval bajariladi.
Agar bir odam o'z nomidan haj qilishni vasiyat qilgan bo'lsa va qoldirgan molining uchdan biri bunga yetsa	uning nomidan biror kishini u yashagan shahardan hajga jo'natiladi. Ammo mablag' yetarli bo'lmasa, yetadigan joydan hajga odam jo'natiladi.
Bir kishi molining uchdan birini Ahmadga, oltidan birini Erkinga vasiyat qilgan bo'lsa-yu, qilingan vasiyat molning uchdan biridan ortib ketgani bois merosxo'rlar bu vasiyatga rozi bo'lmasalar	molning uchdan biri uchga bo'linadi. Ikkitasi Ahmadga, bittasi Erkinga beriladi.
Oldi-sotdi, sovg'a qilish kabi darhol kuchga kiradigan shartnomalarda	shartnoma tuzilgan vaqt e'tiborga olinadi. Agar bu ishlar kishining salomatlik vaqtida qilingan bo'lsa, hech bir cheklovsiz kuchga kiradi. Bordi-yu, o'lim to'shagida yotganda qilsa, molining uchdan biri doirasida amalga oshiriladi.

“O’lganimdan so’ng falon narsam pistonchiga sovg’a”, deb salomatlik vaqtida aytgan bo’lsa	vasiyat hisoblanib, molining uchdan biri doirasida bajariladi.
Vasiyat qiluvchi “Molimdan falonchiga ham berilsin”, degan bo’lsa	merosxo’rlar o’zlari xohlagan miqdorni beradilar.
Agar “Qo’shninga berilsin”, deb vasiyat qilgan bo’lsa	hovlisi yopishib turgan qo’shniga beriladi.
Qulning xizmatidan va hovlidan foydalanib turishni ham butunlay yoki ma’lum muddatga vasiyat qilish	mumkin.
Vasiyat qilingan kishi vasiyat qiluvchining tirikligida olamdan o’tsa	vasiyat bekor bo’ladi.

VASIY HAQIDAGI BO’LIM

Vasiy –	vasiyat qiluvchi vafot etganda uning vasiyatini bajo keltirib, farzandlariga bosh-qosh bo’lib turuvchi odam.
Agar Shokir Salimni o’zidan so’ng bolalariga vasiy qilsa va Salim bu vasiyatni Shokirning oldida qabul qilsa	vasiyga aylanadi, uning oldida rad qilsa, vasiylikdan chiqadi.

Agar Shokir vasiyat qilib vafot etgach, Salim qabul qilgan-qilmaganini indamagan bo'lsa	unda qabul qilish-qilmaslik huquqi saqlanib qoladi.
Shokirning vafotidan so'ng rad qilib, keyin qabul qilsa	qozining uni vasiylikdan bo'shatish haqida buyrug'i hali chiqmagan bo'lsa vasiyga aylanadi.
Fosiq odamga vasiylik topshirilgan bo'lsa	qozi uning o'rniga taqvoli odamni tayinlaydi.
Bir kishi ikki odamni vasiy qilib qoldirgan bo'lsa	ular ishni birgalikda olib boradilar.

KAROHİYAT KITOBİ

Karohiyat –	makruh, ya'ni yomon ko'rilgan narsalar.
Makruh atalgan narsalar hukmi	Imom Muhammad nazdida haromdir. Imom A'zam va Abu Yusuf nazdlarida esa haromga yaqinroqdir.
Ochlikdan o'lmaslik uchun taom yeyish	farzdir.
Namozni tik turib ado etishga va ro'za tutishga imkon beradigan darajada yeyish	ajr-u savoblidir.
Quvvati ko'payishi uchun yeyish	mubohdir, ya'ni bunga savob ham, gunoh ham yo'q.
To'ygandan keyin yeyish	haromdir.

Kumush qadalgan narsadan uning kumush joylaridan saqlangan holda foydalanish va qimmatbaho toshlardan foydalanish	haloldir.
Erkaklarga oltin va kumushdan yasalgan narsadan foydalanish	halol emas. Faqatgina kumush uzuk, kumush kamar va kumush bilan ziynatlangan qilich taqishga ruxsat berilgan.
Temirdan, misdan yoki oddiy toshdan yasalgan uzukni taqish	erkag-u ayolga mumkin emas.
Erkak kishi ipakdan bo'lgan kiyim kiyishi	joiz emas. Biroq (yamoq solish, belgi qo'yish kabilar uchun) to'rt barmoq miqdorichasiga ruxsat bor. Ostiga to'shab yoki yostiq qilib yotish ham mumkin.
Yosh o'g'il bolaga tilla taqish va ipak kiyim kiydirish	makruhdur. Gunohi shu ishni qilgan odamga bo'ladi.
Erkak erkakning, ayol kishi esa ayol va erkakning kindigi bilan tizzasi orasidan boshqa joyiga nazar solsa	bo'ladi.
Erkak kishi o'ziga mahram bo'lgan ayollarning va o'zgalar cho'risining tanasining orqa va qorin tarafi hamda sonidan boshqa yeriga nazar solishi	mumkin (bunga yuz, qo'l, soch, tomoq, oyoq, bilak va boldir kiradi).

Erkak kishi shahvat xavfi bo'lmasa begona ayolning yuziga va ikki kaftiga nazar solishi	mumkin.
Qozilikka, guvohlik berishga oid ishlarda va turmush qurish, shuningdek, cho'ri sotib olish maqsadida erkakning begona ayolga qarashi	shahvat xavfi bo'lsa ham ruxsat beriladi.
Shifokor bemorning nazar solish mumkin bo'lmagan yeriga davolash uchun zarur bo'lgan miqdorda qarashi	mumkin.
Bichilgan erkak hukmi	yaqinlik qila olgani uchun rosmana erkak hukmidadir.
Er-xotin bir-birlarining barcha a'zolariga qarashlari	mumkin. Qarash mumkin bo'lgan a'zolari ushlash ham haloldir.
Agar bir kishi cho'riga ega bo'lsa (sotib olsa, sovg'a qilib olsa...)	garchi o'sha cho'ri bokira bo'lsa ham yoki u bilan aloqa qila olmaydigan yosh boladan sotib olinsa ham, (agar hayz ko'radigan bo'lsa) bitta hayz ko'rmagunicha, (agar hayz ko'rmaydigan bo'lsa) bir oy o'tmagunicha, homilador bo'lsa, tug'magunicha uni o'pmoq, quchoqlamoq va jinsiy yaqinlik qilmoq haromdir.
Erkakning erkakni o'pmog'i, ko'ylaksiz faqat ishtonda bo'lsa quchoqlashmog'i	makruhdur.

Hayvonni bichish	mumkin. Chunki bu bilan hayvon semiradi va go'shti mazali bo'ladi.
Erkak eshakni otga qo'shish (urchitish)	bo'laveradi.
Cho'ri xoh xojasidan bola ko'rgan bo'lsin, xoh bo'lmasin safarga bemahram chiqishi	mumkin.
Baqqolga qarz berib qo'yib keyin shu qarz evaziga undan istalgan narsani olib turish	makruhdir. Chunki bu sudxo'rlikka o'xshab ketadi.
Nard, shaxmat o'ynash, qo'shiq va barcha behuda narsalar	makruhdir.
Bir yurtida uning aholisiga zarar keltiradigan darajada inson va hayvon ozuqasini narx qimmatlaganda sotish uchun saqlab turish	harom. Imom Abu Yusuf: "Bu hukm ommaga zarar yetkazadigan barcha narsaga tegishli", deydilar. Biroq o'z yerining mahsulotini saqlab turish harom emas.
Hokimning sotiladigan narsalar narxini qat'iy belgilab qo'yishi	makruh. Ammo sotuvchilar narxni haddan tashqari oshirib yuborsalar narxlar qat'iy tarzda belgilab qo'yiladi.
Odamlarning o'rtalaridagi tirikchilik va dunyoviy ishlarda bir kishining so'zi	kim bo'lishidan qat'i nazar, qabul qilinaveradi. Masalan, musulmon bo'lmagan odam: "Go'shtni musulmondan sotib oldim" desa, uning so'ziga ishonib, o'sha go'shtdan yesa bo'ladi.

Alloh va inson o'rtasidagi ishlarda (namoz, ro'za, haj kabi)	faqatgina musulmon va taqvoli kishining so'zi qabul qilinadi. Masalan, tahorat qilmoqchi bo'lgan suvimizning najas ekanligini aytgan odam musulmon va taqvoli bo'lsa, so'zini qabul qilamiz, unday bo'lmasa, qabul qilmaymiz.
Gunoh ishlarga aralashib yuradigan va taqvosi haqida ma'lumotimiz yo'q odamning so'zi	tekshirib ko'rilgach qabul qilinadi.

HAYVON SO'YISH KITABI

Shariat buyurganidek so'yilmagan hayvon	haromdir.
So'yish ikki xil bo'ladi:	zarurat yuzasidan so'yish, ya'ni vaqt tig'izligida so'yish va vaqt bermalol bo'lgan paytda so'yish.
Zarurat yuzasidan so'yish	hayvon badanining qayerini bo'lsa ham jarohatlab qon chiqarish bilan amalga oshiriladi. Misol uchun, biror hayvon boshi bilan quduqqa tushib qisilib qoldi. Chiqarib bo'lmayapti. Bo'y-nidan so'yishning iloji yo'q. Shu holida turaversa harom o'lishi mumkin. Ana shunda "Bismillah, Allohu akbar", deb imkon bo'lgan yerdan qon chiqarilaveradi.

Fursat bemalol vaqtda so'yish o'rni	bo'g'iz bilan ko'krakning boshlanish qismi orasidir. Bunda hayvonning to'rtta tomiri kesilishi kerak: halqum (havo yo'li), qizilo'ngach (ovqat yo'li) va ikkita qon tomiri. Bu to'rt narsaning uchtasi kesilib so'yilsa ham hayvon go'shti halol hisoblanadi.
Har qanday o'tkirlangan narsa bilan hayvon so'yish	mumkin.
Hayvonni oq mag'izga yetkazib so'yish (umurtqa pog'onadagi narsaga yetkazib pichoq tortish), sovimasdan avval terisini shilish va har xil foydasiz azoblar berish	makruhdur.
So'yayotgan odam	musulmon yoki ahli kitob (Musso yoki Iso alayhissalomlarning diniga ergashganlardan) bo'lishi shart. Uning ayol kishi, jinni, aqlini tanigan yosh bola, xatna qilinmagan yoki soqov bo'lishining ahamiyati yo'q. Muhimi, so'yish ishlarini tushunadigan va uddalaydigan bo'lsa bo'lgani.
Ataylab (qasddan) "Bismillah, Allohu akbar" demaganning, ahli kitob bo'lmaganlarning, shuningdek, murtadning so'ygani	haromdir.

“Bismillah, Allohu akbar”ni aytishni esidan chiqarib qo‘yganning so‘ygani	haloldir. Chunki esdan chiqarib qo‘yish uzr hisoblanadi.
Agar so‘yayotganda Allohning nomiga boshqaning nomini qo‘shib so‘ysa (masalan, “Allohning va Umarning nomi bilan...” desa)	so‘ygani harom bo‘ladi. Biroq “va” bog‘lovchisini qo‘shmasdan aytsa (masalan, “Allohning nomi bilan, Allohim, mendan qabul et!” desa) makruh ish qilgan bo‘ladi. Shuning uchun qurbonlikning kimning nomidan ekanligini va qilinadigan duolarni hayvonni yotqizishdan oldin yoki “Bismillah, Allohu akbar” deyishdan oldin yoxud so‘yib bo‘lgach aytgan ma’qul.
Tuya va shunga o‘xshash bo‘yni uzun hayvonlarni so‘yish	ko‘krakka yaqin joyidan so‘yiladi. Bunday so‘yish “nahr” deyiladi. Ularni boshga yaqin joydan so‘yish makruhdur.
Qoramol va qo‘y kabi bo‘yni qisqa hayvonlarni so‘yish	boshga yaqin joydan so‘yiladi. Bunday so‘yish esa “zabh” deyiladi.
Qo‘lga o‘rgangan ov hayvonini (masalan, kiyikni) so‘yish	xuddi uy hayvonini fursat bema-lol vaqtda so‘ygandek so‘yiladi, ya’ni unga ovdek munosabatda bo‘linmaydi.
Onasi so‘yilgach, uning qornida o‘lik holda to-pilgan homilaning go‘шти	halol emas. Imom Abu Yusuf va Muhammad: “Agar homila to‘liq shakllangan bo‘lsa, yeyilaveradi”, deganlar.

Oziq tishi va changalidagi tirnog'i bilan boshqa hayvonlarni ovlaydigan yirtqich hayvon (sher, bo'ri, ayiq kabi) va yirtqich qushlar (burgut, lochin, qirg'iy kabi)	barchasi haromdir.
Hasharotlar (chayon, ilon, suvarak kabilar), xonaki eshak, xachir, chiyabo'ri, yumronqoziq va o'limtik yeydigan qarg'alar	barchasi haromdir.
Suv hayvonlari	baliqdan boshqasi halol emas. Baliqning ham sababsiz o'zi o'lib qolgani halol emas.
"O'zi o'lib qolgan baliq"	suvda qorni osmonga bo'lib yotgan baliq.
Chigirtka va baliqning barcha turlari	so'ymasdan o'lsa ham go'shti haloldir.
Halol va harom hayvonlarning qo'shilishidan tug'ilgan hayvonlarning go'shti (masalan, xachirning)	haromdir.

QURBONLIK KITOBİ

Qurbanlik qilish hukmi	ozod, aqlli, muqim va zakot nisobicha boylikka ega bo'lgan musulmonga vojib bo'ladi. Qurbanlik qilish musofirga vojib emas.
Qurbanlik uchun	bir kishidan bitta qo'y yoki bir kishidan yetti kishigacha bitta mol yoki tuya so'yiladi.

Qurbonlikning boshlanish vaqti	shaharda bo'lsa hayit namozidan so'ng, boshqa joyda bo'lsa, hayit kunning tongi otganidan keyindir.
Qurbonlikning oxirgi vaqti	hayitning uchinchi kuni quyosh botmasdan avvaldir.
Yuqorida aytilgan uch kunning oxirgi damlarida qurbonlik qilishi vojib bo'ladigan darajadagi boy odamga qurbonlik qilish	vojibdir.
Oxirgi damlarda qurbonlik qilish kerak bo'lgan boy odam kambag'al bo'lib qolsa	qurbonlik qilish undan soqit bo'ladi.
Shuningdek, qurbonlik qilishi kerak odam Qurbon hayitining oxirgi, uchinchi kuni asrdan so'ng vafot etib qolsa	qurbonlik qilish undan soqit bo'ladi.
Kechasi so'yish	qorong'ida turli xatolar sodir bo'lishi mumkinligi sabab kechasi so'yish makruhdir.
Qurbonlik so'yishni nazr qilgan kishi hamda qurbonlik qilish niyati bilan hayvon sotib olgan kambag'al odam qurbonlikni so'ya olmasdan vaqtidan o'tkazib yuborsalar	uni tirikligicha sadaqa qilib yuboradilar.

Qurbonlik qilishi vojib bo'lgan boy odam qurbonlik so'yishga ulgurolmay qolsa	qurbonlikka yaroqli hayvonning qiymatini sadaqa qilib yuboradi.
Qurbonlik qilish mumkin bo'lgan hayvonlar	jussasi bir yoshli qo'yga tenglashib qolgan olti oylik qo'yni (yoki undan kattasini), echkinining bir yoshligini (yoki undan kattasini), molning ikki yoshligini (yoki undan kattasini), tuyaning esa besh yoshligini (yoki undan kattarog'ini).
Qurbonlik uchun jinni, shoxsiz (shoxi singan), bichilgan hayvonni so'yish	mumkin.
O'ta ozg'in, qurbonlik so'yiladigan joyga o'z oyog'i bilan yurib bora olmaydigan darajada oqsoq hayvonni, qulog'i, ko'zi, dumbasi va dumining uchdan biridan ko'prog'i kesilgan yoki yo'q bo'lgan hayvonni	qurbonlik qilib bo'lmaydi.
Sog'lom hayvon sotib olingach, so'ymasdan oldin aybli bo'lib qolsa	qurbi yetgan odam uni sog'lom hayvonga almashtiradi. Agar qurbi yetmasa, shu holicha so'yaveradi.
Agar sherik bo'lib so'ya-yotgan yetti kishidan biri vafot etib qolsa	uning merosxo'rlari: "Qurbonlikni vafot etgan marhumning va o'z-laringizning nomingizdan so'yave-ringlar", desalar bo'laveradi.

Agar sherik bo'lib so'yuvchilardan biri kofir yoki go'sht kerak bo'lgani uchun qurbonlik qilayotgan bo'lsa	sheriklardan hech birining qurbonligi qabul bo'lmaydi.
Qurbonlikning go'shti	qurbonlik so'yuvchi qurbonligining go'shtidan o'zi yeydi, o'zgalarga taom qilib beradi va xohlagan kishisiga sadaqa ham qiladi. Uchdan birini sadaqa qilish mustahabdir.
Nazr qilingan qurbonlik go'shti	egasi ham, boylar ham yeyishi mumkin emas.
Ro'zg'ori katta kishining qurbonlik go'shtini oila a'zolari uchun olib qolishi	mustahabdir.
Qurbonlikni kim so'yadi?	so'yishni yaxshi bilsa, o'z qo'li bilan so'ymog'i mustahabdir. Bo'lmasa boshqaga so'ydiradi.
Qurbonlikning terisi	sadaqa qilinadi yoki undan qop, po'stin, etik kabi narsa yasab olinadi yoxud uzoqroq foydalaniladigan narsaga (qozon-tovoq kabi) almashtiriladi. Bordi-yu, pulga sotib yuborsa pulini sadaqa qiladi.

Ikki kishi adashib bir-birining qurbonligini so'yib qo'ysa	hech narsa qilmaydi. To'lab berish ham yo'q. Chunki qo'y shundoq ham qurbonlik uchun olingan. Qurbonlik so'yishda boshqaning yordamidan foydalanishga ruxsat berilgan. Ikkisi ham so'yib bo'lishi bilan o'zinikini qaytarib oladi. Agar go'shtni yeb qo'ygan bo'lsalar, birlaridan rozi bo'ladilar.
So'yilgan hayvonning quyidagi a'zolarini yeb bo'lmaydi:	1. Hayvondan oqqan qon. 2. Erkak hayvonning zakari. 3. Erkak hayvonning ikki moyagi. 4. Urg'ochi hayvonning jinsiy a'zosi. 5. Hayvondagi bez. 6. O't pufagi. 7. Umurtqa orasidagi harom mag'zi.

OV KITOB

Qaysi hayvonning ovlagani halol bo'ladi?	oziq tishi bilan ov qiladigan yirtqich hayvonlar (it, qoplon, yo'lbars kabi) ov qilishga o'rgatilgan bo'lsa, shuningdek, tirnog'i bilan ov qiladigan yirtqich qushlar (burgut, lochin kabi) ov qilishga o'rgatilgan bo'lsalar, ularning ovlagani halol bo'ladi.
Ovchi hayvon yoki qush o'ljasi	o'z o'ljasini jarohatlab o'ldirgan bo'lishi shart. Yirtqich hayvon o'ljasini bo'g'ib yoki tagiga bosib o'ldirsa, ovlagan hayvonning go'shti halol bo'lmaydi. Chunki halol hayvonning tirik holidan go'shtga aylanish jarayonida "Bismillah..." aytilishi bilan birga undan qon chiqishi ham shart.

Ovchi hayvonni yoki qushni o'ljani tutish uchun qo'yib yuborishi	o'ljani tutish uchun qo'yib yuborishdan oldin musulmon yoki ahli kitob ovchining "Bismillah, Allohu akbar" deyishi shart. Agar esidan chiqib qolgan bo'lsa ham ov halol bo'laveradi.
Ovlanayotgan o'lja	qo'lga o'rgatilmagan, odamni ko'rsa qochadigan, yesa bo'ladigan hayvon bo'lishi shart.
O'rgatilgan ovchi hayvonning ovi	o'rgatilgan ovchi hayvonga ovi halol bo'lmagan (o'rgatilmagan) hayvon qo'shilib qolmasligi, ya'ni bitta o'ljani ham o'rgatilgan, ham o'rgatilmagan hayvon ovlamagan bo'lishi shart. Ovchi hayvon o'ljani tutishga qo'yib yuborilganidan keyin uzoq to'xtab turmay chopib ketishi zarur.
Ovga o'rgatilgan hayvon	o'ljani tutishga qo'yib yuborilgan hayvon o'ljani ushlab to egasi (ovchi) kelguncha yemay tursa va bu holat uch marta takrorlansa, ovga o'rgatilgan hisoblanadi. Agar ushlab, undan yeb qo'ysa, o'rgatilgan hisoblanmaydi va u ushlagan o'ljaning go'shtini yeb bo'lmaydi.
Ovga o'rgatilgan qush	ovchi qushlarning ovga o'rgatilgani qo'yib yuborilganda o'ljaning ketidan tushishi va egasi chaqirsa qaytib kelishi bilan aniqlanadi. Ularning o'zlari ovlagan narsani ovchi kelguncha yemay turishlari shart emas. Bu masalada shu soha mutaxassislariga murojaat qilgan ma'qul.

Miltiq kabi narsalar bilan ovlangan hayvon halol bo'lishi sharti	ovchi otgan paytda "Bismillah, Allohu akbar" deyishi, otilgan o'q o'ljani jarohatlab, qon chiqishi hamda yaralangan o'lja qochadigan bo'lsa, ovchi zudlik bilan uning izidan tushishi shart. Agar o'ljani o'q bilan yoki ovchi hayvon bilan ovlagan odam uni qo'lga kiritganda u hali tirik bo'lsa, darhol shariat qonun-qoidalariga muvofiq so'yib olish kerak. So'yishni bilib turib orqaga sursa va o'lja o'lib qolsa, go'shti harom bo'ladi.
O'tkirlanmagani sababli qon chiqarmaydigan, balki og'irligi bilan o'ldiradigan asboblarda (o'tmas yog'och, katta tosh kabi) vositasida ovlangan o'ljaning go'shti	haromdir.
Ovchi o'ljasiga o'q uzsa-yu, o'lja suvga qulasa	ovchi uni olganda tirik bo'lsa, so'yib halollab olishi kerak. Ammo ovchi o'ljani suvdan olganda u jonsiz bo'lsa yeb bo'lmaydi. Chunki u ovchining o'qidan o'ldimi yoki suvda dimiqib o'ldimi, bilib bo'lmaydi.
Ovchining o'qi tekkanidan keyin	o'lja to'g'ri yerga qulashi shart. Agar avval toqqa, daraxtga yoki biror narsaning ustiga qulab turib keyin yerga tushsa halol bo'lmaydi.

O'lja tomon qo'yib yuborilmagan ovchi hayvon, o'lja tomon o'z xohishi bilan yugurganda, uni shijoatlantirish uchun kimdir tarafidan "Bos!", "Ol!" kabi undash so'zlari aytilsa va ovchi hayvon ushbu so'zlardan shijoatlanib yanada tezroq yugursa	bu so'zlarni kim aytganiga e'tibor beriladi. Agar musulmon yoki ahli kitob odam aytgan bo'lsa, ovlangan narsa halol bo'ladi. Ulardan boshqa (otashparast, butparast kabilar) aytgan bo'lsa, harom bo'ladi.
Agar musulmon kishi ovchi hayvonni o'lja tomon qo'yib yuborsa va bir otashparast odam uni "Bos!", "Ol!" deb ovga undasa	ovchi hayvonni o'lja tomon qo'yib yuboruvchi odam e'tiborga olinadi. Ushbu holatda ovchi hayvonni musulmon kishi ovga qo'ygani uchun uning ovlagani halol bo'ladi.
Ovchi hayvonni otashparast qo'yib yuborib, musulmon odam "Bos!", "Ol!" desa	ovlangan hayvon harom bo'ladi.

Ovga qo'yib yuborilgan hayvon kutilganidan boshqa o'ljani, misol uchun, kiyikning o'rniga quyonni ovlasa	halol bo'laveradi.
Otilgan hayvondan uzilib tushgan a'zo	haromdir.
Ovchi o'ljani otganda o'lja katta-kichik uch bo'lakka bo'linib ketsa va bosh tomondagi bo'lagi butun tananing uchdan biridan ko'p bo'lmasa	bu o'ljaning hammasini yeyish mumkin. Chunki kalla tomondagi bo'lak so'yganda kallasi olinganning hukmida bo'ladi.
O'lja kallasining yarmi yoki yarmidan ko'prog'i kesilsa ham, teng ikkiga bo'linib ketsa ham	bu o'ljani yeyish mumkin.

Bir ovchi ucholmaydigan yoki yurolmaydigan darajada yaralagan o'ljani ikkinchi ovchi otib o'ldirsa	o'lja birinchi ovchinikidir. Lekin yaradorligida so'yib olinmagani uchun yeyish harom bo'ladi. Ikkinchi ovchi birinchi ovchiga o'ljaning yaralangan holatidagi bahosini to'laydi.
Birinchi ovchi o'ljani ucholmaydigan yoki yurolmaydigan darajada yarador qilmagan bo'lsa	o'lja ikkinchi ovchiniki bo'ladi. Uni yeyish ham halol bo'ladi.
Go'shti yeyilmaydigan hayvonlar	terisi, juni va pati uchun ovlanadi.

TOPIB OLINGAN BOLA VA TOPIB OLINGAN NARSA VA QOCHOQ QUL KITOBI

Topib olingan bola –	ota-onasi boqolmaslikdan qoʻrqib yoki oʻz gunohlarini yashirish uchun tashlab ketgan goʻdak.
Topib olingan bolani tashlab ketilgan joyidan olish hukmi	savobli ishdir. Agar darhol olinmasa bola halok boʻladigan holatda boʻlsa, olish farzdir.
Topib olingan bola-ning qulligiga dalil-hujjat boʻlmasa	u ozod inson hisoblanadi. Uning nafaqasi va ulgʻaygach qilib qoʻyishi mumkin boʻlgan jinoyatlari uchun beriladigan toʻlovlar davlat xazinasini zimmasidadir. U vafot etganda merosxoʻrlari boʻlmasa, qoldiradigan mulki ham davlat xazinasiga oʻtadi. Uni topib olgan odamdan tortib olinmaydi. Lekin oʻzi rozi boʻlib boshqaga bersa boʻladi.
Bola topib olingach, birov kelib: “Bu mening bolam”, deb daʼvo qilsa	bola oʻsha shaxsning zurriyoti deb hisoblanadi. Agar ikki kishi mazkur daʼvoni birdaniga qilib qolsa va ikkovi ham oʻz gapiga hujjat-dalil keltirsa, bola ikkalasining ham zurriyoti hisoblanadi. Hozirgi paytda esa bolaning qonini va boshqa taraflarini tekshirish orqali (DNK kabi) uni kimning bolasi ekanligini aniqlash mumkin.
Musulmonlarga tegishli joydan topilgan bola	musulmon hisoblanadi.

Bola topib olinganda uning yonidan topilgan mablag'	bolaning ehtiyojlari uchun sarflanadi.
Bolani topib olib parvarishlayotgan shaxsning huquqlari	bolaga atab berilgan xayr-ehsonlarni qabul qilib olishga, ulg'aygach hunar o'rganishga berishga haqqi bor. Ammo uni uylantirish yoki erga berish, uning mol-mulkini tasarruf etish, ishchi sifatida ijaraga berish uchun qozidan ruxsat olishi kerak. Chunki topib olishning o'zi topib oluvchiga bunday huquqni bermaydi.
Yo'l yoki boshqa yerda tushib yotgan narsa darhol olinmasa yo'qoladigan yoki zarar topadigan bo'lsa	uni ko'rgan odamning zudlik bilan olishi farzdir.
Topib olingan narsa hukmi	agar topib olgan odam uni o'z egasiga qaytarib berish maqsadida olganiga odamlarni o'sha joyda guvoh qilib qo'ygan bo'lsa, omonat hukmida bo'ladi. Ya'ni, topib oluvchining aybisiz haligi narsa nobud bo'lsa, topib oluvchi to'lab bermaydi. Agar topib olgan kishi bironvi guvoh qilmagan bo'lsa va haligi narsa nobud bo'lgach egasi topilib qolib: "Mening narsamni qaytarib bermaslik uchun olgansan", deb turib olsa, topib olgan odam to'lab beradi.

Topib olingan narsani saqlash	“Endi egasi so‘rab kelmasa kerak” degan fikrga boriladigan muddatgacha o‘sha narsa topib olingan joyda va odamlar to‘planadigan yerlarda e‘lon qilinadi. Agar topib olingan narsa taom, meva va shunga o‘xshash narsa bo‘lsa, aynib qolishiga yo‘l qo‘ymagan holda egasi kutiladi. Shu muddat ichida egasi topilmasa-yu, molning aynib qolishidan qo‘rqsa, egasining nomidan sadaqa qilib yuboradi.
Agar topib olingan narsa sadaqa qilib yuborilgandan keyin egasi kelsa	narsasining sadaqa qilib yuborilganiga rozi bo‘lsa, yaxshi. Bordi-yu, rozi bo‘lmasa narsasining bahosini topib oluvchidan undiradi.
Topib oluvchi kishi topib olingan narsa uchun (saqlab turish, oziq-ovqat berish kabi) qozining ruxsatisiz sarf-xarajat qilgan bo‘lsa	bu uning xayr-ehsoni hisoblanadi. Agar qozining ruxsati bilan sarf qilsa, egasi topilganda to‘latib oladi.
Topib olingan narsani ijaraga berish	qozi topib olingan narsani ijaraga beradi va tushgan foydani o‘sha narsani saqlab turish uchun sarflaydi.
Agar topib olingan narsa ijaraga qo‘yib bo‘lmaydigan, lekin saqlab turish uchun sarf-xarajat qilishga arziydigan narsa bo‘lsa	egasi topilganda uni saqlab turish uchun sarflangan mablag‘ni to‘latib olish sharti bilan xarajat qilishga ruxsat beradi. Ammo topib olingan narsa sarf-xarajat qilishga arzimaydigan narsa bo‘lsa, uni sotib, puli saqlab qo‘yiladi va egasi chiqqanda unga beriladi.

Topib olingan narsaga sarf-xarajat qilgan odam uni o'z egasiga topshirishi	qilgan xarajatini narsaning egasidan undirib olmaganicha uni o'z egasiga topshirmay turishga haqlidir. Agar xarajatlarini to'latib olish uchun topib olingan narsani o'z egasiga topshirmay turgan paytda, haligi narsa nobud bo'lsa, uning qilgan sarfi narsaning egasi tomonidan to'lab berilmaydi.
Agar topib olingan narsani "meniki" deb da'vo qilgan odam uning belgilarini to'g'ri aytib bersa	unga haligi narsani topshirsa bo'laveradi, lekin shart emas. Bordi-yu, o'sha narsa o'ziniki ekanini hujjatdalil bilan (masalan, guvohlar bilan) isbotlasa, topshirish vojib bo'ladi.
Topib olingan narsaning yuqorida aytilgan muddat ichida egasi topilmasa	topib oluvchi kambag'al bo'lsa, undan o'zi foydalanishi, boy bo'lsa muhtojlarga sadaqa qilib yuborishi mumkin.
Agar topib olingan narsa odatda egasi axtarmaydigan narsa bo'lsa (tugma, chaqa pul, ip kabi)	e'lon qilmasdan ishlatib yuborsa, bo'laveradi. Ammo egasining talab qilishga haqqi bor.
Qochgan qulni tutib berish	kuchi yetadigan kishining qochgan qulni tutib berishi savobli ishdir.
Qochgan qulni tutib keltirib, egasiga topshirgan odamning haqi	uch kunlik yo'ldan tutib keltirib, egasiga topshirgan odamga qirq dirham beriladi. Buning uchun u ushbu qulni egasiga topshirish niyatida tutganini guvohlar yordamida isbotlashi kerak. Bordi-yu, qul mana shu (guvohlari bor) odamning qo'lidan qochib ketgan taqdirda ham, bu odam to'lab bermaydi.

Qulni egasiga qaytarib berish maqsadida ushlaganiga guvohlari yo'q shaxsning haqi	suyunchi sifatida hech narsa berilmaydi. Agar qul bu shaxsning qo'lidan qochib ketsa, to'lab beradi.
--	--

YO'QOLGAN SHAXS HAQIDA KITOB

Yo'qolgan shaxs –	yaqinlari iloji boricha izlab, qayerdaligini, o'lik-tirikligini bilib bo'lmagan shaxs. Bunday shaxsning xotini birovga tegmaydi, moli farzandlariga taqsimlab berilmaydi va tuzgan ijara kabi shartnomalari bekor qilinmaydi. Chunki o'limi noaniq bo'lgani uchun o'z mol-mulkiga nisbatan tirik odamning hukmida bo'ladi.
Agarda yo'qolgan odamning vakili bo'lmasa,	qozi uning birovlardagi haqlarini oladigan, mollarini saqlab beradigan bir vakil belgilaydi.
Yo'qolgan odamning nafaqasi	qozi yo'qolgan odamning bolasiga, ota-onasiga, xotiniga uning molidan nafaqa beradi.
Yo'qolgan odam boshqalarning mol-mulkiga nisbatan	o'lik hukmidadir. Ya'ni birovdan meros ololmaydi. Boshqalardan (ota-ona, aka-uka, farzand kabi) yo'qolgan odamga tegadigan meros uning tug'ilgan kunidan boshlab to'qson yilgacha muzlatib (saqlab) qo'yiladi. Agar tirik bo'lsa, merosdagi o'sha haqqini oladi. To'qson yil tugagach, uning o'lgani haqida qozi hukm chiqaradi. Ayoli tirik bo'lsa, o'lim iddasini boshlaydi va mol-mulki shu paytda mavjud bo'lgan merosxo'rlariga bo'lib beriladi. Unga berish uchun muzlatib qo'yilgan merosni ota vafoti chog'i mavjud bo'lgan merosxo'rlar, agar ular mavjud bo'lmasalar, ularning merosxo'rlari bo'lishib oladilar.

QASAM BO'LIMI

G'omus	kishi o'tib ketgan qaysidir ishni qilgani yoki qilmagani haqida atayin yolg'on qasam ichsa ("Xudo haqqi, pulni berdim" yoki "Xudo haqqi, bo-zorga bormadim" kabi), juda katta gunohkor bo'ladi. Bunga g'omus, ya'ni "o'z egasini do'zaxga ko'madigan qasam" deyiladi. Shuning uchun bunday qasam ichgan odam darhol tavba qilishi kerak.
Behuda	yuqoridagi holatda maqsadi rost gapirish bo'lsa-yu, lekin u aytgan gap noto'g'ri chiqib qolsa, bunday qasamga "behuda" deyiladi. Bu qasamni ichgan odamning niyati yomon bo'lmagani uchun Alloh kechirishi mumkin. O'ylab-netmay tilga kelib qoladigan qasamni ham (har narsaga "Xudo ursin" deya-verish kabi) behuda qasamga qo'shish mumkin.
Kelasi zamonda bir ishni qilishga yoki qilmaslikka qasam ichsa-yu, qasamini buzsa	kafforot beradi. Mana shu "haqiqiy qasam" deyiladi. Bu holatda qasamini xoh unutib qo'yganidan, xoh kimdir majburlaganidan buzdimi yoki qasamni birov majburlagani uchun ichganmi, ahamiyati yo'q.

Qasamga Alloh taoloning ism va sifatlarini qo'shib aytish	qasamga Alloh taoloning "Alloh", "Rahmon", "Rahim" kabi ismlari yoki qasam ichganda ishlatiladigan "Qudrat", "Ulug'lik" kabi sifat-lari qo'shib aytiladi.
Allohdan boshqaning nomi (masalan, payg'ambar, Qur'on, Ka'ba, non kabi) yoki odatda qasamda ishlatilmaydigan Allohning sifatlarini (Allohning rahmati, ilmi, g'azabi kabi) qo'shib ichilgan qasam	qasam emas. Chunki odamlar odat-da bunday jummalarni qasam deb qabul qilmaydilar.
"Qasam ichamanki...", "Ont ichamanki...", "Guvohlik beramanki..." deganida "Alloh haqqi" degan so'zni qo'shmasa ham	qasam ichgan hisoblanaveradi.
"Zimmamda nazr bor", "Zimmamda ahd-paymon bor" yoki "Zimmamda qasam bor" deganda "Alloh uchun" so'zini qo'shmasa ham	qasam hisoblanaveradi.

“Alloh haqqi (hurmati)”, “Agar falon ishni qilsam menga Allohning g‘azabi yog‘ilsin” yoki “Falon ishni qilsam zinokor bo‘lay” kabi gaplar	qasam hisoblanmaydi. Chunki bu iboralar ko‘proq qasamdan boshqa ma‘nolarni anglatadi.
Qasam masalasida urf-odatlar va til xususiyatlari	har bir xalqning o‘z urf-odatlar va til xususiyatlari e‘tiborga olinadi.
Qasamning kafforoti	xuddi zihordagi kabi, qul ozod qilish yoki o‘nta miskinni to‘ydirish yoxud ularni kiyintirishdir. Kiyim butun tanani berkitadigan bo‘lishi kerak. Agar bularga qodir bo‘lmasa, uzmasdan uch kun ro‘za tutadi. Kafforotni qasamni buzishdan avval o‘tash mumkin emas.
Kimki biror gunoh ishni qilish haqida qasam ichsa	qasamini buzib kafforot to‘lashi lozim.
Kofir ichgan qasamini musulmon bo‘lganidan keyin buzsa	kafforot bermaydi.
Bir kishi o‘z mulkidagi narsani o‘zi uchun harom qilib qasam ichsa	o‘sha unga harom bo‘lib qolmaydi. Biroq qasamidan keyin o‘sha harom qilgan narsasidan foydalana boshlasa kafforot beradi.

Bir kishi umuman yoki o'zi xohlayotgan shartga (masalan, "Agar sog'aysam masjid qurib beraman" kabi) bog'lab nazr qilsa va o'sha narsa amalga ohsa	nazriga vafo qilishi kerak.
O'zi xohlamagan shartga bog'lab (masalan, "Agar aroq ichsam bir yil ro'za tutaman" kabi) nazr qilsa va o'sha ish yuz bersa	nazriga vafo qiladi yoki kafforot beradi. Kafforot bergani ma'qulroq.

ISH XUSUSIDA QASAM ICHISH BO'LIMI

Bir kishi uyga kirmaslikka qasam ichsa-yu, kirib supaga (usti yopilgan, tagi loy yoki tosh bo'lgan joy) o'tirsa	qasamini buzgan bo'ladi. Chunki ba'zan supa ham uy vazifasini bajaradi (masalan, yoz faslida). Biroq bu qasamdan so'ng masjidga, darvozaxonaga kirsam, qasamini buzgan bo'lmaydi.
Hovliga kirmaslikka qasam ichsa-yu, vayron bo'lgan hovliga kirsam	qasami buzilmaydi. Chunki odatda "hovli" deyilganda yashash joyi tushuniladi. Vayronada esa birov yashamaydi.

Bir kishi: “Bu uyda turmayman”, deb o’sha uy ichida turib qasam ichganidan so’ng tezlik bilan chiqib ketsa yoki “Bu kiyimni kiymayman”, deb qasam ichgach, zudlik bilan o’sha kiyimni yechib tashlasa	qasami buzilmaydi.
Hovliga kirmaslikka qasam ichsa-yu, lekin o’sha hovlidan chiqmay yashayversa	qasami buzilmaydi. Ammo hovlidan chiqib qayta kirsas, qasami buziladi.
“Bu hovlida turmayman”, deb qasam ichganida	o’zining butun ahli ayoli, mol-mulki bilan u hovlidan ko’chishi kerak. U hovlida, hattoki bir qozig’i qolsa ham qasamini buzgan hisoblanadi.
“Bu shaharda yashamayman”, deb qasam ichganda	o’zi chiqib ketib, ahli ayoli va narsalari qolsa ham, qasami buzilmaydi.
Biror joyga kirmaslik yoki biror joydan chiqmaslikka qasam ichgach, o’sha yerga majburlab olib kirilsa yoki o’sha yerdan majburan olib chiqilsa	qasami buzilmaydi.

“Bu joydan janozadan boshqa narsa uchun chiqmayman”, deb qasam ichib janozaga chiqgach, boshqa-boshqa yumushlariga borsa	qasami buzilmaydi.
Makkaga chiqmaslik (yoki bormaslik) haqida qasam ichgach, uni koʻzlab yoʻlga chiqsa	oʻz shahridan tashqariga chiqishi bilanoq qasamini buzgan boʻladi. Biroq Makkaga kelmaslik haqida qasam ichgan boʻlsa, Makka shahriga kirmagunicha qasami buzilmaydi. Chunki “kelish” deganda “yetib borish” tushuniladi.
“Albatta, Makkaga boraman”, deb qasam ichganda	hayotining oxiridagina qasami buziladi.
“Qodir boʻlsam ertaga, albatta, doʻstimning oldiga boraman” desa-yu, arzirli sababsiz (bemorlik kabi) bormay qolsa	qasamini buzgan hisoblanadi.
Er “Xotinimni uydan ruxsatimsiz chiqarmayman”, deb qasam ichsa	xotin uydan chiqish uchun har safar eridan ruxsat olishi kerak. Xotin erining ruxsatisiz bir marta uyidan chiqsa ham, qasam buziladi.
“Xotinim men ruxsat bersamgina chiqadi”, deb qasam ichgan boʻlsa	xotiniga chiqish uchun bir martagina ruxsat bersa yetadi, har safar ruxsat berishi shart emas. Shunda qasamini buzmagani boʻladi.

Biror joydan chiqmoqchi yoki kimnidir urmoqchi bo'lib turgan ayolga "Agar chiqsang yoki ursang...", deb qasam ichsa-yu, ayol shu ishni darhol qilsa	qasami buziladi.
Bir kishi ikkinchisiga: "Kel, men bilan tushlik qil" deganda, ikkinchisi: "Agar tushlik qilsam, mashinam kambag'allarga sadaqa bo'lsin", dedi. Shunda u mazkur kishi bilan darhol tushlik qilsa	qasami buziladi va mashinasi sadaqa bo'ladi. Ammo biroz vaqtdan keyin yoki uyiga borib tushlik qilsa, qasami buzilmaydi. Chunki ish, ya'ni tushlik savolga javob tarzida darhol bo'lmayapti.
Agar "Kel, men bilan tushlik qil" deganda, "Agar bugun tushlik qilsam mashinam sadaqa bo'lsin", deb javob bersa	o'sha kuni qanday tushlik qilsa ham, qasami buzilgan hisoblanadi.
Agar "Mana bu xurmodan yesam, falon-piston bo'lsin", deb qasam ichsa	o'sha xurmoni mevasidan yeyishi bilan qasami buziladi. Mevaning g'o'rliigi yoki pishganligining ahamiyati yo'q.
"Mana bu bug'doyni yesam (sotsam, ol-sam)..." desa-yu, o'sha bug'doydan qilingan nonni yoki tolqonni yesa	qasam buzilmaydi. O'sha bug'doyning o'zini tishlab yesa qasami buziladi.

“Mana bu unni yesam...”, deb qasam ichganda shu undan qilingan nonni yesa	qasami buziladi. Chunki odatda “unni yeyish” deganda uni non qilib yeyish tushuniladi. O’sha unning o’zini yesa qasam buzilmaydi.
“Non yesam...”, deb qasam ichsa	o’sha yurt ahli odatlangan non tushuniladi.
“Qarzimni yaqin vaqt ichida to’layman...”, deb qasam ichsa-yu, bir oy to’lmasdan turib to’lasa	qasami buzilmaydi. Bir oy to’lgach esa buziladi.
“Go’sht yemayman...”, deb qasam ichgach baliq go’shti yesa	qasami buzilmaydi.
“Pishgan xurmo sotib olmayman...” degach, bir bosh xom (g’o’ra) xurmo sotib olsa-yu, orasida pishganlari ham bo’lsa	qasami buzilmaydi.
“Kiysam, yesam yoki ichsam falon bo’lsin”, deb qasam ichganidan keyin “O’sha qasamni ichganimda ma’lum bir kiyim, taom yoki ichimlikni niyat qilgan edim” desa	gapi qabul qilinmaydi.

Qasam shar'iy kuchga ega bo'lishi uchun	uning amalga oshishi tasavvurga sig'ishi shart. Masalan, kimdir "Bugun mana shu ko'zadagi suvni ichaman...", deb qasam ichsa-yu, unda suv bo'lmasa yoki suvi bo'lsa ham kun tugagunicha to'kib tashlansa, qasami buzilmaydi. Chunki yo'q suvni ichishni tasavvur qilib bo'lmaydi.
Agar "Mana shu ko'zadagi suvni ichaman..." desa-yu, "bugun" so'zini qo'shmasa va ko'zada suv bo'lmasa	qasam buzilmaydi. Ammo ko'zada suv bo'lsa-yu, uning qasamidan keyin to'kib yuborilsa qasami buzilgan hisoblanadi.
Biror kishi ayol kishini urmaslik haqida qasam ichsa-yu, uning sochidan tortsa yoki tishlasa yoxud bo'g'sa	qasamini buzgan hisoblanadi.
Yerning ustiga o'tirmaslik haqida qasam ichsa-yu, gilam yoki bo'yra ustiga o'tirsa	qasami buzilmaydi. Ammo kiyimi bilan yerga o'tirsa qasami buziladi. Chunki kiyim uni kiygan odamga tobedir (qaramdir). Gilam yoki bo'yra ustida o'tirganda esa "yer ustida o'tiribdi" deyilmaydi.
Bir ishni qilmaslik haqida qasam ichsa	o'sha ishni umrbod qilmaslik kerak, aks holda, qasam buziladi.
Bir ishni qilish haqida qasam ichsa	o'sha ishni bir marta qilsa kifoya qiladi.
"Ka'ba yoki Makkaga piyoda borish bo'ynimdadir" desa	piyoda haj yoki umra qilishi kerak. Agar ulovga minsa, qurbonlik so'yishi shart.

Ro'za tutmaslik haqida qasam ichsa-yu, biroz bo'lsa ham ro'za tutsa	qasami buziladi. Agar "Bir kun ro'za tutmayman" desa, to'liq bir kun tutmaguncha qasami buzilmaydi.
Namoz o'qimaslik haqida qasam ichsa	bir rakat o'qisagina qasami buziladi. Undan oz bo'lsa, buzilmaydi.
"Agar tug'sang, sen taloqsan" deganda, o'lik bola tug'ilsa	qasam buzilgan hisoblanadi.
"Yuz so'mdan boshqa pulim bo'lsa, falon ish bo'lsin" desa-yu, ammo mulkida faqatgina ellik so'm puli bo'lsa	qasami buzilmaydi. Chunki bu qasamdan murod yuz so'mdan ko'p yo'qligini ta'kidlashdir. Shuning uchun yuz so'm yoki undan kamga ega bo'lganda qasam buzilmaydi.

SO'Z XUSUSIDA QASAM ICHISH BO'LIMI

"Falonchiga gapirmayman...", deb qasam ichgan kishi	o'sha odamga uxlayotganda gapirib uyg'otib yuborsa ham qasamini buzgan hisoblanadi.
"Falonchi ruxsat bersagina gapiraman...", deb qasam ichganda	uning ruxsat berganidan bexabar gapirsa ham qasami buziladi.
"Mana bu kiyimning egasiga gapirmayman...", deb qasam ichganda	o'sha kiyimni sotib yuborgandan keyin gapirsa ham qasami buziladi. Chunki qasam kiyimga emas, kiyimning egasiga nisbatan aytilgandir.
"Mana bu yigitga gapirmayman...", deb qasam ichganda	o'sha yigit qariganda gapirsa ham qasami buziladi. Chunki qasam sifatga emas, shaxsga bog'langandir.

Nikoh, taloq, xulu', qul ozod qilish, sovg'a, sadaqa, qarz berish, qarz olishdagi kabilarda vakilning qasami	bu qasamlarda vakilining qasamga teskari ish qilishi bilan vakil qiluvchining qasami buziladi. Chunki bu holatlarda vakil qiluvchining buyrug'ini bajargan xolos.
Sotish, sotib olish, ijaraga berish, ijaraga olish kabilarda vakilning qasami	vakilning vakil qiluvchi ichgan qasamga teskari harakat qilishi bilan vakil qiluvchining qasami buzilmaydi. Chunki bu ishlarda vakilga o'zi mustaqil ish yuritishga ruxsat berilgandir.
Gapirmaslik haqida qasam ichganda Qur'on o'qisa, namozida yoki undan tashqarida tasbeh, tahlil va takbir aytsa	qasami buzilmaydi. Chunki bu holatlar, odatda, gapirish hisoblanmaydi.
"Bugun falonchiga gapiraman..." desa-yu, bir kecha-kunduz ichida gapirmasa	qasami buziladi. Bu qasamni ichayotib faqat kunduzni niyat qilsa ham bo'laveradi.
"Bu kecha falonchiga gapiraman..." deganda	faqat "kecha" e'tiborga olinadi.
"Sotib olgan birinchi qulim ozoddir" deganda	agar bitta qul sotib olsa, u ozod bo'ladi. Agar birdaniga ikkita qul sotib olib, so'ngra yana bitta sotib olsa, hech biri ozod bo'lmaydi. Chunki ikkinchi holatda qullarning qaysi biri birinchi ekanini bilib bo'lmaydi.

“Menga falon narsa to‘g‘risida avval suyunchi xabarini bergan qulim ozod bo‘ladi” deganda	u kishining uch quli bo‘lib, bu uch qul birin-ketin kelib mazkur suyunchli xabarni bersalar, avval kelgani ozod bo‘ladi. Uchovlari baravar kelib xabar bersalar, uchalasi ham ozod bo‘ladi.
---	---

UZOD QILISHGA QASAM ICHISH BO‘LIMI

Bir odam: “Uyga kirgan kunim (mashina olgan kunim, hovli sotgan kunim va hokazo) qullarim ozod bo‘lsin” desa va vaqti-soati kelib o‘sha uyga kirsam	qo‘lidagi barcha qul ozod bo‘ladi.
Agar “Uyga kirsam, qullarim ozod bo‘lsin”, deb “kun” so‘zini qo‘shmasa	uyga kirgan vaqtida “Uyga kirsam” deb aytgan paytida qo‘lida bo‘lgan qullarigina ozod bo‘ladi. Keyin qo‘shilgan qullar ozod bo‘lmaydi.
Agar “Mulkimdagi barcha erkak qullar ozod bo‘lsin” deganidan so‘ng cho‘ri o‘g‘il tug‘sa	bola ozod bo‘lmaydi (chunki xoja gapirgan vaqtda mavjud emas edi).
Kelishilgan pulni naqd yoki keyinroq berish sharti bilan ozod qilingan qul, agar shu shartga rozi bo‘lsa	o‘sha zahotiyoq ozod bo‘ladi va kelishilgan mablag‘ bo‘ynida qarz bo‘lib qoladi.
Agar xoja qulning ozod bo‘lishini pul to‘lashga bog‘liq qilib “Ming tanga bersang, ozodsan” desa	bu qul mukotab emas, balki ishlab pul topishga ruxsat berilgan qul hisoblanadi. Ming tanga topib berishi bilan ozod bo‘ladi.

Xoja quliga: “Men o’lganimdan so’ng ming tanga bersang, ozod bo’lasan” desa	qul xoja o’lgandan keyin uning gapini qabul qilsa va xojaning merosxo’rlari ham bunga rozi bo’lsalar qul ozod bo’ladi. Ammo bu shartdan biri bo’lmasa, qul ozod bo’lmaydi.
Xoja qulini bir yil xizmat qilib berish sharti bilan ozod qilsa	qul ham bu shartni o’sha joydayoq qabul qilsa, ozod bo’ladi va bir yil xizmat qilib beradi.
Agar bir yil xizmat boshlamasidan oldin xoja vafot etsa	qul xojaning merosxo’rlariga o’zining bozor bahosini to’liq to’lab beradi.
Agar xoja xizmatning olti oyi o’tgandan so’ng vafot etsa	qul xojaning merosxo’rlariga o’zining yarim bahosini to’lab beradi.

MUDABBAR VA UMMU VALAD BO’LIMI

Mudabbar	xoja quliga: “Men o’lgandan keyin ozodsan” yoki “Falon vaqtgacha o’lsam ozodsan” desa (va o’sha aytilgan vaqtgacha o’lish ehtimoli katta bo’lsa), bu qul xoja vafotidan keyin ozod bo’ladi. Bunday qulga “mudabbar” deyiladi va bu qul sotilmaydi, garovga qo’yilmaydi va sovg’a yoki sadaqa qilinmaydi. Lekin xizmat qildiriladi va ijaraga beriladi.
----------	--

Mudabbar cho'ri bilan xoja jinsiy yaqinlik qilishi yoki uni erga berishi	mumkin.
Xoja vafot etgach	mudabbar qul xoja qoldirgan mol-mulkning uchdan biri chegarasida ozod bo'ladi.
Xoja quliga: "Agar shu kasalligimda o'lsam, ozodsan" yoki "Shu yili o'lsam, ozodsan" desa	bunday qulni sotish, garovga qo'yish va sovg'a qilishga xoja haqli bo'lib qolaveradi. Xoja shu kasalligida yoki shu yili vafot etsa, qul mudabbar singari ozod bo'ladi.
Ummu valad	cho'ri tuqqanida xoja: "Bola mendan" desa, cho'ri xojaning ummu valadiga, ya'ni bolasining onasiga aylanadi. Shuningdek, cho'ri nikohidagi eridan tuqqandan so'ng biror sabab bilan (masalan, sovg'a sifatida) uning mulkiga o'tsa, erining ummi valadiga aylanadi.
Ummu valad hukmi	mudabbarga tegishli hukmlar ummi valadga ham tegishlidir, biroq xojasi vafotidan keyin uning merosxo'rlari rozi bo'lsalar ham, bo'lmasalar ham butunlay ozod bo'ladi (mudabbarda esa yuqorida aytilganidek bunday imtiyoz yo'q).
Cho'ri tuqqanida "Bola mendan" degan odam	bolaning otasi hisoblanadi.

Xoja yoki cho'ring eri cho'ri birinchi marta tuqqanida "Bola mendan" degan bo'lsa	cho'ring ikkinchi tuqqan bolasi ham undan bo'lgan deb e'tibor qilinaveradi. Dalil-isbot bilan "Bola mendan emas" desa, so'zi inobatga olinadi.
---	--

VALO BO'LIMI

Valo –	qullikdan ozod qilingan odam- ning merosiga ozod qiluvchi- ning haqli bo'lishi.
Quldan qolgan merosni olish huquqiga ega shaxslar	qulni ozod qilib yuborgan, mukotab qilgan, mudabbar qilgan yoki ummi valad qilgan va qul bo'lgan mahram qa- rindoshlariga xoja bo'lib qol- gan odam.
Ozod qilayotganda quldan meros olmaslikni shart qilish	hech bir ahamiyatga ega emas.
Xoja eri qul bo'lgan cho'ri- sini ozod qilgach, cho'ri tug'sa	xoja tug'ilgan bolaning mero- sini olish huquqiga ega bo'ladi.
Agar cho'ring ozod bo'lishi va tug'ishi orasida olti oydan ko'p vaqt o'tib er ham ozod qilinsa	bolaning merosiga erni ozod qilgan odam haqli bo'ladi.
Ozod etilish va tug'ish orasi- dagi muddat olti oydan kam bo'lsa	bola merosiga haqdorlik cho'- rining xojasida qoladi.
Xoja ozod qilingan quldan meros olishi uchun	o'sha qul vafot etgan vaq- tida qulning yaqin erkak qa- rindoshlari mavjud bo'lmas- liklari shart.

Agar xoja ozod qilingan qulidan ilgari vafot etsa	qulning merosi xojaning eng yaqin erkak qarindoshiga beriladi.
Ayollarning quldan meros olishlari	bevosita o'zlari ozod qilgan qullarninggina merosiga haqli bo'la oladilar.

MUKOTAB KITOBİ

Mukotab	xoja quliga: "Seni ming tanga evaziga ozod qildim" desa va qul bunga rozi bo'lsa, bunday qulni "mukotab", ya'ni "xojasi bilan shartnoma tuzgan qul" deyiladi. Mukotab xojasi bilan shartnoma tuzilgan kundan e'tiboran bimalol pul topish uchun harakat qila oladi. Ya'ni, xojaning mulkidan chiqmasa ham, tasarrufidan chiqadi.
---------	--

Xoja yuqorida aytilganidek, quli bilan (garchi u yosh bola bo'lishiga qaramay aqlli bo'lsa) pulni naqd berish yoki bo'lib-bo'lib berish yoki ma'lum muddatgacha to'lash sharti bilan shartnoma tuzsa, yoxud "Menga falon vaqtdan boshlab falon vaqtgacha bo'lib-bo'lib ming tanga berasan, pulni to'liq berishing bilan ozod bo'lasan, bordi-yu, bera olmasang qulligingcha qolasan", deganida	qul bu gapni qabul qilsa, qul mukotabga aylanadi.
Qul zimmasidagi mablag'dan bir so'mgina qolgan bo'lsa	baribir qul hisoblanadi.
Shartnoma tuzilganidan so'ng xoja o'z xohishi bilan qulni ozod qilsa	qul xojasiga hech narsa to'lamasdan ozod bo'lib ketaveradi.
Xoja mukotab cho'risiga yaqinlik qilib qo'ysa	shu cho'riga munosib mahr miqdoricha tovon to'laydi.
Xoja mukotab cho'risining moliga, joniga yoki bolasiga zarar yetkazib qo'ysa	yetkazgan zarariga qarab tovon to'laydi.
Xoja qul bilan faqat nimaligi tilga olingan (sifati emas) hayvon evaziga shartnoma tuzishi	mumkin. Bu holda qul xojaga aytilgan hayvonlar o'rtachasini yoki uning bahosini berishi kerak.

Musulmon xoja qulini aroq, to'ng'iz yoki shu qulning bahosi evaziga mukotab qilishi	mumkin emas.
Mukotabga oldi-sotdi qilishga, safar qilishga, cho'risini erga berishga, qulini mukotab qilishga	ruxsat berilgan.
Qulning xojasidan beruxsat uylanish, qarz berish, kimgadir kafil bo'lish, qul ozod qilish, qulini uylantirish, xullas, qullikdan chiqishiga foydasi bo'lmagan, xojasiga zarar keltiradigan ishlar bilan shug'ullanishi	mumkin emas.
Ota, bolaning homiyligini olgan shaxs yosh bolaning quliga nisbatan hukmi	mukotab hukmidalar.
Xojaga bo'lib-bo'lib beriladigan pulni mukotab bir marta bera olmasa-yu, lekin tez fursatda berish ehtimoli mavjud bo'lsa	qozi mukotablik shartnomasini uch kungacha bekor qilmay turadi.
Mukotablik shartnomasini bekor qilish	qozi xojaning talabi bilan mukotab xoh rozi bo'lsin, xoh rozi bo'lmasin bekor qiladi. Agar mukotab rozi bo'lsa, xoja qozining hukmisiz ham buzishga haqlidir. Shartnoma bekor qilingach, mukotab yana qullikka qaytadi va qo'lidagi mol-mulki xojasiga o'tadi.

Mukotab shartnomadagi mablag'ni xojasiga to'liq berishdan oldin vafot etib qolsa-yu, qoldirgan moli yetmay qolgan mablag'ni to'lashga yetsa	shartnoma o'z kuchida qolgan va mukotab ozod bo'lgandan so'ng vafot etgan deb hisoblanadi. Shunga binoan, qulning merosxo'rlari undan meros olishlari mumkinligi va mukotablik shartnoma davrida tug'ilgan yoki sotib olingan bolalarining ozod ekanini, shuningdek, u bilan bir vaqtda xoja bilan mukotablik shartnomasini tuzgan farzandlarining ham ozod ekanligi haqida hukm chiqariladi.
Xojaning vafoti	xojaning vafoti sababli shartnoma bekor bo'lmaydi. Mukotab kelishilgan mablag'ni aytilgan vaqtida xojaning merosxo'rlariga beradi.
Xoja merosxo'rlari	xoja merosxo'rlarining ba'zilar mukotabdagi o'z ulushlarini ozod qila olmaydilar. Agar merosxo'rlarning barchalari o'z ulushlarini ozod qilsalar, mukotab ularga hech nima to'lamasdan ozod bo'ladi.

QOZILIK KITOBI

Qozi –	odamlar orasida janjalli ishlarda kimning haq va kimning nohaqligi to'g'risida hukm chiqaruvchi shaxs. Qozi guvohligi qabul qilinadigan odamlar jumlasidan bo'lishi kerak.
Agar qozilik qilishga odamlar orasida faqat bitta kishigina yaroqli bo'lsa	o'sha odamga bu ishni qilish farz bo'ladi.
Adolatli kishi qozi bo'lib turgan paytida pora olish, zino qilish yoki aroq ichish kabi ishlarni sodir etib qo'ysa	qozilik mansabidan haydaladi yoki o'zi darhol iste'fo berishi kerak bo'ladi.
Kim qozi bo'lish uchun pora bersa	qozi deb hisoblanmaydi va chiqargan hukmi ham haqiqiy sanalmaydi.
Qozi biror muhim ish bilan mashg'ul bo'lib turganida, jahli chiqib turganida, o'ta xursand yoki xafa chog'ida, och yoki chanqoq paytida, tahorati qistab yoki biror joyi og'rib turganida	qozilik qilmaydi.

Qozining hadya olishi	mumkin emas, lekin qoziga ishi tushib turgan bo'lmasa, o'ziga yaqin bo'lgan (mahram hisoblangan) qarindoshidan va qozi bo'lishidan oldin ham hadya berib yurgan odamlardan (avvalgidek miqdorda) olishi mumkin.
Da'volashuvchilarning biri o'zida ikkinchisining (da'vogarning) haqqi borligini tan olsa yoki bu narsa dalil-hujjat bilan isbotlansa, to'lashdan bosh tortgan taqdirda	da'vogarning talabi bilan qozi lozim topgan muddatga qamab qo'yiladi. Buning uchun ayblanyotgan shaxsning o'z qarzini to'lashi uchun imkoniyati borligi bilinishi kerak.
Qozining xoh unutib, xoh atayin bo'lsin o'z mazhabiga teskari chiqargan hukmi	ijro etilmaydi.
Qozining hukmi chiqishidan oldin ulamolar orasida ixtilofli bo'lib turgan masala	hukm chiqishi bilan ixtilofligini yo'qotib, ittifoqliga aylanadi.
G'oyib odam haqida hukm chiqarish	qozi g'oyib odam haqida hukm chiqarmaydi. Biroq mahkamada uning vakili yoki qozi unga bosh-qosh qilib tayinlagan shaxs (vasiy) hozir bo'lganda, qozi g'oyib odam haqida hukm chiqarishi mumkin.
Ota-onasi va bolalari hamda eri yoki xotini foydasiga hukm chiqarish yoki guvohlik berish	mumkin emas. Ammo ularning zarariga hukm chiqarish yoki guvohlik berish mumkin.

GUVOHLIK KITOBI

Guvohlik –	birovning boshqada haqqi borligi to‘g‘risida xabar berish.
Guvohlikning rukni	shahodat, ya’ni guvohlik lafzini ishlatishdir.
Guvohlik berish vojib bo‘ladi	da’vogarning talab qilishi bilan. Guvohlikni yashirish nohaq hukm chiqishiga olib kelsa, talab qilinmasa ham guvohlik berish lozim bo‘ladi.
Guvohlarning soni	zinoda 4 erkakning, qasos va o‘g‘irlik, haqorat, aroq ichish kabi ishlarda 2 erkakning, bokiralik-juvonlik, tug‘ish va ayollarning ayblari kabi erkaklarga ma’lum bo‘lmaydigan ishlarda 1 ayol kishining guvohligi qabul qilinadi. Yuqoridagilardan boshqa ishlarda (nikoh, taloq, savdo-sotiq kabilarda) ikki erkak yoki bir erkak va ikki ayol kishining guvohligi qabul qilinadi.
Guvohlik beruvchida quyidagi shartlar mavjud bo‘lishi kerak:	ozod inson bo‘lish, aqlli bo‘lish, balog‘atga yetganlik, musulmonlik, adolatli, ya’ni katta gunohlardan chetda bo‘lib, kichik gunohlarni davomli qilmagan bo‘lsa.
Tazkiya –	guvohlarning holi haqida ularni taniy-digan kishilardan so‘rab-surishtirish.
Eshitganiga tayanib guvohlik berish mumkin bo‘lgan holatlar	nasl-nasab, o‘lim, nikoh kabi doim ham ko‘z bilan ko‘rib guvoh bo‘linmaydigan ishlarda, boshqa ishlarda eshitganiga tayanib guvohlik berib bo‘lmaydi.

Quyidagilarning ham guvohligi qabul qilinaveradi:	kufr darajasiga yetmagan bo'lish sharti bilan aqida masalalarida ahli sunna val jamoaga teskari fikr aytuvchilarning guvohligi, zimmiyning o'ziga o'xshash zimmiyga va omonlik so'raganga bergan guvohligi, omonlik so'raganni o'ziga o'xshash omonlik so'raganga bergan guvohligi (ikkovi ham bir davlatdan bo'lishi shart).
Zimmiy –	musulmonlar bilan shartnoma asosida ularning yurtida yashayotgan g'ayridin.
Omonlik so'ragan –	musulmonlardan himoya so'rab kelgan g'ayridin.

**Quyidagilarning
guvohligi qabul
qilinmaydi:**

- koʻzi ojiz kishining (ammo, faqat eshitish bilan sobit boʻladigan guvohliklar koʻzi ojizdan ham qabul qilinaveradi);
- soqovning tushunarli ishora bilan bergan guvohligi;
- qul boʻlgan kishining guvohligi;
- birovni nohaq zinoda ayblagani uchun darralangan odamning guvohligi (kofirlik vaqtida shu ish uchun darralanib keyin musulmon boʻlgan boʻlsa, bundan mustasno);
- dunyoviy ish sababli bir-biriga dushman boʻlganlarning guvohligi (chunki bir-biriga dushmanligi sababli yolgʻon gapirishi mumkin);
- birga tijorat qiluvchi sheriklarning bir-biri foydasiga bergan guvohligi (tijorat ishidan boshqa masaladagi guvohligi qabul qilinadi);
- behayo ishlarni qiladigan xotinchalishning guvohligi;
- taʼziya marosimida yigʻlab bergani uchun pul oladigan xotinning guvohligi;
- qoʻshiqchi ayolning guvohligi;
- harom ishni qilib yurgan odamning guvohligi;
- qush oʻynatadigan odamning guvohligi;
- musiqa asboblari chaladigan yoki odamlarga qoʻshiq aytib beradigan guvohligi;
- sharʼiy jazoga (darralanish, qoʻli kesilish kabi) loyiq jinoyat qilgan guvohligi;
- xojaning oʻz quli va mukotabi foydasiga bergan guvohligi;
- mast qiluvchi narsalarni davomli isteʼmol qiluvchining guvohligi;
- hammomga ishtonsiz kiradigan guvohligi;
- sudxoʻrning guvohligi;
- nard yoki shaxmat bilan qimor oʻynagan yoki bularni oʻynab namozni oʻtkazib yuborganning guvohligi;
- yoʻlga siyadigan yoki yoʻlda ovqat yeydigan guvohligi (chunki bu ishlarni uyalmay qiladigan odam yolgʻon gapirishdan ham uyalmaydi);
- dinda peshqadam boʻlganlarni ochiq haqorat qiladigan guvohligi.

Hech bir dalil- isbotsiz guvohni fosiqlikda ayblash	uning guvohligini bekor qilmaydi.
Bir kishining o'z guvohligiga boshqani guvoh qilib qo'yishi	mumkin. Buni "guvohlik ustiga guvohlik" deyiladi. Guvohlik ustiga guvohlik shar'iy jazo va qasosdan boshqa masalalardagina qabul qilinadi.
Agar asl guvoh o'z guvohligiga boshqani guvoh qilganini inkor qilsa	ikkinchi darajali guvohlarning guvoh- liklari bekor bo'ladi.
Bir odam o'zining yolg'on guvohlik berganiga iqrор bo'lsa	boshqalarga o'rnak bo'lishi uchun yol- g'onchiligi barchaga e'lon qilinadi.
Agar guvohlar o'z guvohliklaridan qozining aybdorga nisbatan hukmi chiqishidan oldin qaytsalar	bergan guvohliklari bekor bo'ladi. Qozi endi ularning guvohliklariga tayanib hukm chiqara olmaydi. Bordi-yu, ular- ning guvohlikdan qaytishlari sababli da'volashuvchilardan biriga zarar yet- sa (masalan, haqini ololmay qolsa), gu- vohlar to'lab bermaydilar.
Agar guvohlar o'z guvohliklaridan hukm chiqgach qaytsalar	chiqarilgan hukm bekor qilinmaydi. Biroq guvohlar o'z guvohliklari tufayli yetkazilgan zararni to'lab beradilar.
Agar guvohlar ikki kishi bo'lib, ulardan biri o'z guvohligidan qaytsa	yetkazilgan zararining yarmini to'laydi. Guvohlikdan qaytmagani hech narsa to'- lamaydi.

IQROR KITOB

Iqror –	bir odamning o‘z bo‘ynida boshqaning haqqi borligini tan olishi. Iqror – iqror bo‘luvchi shaxsning o‘zigagina o‘tadigan hujjat. Ozod, aqlli va balog‘atga yetgan odamning iqrori shar‘iy kuchga ega.
Qarzlarni to‘lash	avvalo shaxsning sog‘lomlik paytida zimmasiga tushgan qarzlari, shuningdek, o‘lim to‘shagida yotganda zimmasiga tushgan qarzlari (agar bemorning bu qarzdorligi uning iqrorisiz ham yonidagilarga ma‘lum va ravshan bo‘lsa) to‘lanadi. Keyin esa uning o‘lim to‘shagida yotib iqror bo‘lgan qarzlari to‘lanadi. Mana shu aytilgan uch xil qarzlar to‘langandan keyin ortib qolgan molni marhumning merosxo‘rlari bo‘lishib oladilar.
Haqdorlarni birini ikkinchisidan ustun qo‘yish	mumkin emas. Balki haqdorlar qarzdor qoldirayotgan moldan o‘z haqlarini bergan qarzlari ulushiga qarab (ko‘proq haqi bor odam ko‘proq, ozroq haqi bor odam ozroq oladi) undirib oladilar.
O‘lim to‘shagidagi shaxsning o‘z merosxo‘rlaridan birining foydasiga qilgan iqrori	boshqa merosxo‘rlar ishonmasalar bu iqror shar‘iy kuchga ega bo‘lmaydi.
O‘lim to‘shagidagi odam –	o‘zining shaxsiy yumushlarini bajara olmay qolgan, ko‘pincha o‘lim bilan yakunlanadigan kasallik bilan xastalangan va shu kasallik bilan vafot etgan shaxs.

DA'VO KITOBİ

Da'vo –	qozi oldida birovda o'zining haqqi borligi to'g'risida xabar berishi.
Da'vogarning o'z da'vosidan voz kechishi	mumkin. Lekin da'vo qilingan shaxs o'ziga nisbatan qilingan da'vo yuzasidan da'volashishga majburdir.
Da'vo qilinayotgan narsa	nimaligi va miqdori ma'lum bo'lishi, shuningdek, agar u ko'chma mol bo'lsa, da'vo qilinayotgan shaxsning qo'lida nohaq turganligi da'vo qiluvchi tomonidan aytib o'tilishi kerak. Agar da'vo qilinayotgan narsa ko'chmas mol bo'lsa, da'vogar uning o'ziga qarashli ekanini hujjat-dalil bilan isbotlashi kerak.
Agar da'vo qilinayotgan shaxs da'voning to'g'riligiga iqrar bo'lsa yoki uni inkor qilsa	da'vogar o'z da'vosining to'g'riligiga dalil-isbot keltiradi va qozi shunga tayanib hukm chiqaradi.
Da'vogar dalil-isbot keltira olmasa	uning talabi bilan da'voning noto'g'riligi haqida da'vo qilinayotgan shaxs qasam ichadi. Agar u qasam ichishdan bosh tortsa, da'voning to'g'riligini tan olgan deb hisoblanadi va qozi shunga qarab hukm chiqaradi.

Bir odam boshqasini o'g'rilikda ayblab, ustidan qoziga arz qilsa-yu, o'z da'vosi to'g'riligiga dalil-isbot keltira olmasa	qozi aybdordan o'zining beaybli-gi haqida qasam ichishni talab qiladi. Agar u qasam ichishdan bosh tortsa, o'g'irlangan narsa-ni to'lab beradi. Ammo uning o'g'riligi yetarli darajada isbot qilinmagani uchun qo'li kesil-maydi.
---	---

IKKI TARAFNING QASAM ICHISHI HAQIDAGI BO'LIM

Sotuvchi va xaridor savdolashilgan molning narxi yoki miqdori haqida tortishib qolsalar	qozi kim hujjat keltirsa, o'shaning foydasiga hukm chiqaradi.
Agar ikkisi ham hujjat keltirsa	ko'pni da'vo qilayotgan odam foy-dasiga hukm chiqariladi.
Agar sotuvchi va xaridor savdolashilgan molning ham narxida, ham miqdorida tortishib qolsalar va o'z hujjat-dalillariga ega bo'lsalar	narx haqida sotuvchining, molning miqdori haqida esa xaridorning hujjat-dalili qabul qilinadi.
Ikkovlarining ham hujjat-dalillari bo'lmasa	ularning har biri boshqasi da'vo qilayotgan ziyodalikka rozi bo'lishi kerak. Agar rozi bo'lmasalar har ikkovlari ham o'zi inkor etayot-gan narsaga qasam ichadilar. Ol-din sotuvchiga qasam ichiriladi. Shundan keyin qozi o'rtadagi savdoni buzadi. Agar shu holat-da ulardan biri qasam ichishdan bosh tortsa, qozi uning ziyoniga hukm chiqaradi.

Agar er va xotin uydagi narsalar haqida talashib qolsalar	ayollarga xos narsalar xotinga, erkaklarga xos narsalar erga bo'ladi. Ham ayolga, ham erkakka xos narsalar ham erga beriladi. Ulardan biri vafot etib qolsa, barchasi tirik qolganga bo'ladi.
Guvohlarning soni	da'volashuv payti uch yoki undan ko'p guvohi bor odamning ikkita guvohi bor odamdan ortiqlik joyi yo'q. Chunki guvohlikka aslida ikkita odam talab qilinadi, xolos. Undan ortig'ining esa ahamiyati yo'q.

SULH KITOBİ

Sulh –	da'volashayotgan tomonlarning o'zaro kelishuvlari. Kelishuv taklif va qabul bilan amalga oshadi.
Iqror bilan bo'lgan sulh	Sodir: "Adhamda 1000 so'm haqim bor", deganda Adham uning gapini tasdiqlamaydi ham, rad etmaydi ham, balki sukut saqlab turaveradi. Keyin Sodirga biror nima berib, o'ziga nisbatan qilingan da'voga chek qo'yadi.
Sukut bilan bo'lgan sulh	Sodir: "Adhamda 1000 so'm haqim bor" deganda Adham uning gapini tasdiqlamaydi ham, rad etmaydi ham, balki sukut saqlab turaveradi. Keyin Sodirga biror nima berib, o'ziga nisbatan qilingan da'voga chek qo'yadi.

Inkor bilan bo'lgan sulh	Iqbol: "Baxtiyorda 1000 so'm haqim bor", deganda Baxtiyor "Noto'g'ri gapiryapsiz, menda hech qanday haqingiz yo'q", deydi. Keyin janjallashib yurmaslik uchun Iqbolga biror narsa berib rozi qilib qo'yadi.
Da'vo qilingan shaxs da'vogarning gapini tasdiqlab, u da'vo qilayotgan mol evaziga mol berib sulh tuzsa	bu sulh savdo-sotiq shartnomasi hukmida bo'ladi. Unga nisbatan savdo-sotiqqa oid hukmlar qo'llaniladi. Bu holatda sulh evaziga berilayotgan mol noma'lum bo'lmasligi shart.
Agar da'vo qilinayotgan mol evaziga mol emas, balki manfaat berilayotgan bo'lsa	bu ijara shartnomasi hukmida bo'ladi. Bu holatda sulh uchun berilayotgan manfaatdan foydalanish muddati belgilab qo'yilishi kerak.
Sukut yoki inkor bilan bo'lgan sulhda	da'vogarning olgan narsasiga nisbatan savdo-sotiq yoki ijara hukmlari qo'llanilmaydi. Chunki da'vogar "O'zimning haqqimni undirib oldim" degani bilan, da'vo qilinuvchi shaxs "Boshimni og'ritib yurmaslik uchun uni-buni berib, janjaldan qutuldim", deb o'ylaydi.
Sulh tuzish mumkin bo'lgan holatlar	mol, manfaatlar, qasddan odam o'ldirish, xato tarzda odam o'ldirish, a'zolarga zarar yetkazish da'vosida.
Sulh tuzish mumkin bo'lmagan holatlar	zino, o'g'irlik kabi shar'iy jazo beriladigan ishlar da'vosida sulh tuzish mumkin emas. Chunki bu ishlardagi shar'iy jazolar Allohning haqqi-hurmatini saqlash uchun joriy qilingandir. Allohning haqqini esa banda bekor qilolmaydi.

JAZOLAR KITOBİ

Had –	aybdorga nisbatan qo'llanadigan, shariatda aniq o'lchab-belgilab qo'yilgan va Alloh taoloning haqqi bo'lgani uchun kechib yuborish mumkin bo'lmagan jazo. Qasos olish, qozining aybdorga bera-digan ta'ziri had hisoblanmaydi.
Zino –	erkak kishining o'z mulkida bo'lmagan yoki mulkida bo'lishining ehtimoli ham bo'lmagan ayolni oldi tomoniga jinsiy yaqinlik qilishi.
Zinoning isbot qili-nishi	4 erkakning qozi huzurida “Falonchi odam zino qildi”, deb guvohlik berishlari bilan isbot qilinadi. Guvohlar o'z guvohliklarini berishga-nida qozi ulardan “Zino nima?”, “U qanaqa bo'ladi?”, “Qayerda zino qildi?”, “Qachon?”, “Kim bilan zino qildi?” – deb so'raydi. Agar guvohlar savollarga ja-vob bersalar va “Erkak olatini ayolning jinsiy a'zosidaligini aniq ko'rdik” de-salar, shuningdek, qozi guvohlarning shaxsini tegishli odamlardan so'rab-surishtirganida ularning rostgo'yliklari ma'lum bo'lsa, zinokorni jazolash haqida qozi hukm chiqaradi. Zino shaxsning to'rtta mahkama maj-lisida to'rt marta o'z aybiga iqrar bo'-lishi bilan ham isbotlanadi.

	Har safar iqrор bo'lganida qozi: "Nima deyayotganingni bilasanmi?", "Ruhiy kasalliging bormi?" kabi so'zlar bilan qaytarib yuboradi. Bordi-yu, to'rtinchi marotaba ham kelib o'z aybiga iqrор bo'lsa, qozi yuqorida guvohlarga bergan savollarini ayblanuvchiga ham beradi. Agar savollarga to'liq javob bersa, qozi "Balki u ayolni faqat ushlagandirsan yoki o'pgandirsan" kabi so'zlar bilan unga oxirgi marta o'z iqrорidan qaytishga imkon beradi. Shunda ham o'z iqrорidan qaytmasa, aybdorni jazolash haqida qozi hukm chiqaradi.
Aybdor jazo ijro qilinmasdan oldin yoki jazo berilayotgan paytda iqrорidan qaytsa	jazo to'xtatilib, qo'yib yuboriladi.
Muhsan –	ozod, balog'atga yetgan, aqli raso, zino qilguncha bo'lgan muddat ichida kamida bir marta nikohlanib, jinsiy yaqinlikda bo'lgan musulmon. Ayblanuvchi nikohlangan xotin yoki er ham ozod, balog'atga yetgan, aqli raso musulmon bo'lishi kerak.
Xotin (er) g'ayridin, cho'ri (qul), aqlan zaif yoki balog'atga yetmagan bo'lsa yoki o'rtada jinsiy yaqinlik bo'lmasa	aybdor toshbo'ron qilinmaydi.

Aybi isbotlangan zinokor muhsan bo'lsa	keng joyda to o'lguncha toshbo'ron qilinadi. O'lgandan keyin yuviladi, kafanlanadi va janoza o'qiladi.
Toshbo'ron	toshbo'ronni guvohlar boshlab beradilar. Agar ular tosh otishdan bosh tortsalar yoki g'oyib bo'lsalar yoxud vafot etsalar aybdor toshbo'ron qilinmaydi. Zinokor ayol toshbo'ron qilinadigan bo'lsa, kindigi yoki ko'kragigacha yerga ko'mib qo'yish mumkin.
Ayblanuvchi muhsan bo'lmasa, aybi isbotlangach	o'ldirmaydigan darajada 100 darra uriladi.
Darra –	hayvon terisidan to'qib yoki tikib tayyorlangan qamchi.
Darra urish	darra urilayotganda zinokor erkakning ishtonidan boshqa kiyimlari yechib qo'yiladi. Erkak tik turg'azib qo'yib darralanadi. Bosh, yuz va jinsiy a'zolarga urilmaydi. Badanning bir joyiga urilmaydi, balki tananing har xil yeriga uriladi. Qulga ozod odamning yarmi, ya'ni 50 darra uriladi. Zinokor ayolning qalin kiyimlaridan boshqasi yechib olinmaydi. Uni o'tirg'izib qo'yib darralanadi.
Xojaning o'z quli yoki cho'risini zino qilgani uchun jazolashi	qozining ruxsatisiz xoja o'z quli yoki cho'risini zino qilgani uchun jazolay olmaydi. Chunki bu jazo Allohning haqqi bo'lgani uchun uni ijro etish shariat vakili bo'lgan qoziga topshirilgandir.

Bemorga darra urish	tuzalgunicha darra urilmaydi, lekin toshbo'ron qilsa bo'laveradi. Agar tuzalishidan umid bo'lmasa, bemorligi holida darra urilaveradi.
Homilador ayolni toshbo'ron qilish	tuqqanidan keyin toshbo'ron qilinadi. Bordi-yu, bolasiga qaraydigan odam topilmasa, bola o'zini eplaydigan bo'lguncha kutiladi.
Homilador ayolga darra urish	nifosi o'tgandan keyin darra uriladi.
Agar erkak o'z ota-onasining yoki xotinining cho'risi bilan halol degan gumonda aloqa qilib qo'ysa	jazoga tortilmaydi.
Agar bir kishi aka yoki ukaning cho'risi bilan yaqinlik qilsa	bu ishni oqlaydigan hech bir ehtimol bo'lmagani uchun aybdor jazolanadi.
O'z to'shagidagi begona ayol bilan yaqinlik qilgan erkak	(garchi u ko'r bo'lsa ham) jazolanadi. Chunki bu holatda erkak ushbu ayolning o'z xotini emasligini aniqlab olishi lozim.
Lut qavmining ishini qilganlarning va hayvon bilan yaqinlik qilganlarning	ta'ziri beriladi. Lut qavmining ishini qilganlarga yoqib yuborish, baland joydan tashlab yuborish kabi jazolar ham qo'llanilishi mumkin. Aloqa qilingan hayvonni esa so'yib, keyin yoqib yuboriladi.

Ta'zir –	qozining o'z fikriga ko'ra belgilaydigan jazosi. Ta'zirning eng ko'pi 39 darra va eng ozi 3 darradir. Ta'zirning bundan boshqa turlari ham bor (qamab qo'yish, quloq burash kabilar).
----------	---

KISHINI ZINO BILAN HAQORATLASH BO'LIMI

Bir kishi zinokorlikdan pok, ozod, aqli raso, balo-g'atga yetgan erkak yoki ayolni ochiq-oydin zino lafzi bilan haqoratlasa	haqorat qiluvchi odamga mast qiluvchi ichimlik ichuvchiga uril-gandek 80 darra uriladi.
Vafot etgan shaxsni zino bilan haqoratlagan shaxs	uning ustidan mana shu vafot etgan odamning otasi, bolasi va bolasining bolasi qoziga arz qi-lishga haqlidir.
Qoziga arz qilishga haqli emas	bola o'z onasini zino bilan so'k-kani uchun otasi ustidan, qul esa xojasi ustidan.
Haqorat qilingan shaxs qoziga murojaat qilgani-dan keyin haqorat qiluv-chini afv etishga, undan biror narsa olish evaziga (sulh tuzishga) o'z da'vo-sidan voz kechishi	mumkin emas.
Bir odam: "Ey zinokor" deganda, ikkinchi odam: "O'zing zinokorsan", deb javob bersa	ularning har ikkisi ham dar-ralanadi.
Agar er xotiniga "Ey zi-nokor" deganda, xotin "O'zing zinokorsan" desa	xotinga darra uriladi va o'zaro li'on aytmaydilar.

Er o'z xotiniga "Ey zino-kor" deganda, xotin bunga javoban "Men sen bilan zino qilganman" desa	darra ham, li'on ham soqit bo'ladi.
Bir odamning og'zidan aroq hidi kelgani sababli yoki aqli o'zida emas darajada mast bo'lgani sababli ushlab olingach, o'ziga kelganda mast qiluvchi ichimlik ichganiga bir marta iqror bo'lsa yoki uning ichganiga ikki kishi guvohlik bersa	darra uriladi. Darra ichuvchining kayfi tarqab, hushiga kelgach uriladi. Bunda mast qiluvchi ichimlik shaxsning o'z ixtiyori bilan ichilgan bo'lishi shartdir.
Iqroridan qaytgan ichuvchi	unga darra urilmaydi.
Agar guvoh o'z guvohligini qoziga yaqin joyda bo'la turib, unga murojaat qilish imkoniyatiga ega bo'la turib, ortga surib kelayotgan bo'lsa	bunday guvohlik qabul qilinmaydi.
Zino bilan haqoratlash da'vosidagi guvohlik	oradan ancha muddat o'tgan bo'lsa ham qabul qilinaveradi.
Ancha muddat oldin qilingan o'g'rilik yuzasidan guvohlik berilsa	bu guvohlik qabul etilaveradi. Va o'g'ri o'g'irlagan molini to'lab beradi.
Agar oradan ancha muddat o'tgach aybdorning o'zi kelib qilgan aybini tan olsa, misol uchun "Yeti oy oldin zino qilgan edim" desa	jazosi beriladi.

Oradan ancha muddat o'tishi	mast qiluvchi ichimlik masalasida og'izdan uning hidini yoki kayfining tarqalib ketishi tushuniladi. Undan boshqa masalalarda esa (zino, haqorat, o'g'irlik kabilarda) qozining fikriga ko'ra belgilanadi.
Jazo berilaveradi	bir erkakning zino qilganiga to'rt odam guvohlik bersalar va uning aybi isbotlansa, garchi zino qilingan ayol mavjud bo'lmasa ham, zinokor ayol mavjud bo'lib, zino qilgan erkak mavjud bo'lmaganda ham.
Qul va cho'rining jazosi	ozod kishiga beriladigan jazoning yarmi beriladi.
Qayta-qayta qilingan bir xil ish uchun	bir marta jazo beriladi.
Ta'zir uchun uriladigan darra	qattiqroq uriladi.
Zino uchun urilayotgan darra	ta'zirnikidan pastroq uriladi.
Ichgani uchun urilayotgan darra	zinonikidan pastroq uriladi.
Zino bilan haqorat qilgani uchun urilayotgan darra	ichgannikidan pastroq uriladi.
Qulni va cho'rini yoki kofirni zino lafzi bilan haqorat qilganning, shuningdek, musulmon odamni "fosiq", "kofir", "o'g'ri" yoki "hezalak" kabi so'zlar bilan haqorat qilganni	ta'ziri beriladi.

Bir odam shar'iy jazo sababidan vafot etsa	tovon puli to'lanmaydi.
--	-------------------------

O'G'IRLIK KITOB

O'g'irlik –	aqli raso, balog'atga yetgan shaxsning bahosi o'n dirhamlik (zakot nisobining yigirmadan biriga teng), shubhasiz birovniki bo'lgan molni berkitib qo'yilgan joydan maxfiy ravishda olishi.
O'g'irlikning isbotlanishi	o'g'rining o'z aybiga bir marta iqrar bo'lishi yoki ikki erkakning guvohlik berishlari bilan isbotlanadi. Qozi aybiga iqrar bo'lgan o'g'ridan va guvohlardan quyidagilarni so'rashi zarur: O'g'irlik nima? Qanaqa? Qayerda sodir bo'ldi? Qachon? Qancha o'g'irladi? Kimdan o'g'irladi? Agar guvohlar savollarga aniq, to'liq javob bersalar o'g'rining qo'li kesiladi.
Agar o'g'irlikda ko'pchilik qatnashgan bo'lib, o'g'irlangan mol taqsimlanganda, ularning har biriga 10 dirhamdan to'g'ri kelsa	barchasining qo'li kesiladi.

O'g'rining qo'li kesilmaydigan holatlar	odamlarning nazarida qadrli bo'lmagan va har qanday odamning olishi mumkin bo'lgan mollar turkumiga kiruvchi narsalar (xashak, baliq, suv kabilar) sababli o'g'rining qo'li kesilmaydi (garchi o'g'irlangan molning bahosi o'n dirhamdan oshib ketsa ham). Imom Abu Yusuf "tuproq va loydan boshqa narsalarning hammasida o'g'rining qo'li kesiladi", deganlar. Shuningdek, tez ayniydigan (go'sht, sut kabi) narsalarni, o'ril-magan ekinni, kayf qildiradigan ichimliklarni, musiqa asboblari, tilladan qilingan xochni, itni, qoplonni o'g'irlash sababli o'g'rining qo'li kesilmaydi. Mahram qarindoshining uyidan o'g'irlagan moli sababli ham qo'l kesilmaydi. Chunki mahramlar, odatda, bir-birlaridan molni yashirmaydilar. Xotinning erdan, urning xotini-dan, qulning o'z xojasidan va mehmonning mezbondan o'g'irlagan moli tufayli ham qo'l kesilmaydi. Chunki bu holatlarda mol ehtiyotlab saqlangan deb hisoblanmaydi. O'g'ri molni hovlidan olib chiqib ketmagan holatda ham qo'li kesilmaydi. Yuqorida aytilgan holatlarning barchasida o'g'rining qo'li kesilmasa-da, unga boshqa jazo choralari qo'llaniladi.
--	--

O'g'rining qo'lini kesish	o'ng qo'l bilagi bilan kaftini birlashtirib turuvchi bo'g'indan kesiladi.
Qayta o'g'irlik qilsa	chap oyog'i to'pig'idan kesiladi.
Uchinchi marta o'g'irlik qilsa	tavba qilguncha qamab qo'yiladi.
O'g'rini jazolash	jabrlanuvchi shaxs qoziga da'vo qilsagina jazo beriladi.
O'g'rining qo'li kesilgach, o'g'irlangan mol turgan bo'lsa	egasiga qaytariladi.
O'g'rining qo'li kesilgach, o'g'irlangan mol yo'q bo'lib ketgan bo'lsa	o'g'ri to'lab bermaydi, chunki shundoq ham u jazosini olib bo'ldi.
Musulmon yoki zimmiy odam qaroqchilik qilib musulmon yoki zimmiyning joni va moliga tajovuz qilishidan ilgari qo'lga olinsa	tavba qilguncha qamab qo'yiladi.
Agar ko'pchilik birgalikda qaroqchilik qilgan bo'lsalar	talangan mol taqsimlanganda har birlariga o'n dirhamdan to'g'ri kelsa, har qaysisining o'ng qo'li yuqorida aytilganidek bilak bo'g'inidan va chap oyog'i to'pig'idan kesiladi.
Agar molga tegmay, faqat odam o'ldirgan bo'lsalar	siyosat uchun o'ldiriladilar.
Ham odam o'ldirib, ham molni talagan bo'lsalar	dorga osiladilar. Qozi bundan ham qattiqroq hukm chiqarishi mumkin.

JINOYATLAR KITOBİ

Jinoyat –	insonning joniga yoki aʼzolariga zarar yetkazish.
Odam oʻldirish 5 turli boʻladi:	1. Ataylab (qasddan) oʻldirish. 2. Ataylabga oʻxshagan oʻldirish. 3. Yanglishib oʻldirish. 4. Yanglishga oʻxshash oʻldirish. 5. Sabab bilan oʻldirish.
Ataylab (qasddan) oʻldirish –	odamni oʻtkirlangan narsa yoki olov kabi badanni titib yuboradigan narsa bilan urib oʻldirish. Bu holatda oʻldirgan odam qattiq gunohkor boʻladi va undan qasos olinadi.
Ataylabga oʻxshagan oʻldirish	birinchi holatda zikr qilingan badanni titib yuboradigan narsadan boshqasi bilan urish tushuniladi (yogʻoch, hassa, qamchi kabilar bilan urish singari). Bu holatda ham oʻldirgan odam qattiq gunohkor boʻladi. Kafforat toʻlaydi. Uning oqilasi – ota tomonidagi erkak qarindoshlari ogʻirlashtirilgan diya (tovon puli) toʻlaydilar.
Yanglishib oʻldirish	bunga kiyikni moʻljallab otganda yonidagi odamga tegib ketishini, dushman deb oʻylab otganga oʻzinikiga tegishini misol qilish mumkin.
Yanglishga oʻxshash oʻldirish	bunga uxlab yotgan odamning qulab tushib boshqani oʻldirib qoʻyishini misol qilish mumkin. Bunda oʻldirib qoʻygan kafforat, uning oqilasi esa diya toʻlaydilar.

Sabab bilan o'ldirish	bunga o'zining mulki bo'lmagan yerda hukumatdan beruxsat quduq kovlaganda unga biror kishi tushib ketib o'lishini misol qilish mumkin. Qudug kovlagan odam o'zi kovlagan quduq sababli birovning o'limiga sababchi bo'lgani uchun buni "sabab bilan o'ldirish" deyiladi. Faqat sabab bilan o'ldirishdagina o'ldiruvchi o'lganning merosxo'ri bo'lsa, meros olishi mumkin. Ya'ni, o'zi istamagan holatda o'limga sababchi bo'lgani uchun merosdan mahrum qilinmaydi.
Qasos	qasosda yosh bolalik, ayollik, qullik, jinnilik, ko'rlik, xastalik, zimmiyning kofirligi va a'zoldagi kamchilik e'tiborga olinmaydi. Ya'ni, katta kishi yosh bolani, erkak ayolni, ozod kishi qulni, sog' jinnini, ko'zi ochiq kishi ko'rni, hamma a'zosi butun kishi a'zolari mayib odamni, musulmon zimmiyni o'ldirsa, bu holatlarning barchasida qotildan qasos olinadi. O'ldirilgan odamda yuqoridagi sifatlarning bo'lishi qasos olishni man qila olmaydi. Otadan o'g'il uchun qasos olinmaydi. Lekin farzanddan otasi va onasi uchun qasos olinadi. Xojadan o'z quli va cho'risi uchun qasos olinmaydi. Faqat qilich bilan qasos olinadi.

Dushman bilan to'qnashuvda musulmon musulmonni mushrik deb o'ylab o'ldirib qo'ysa	kafforat va diya to'lanadi.
Qilich o'qtalغان aqli raso va balog'atga yetgan kishini o'ldirgan odam	hech narsa to'lamaydi.
Kunduzi o'ziga tayoq (kaltak) o'qtalغان odamni o'ldirsa	qasos olinadi.
Yuqoridagi holatda balog'atga yetmagan bola yoki aqlan zaif odam hujum qilsa va o'zini himoya qilayotgan uni o'ldirib qo'ysa	qotil o'z molidan diya to'laydi.
O'ziga tashlangan jonivorni o'ldirgan odam	uning qiymatini to'laydi.
Jondan boshqaga zarar yetkazgan odamga	xuddi shunday zarar yetkaziladi.
Aynan shunday zarar yetkazishning iloji bo'lmasa	diya olinadi.
Jondan boshqaga zarar yetkazilganda	erkak va ayol, ozod odam va qul, shuningdek, ikki qul oralarida qasos joriy qilinmagan. Misol uchun, erkak ayol kishining biror a'zosiga jarohat yetkazsa diya to'laydi. Qasos olinmaydi.

Bir kishining sog'lom qo'lini kesib tashlagan odamning qo'li aybli bo'lsa	jabrlanuvchi istasa qasos oladi, istasa diya oladi.
Bir odam boshqasiga ataylab jarohat yetkazganidan keyin u o'lib qolsa	jarohat yetkazgandan qasos olinadi.
Qasos olishning soqit bo'lishi	qotilning o'limi, marhum egalarining afvi va sulhi sababli soqit bo'ladi.
Marhumning afv va sulhga rozi bo'lmagan egalari	o'z hissalarini 3 yil davomida qotilning o'z molidan to'laydigan diyasidan oladilar.
Ko'pchilik bir kishini o'ldirsa	qotillarning barchasi o'ldiriladi.
Bir kishi ko'p kishini o'ldirsa	qotildan qasos olinadi. Bu holatda o'ldirilganlarning egalaridan bittasi kelib qasos talab qilsa, (boshqa o'ldirilganlarning egalarini kutib o'tirmasdan) qotil o'ldirilaveradi.
Bir kishining bitta qo'lini ikki kishi birgalashib kessalar	hech qaysisining qo'li kesilmaydi. Balki har ikkalovi ham tovon puli to'laydilar.
Qul bir kishini o'ldirganiga iqror bo'lsa	undan qasos olinadi.
Bir odam birovni o'ldirish maqsadida o'q otsa va o'q o'sha odamni hamda undan o'tib ikkinchi odamni o'ldirsa	birinchi o'lgan odam uchun qotildan qasos olinadi. Ikkinchi odam uchun esa qotilning oqilasi diya to'laydi.

Agar bir odam birovning biror a'zosiga zarar yetkazsa va jabrlanuvchi uning bu qilgan ishini kechirganidan so'ng olgan jarohati tufayli o'lsa	diya olinadi.
Jabrlanuvchi "Uning ushbu qilgan jinoyatini yoki ushbu qilgan ishidan kelib chiqadigan zararlarni kechirdim" degan bo'lsa	jinoyatchidan qasos olinmaydi.
Ushbu jinoyat ataylab sodir etilgan bo'lsa	jinoyatchi hech narsa to'lamaydi.
Agar yanglishib sodir etilgan bo'lsa	to'lanadigan diya jabrlanuvchi qoldirgan merosning uchdan biridan kechiladi.

DIYALAR KITOBİ

Diya –	jon evaziga beriladigan mol. Diya tilla, kumush, tuya va boshqa mollar bilan ado etiladi. Diya uchun beriladigan tilla miqdori ming dinor (4 kg tilla), kumush miqdori o'n ming dirham (34, 800 kg kumush), tuya miqdori yuztadir.
--------	---

Ataylabga o'xshash o'ldirishda og'irlashtirilgan diya	o'ldirilgan shaxsning merosxo'rlariga 25 ta bir yoshli urg'ochi tuya, 25 ta ikki yoshli urg'ochi tuya, 25 ta uch yoshli tuya, 25 ta to'rt yoshli urg'ochi tuya beriladi.
Yanglishib o'ldirish uchun diya sifatida tuya belgilansa	o'ldirilgan shaxsning merosxo'rlariga 20 ta bir yoshli urg'ochi tuya, 20 ta ikki yoshli urg'ochi tuya, 20 ta uch yoshli urg'ochi tuya, 20 ta to'rt yoshli urg'ochi tuya va 20 ta bir yoshli erkak tuya beriladi.
Ataylabga o'xshash va yanglishib o'ldirishlar uchun belgilangan kafforat	bitta mo'min qulni ozod qilish va agar bunga ojiz bo'lsa, ikki oy ketma-ket ro'za tutishdir.
Jonda va undan boshqa narsalarda ayol kishining diyasi	erkak diyasining yarmiga teng.
Zimmiyning diya to'lashi	musulmon odamdek diya to'laydi.
Burunga, erkaklik a'zo-sining bosh qismiga, aqlga, ko'rish, eshitish, ta'm bilish, hidlash va ushlab ko'rish qobiliyatiga, tilga harflarning aksariyatini aytolmaydigan qilib, soch-soqolga qayta o'sib chiqmaydigan qilib zarar yetkazilganda	to'liq diya to'lanadi. Chunki mazkur a'zolarga yetkazilgan zarar insonning joniga yetkazilgan zararga teng deb hisoblanadi.
Badanda ikkitadan bo'lgan (moyak, buyrak kabi) a'zolarning ikkoviga zarar yetkazilsa	to'liq diya to'lanadi.

Badanda ikkitadan bo'lgan (moyak, buyrak kabi) a'zolarining faqat bittasiga zarar yetkazilsa	yarim diya to'lanadi.
Kipriklar qayta o'sib chiqmaydigan bo'lsa	ikki ko'z kipriklariga to'liq, bir tarafdagisiga to'rtidan bir diya to'lanadi.
Qo'l va oyoq barmoqlarining diyasi	har biriga diyaning o'ndan biri, bosh barmoqdan boshqasining har bo'g'ini uchun diyaning o'ndan birining uchdan biri to'lanadi.
Bosh barmoqning har bir bo'g'imi uchun va har bir tish uchun	diyaning o'ndan birining yarmi to'lanadi.
Zarba tufayli ishlamay qolgan har bir a'zoga	o'sha a'zoning to'liq diyasi beriladi.
Boshga suyagi ko'rindigan darajada qasddan jarohat yetkazilsa	qasos olinadi.
Boshga suyagi ko'rindigan darajada yanglishib jarohat yetkazilsa	diyaning yigirmadan biri beriladi (besh yuz dirham).
Bosh yorilib, suyagi shikastlansa	diyaning o'ndan biri.
Bosh suyagi joyidan siljisa	diyaning o'ndan biri va o'ndan birining yarmi to'lanadi.
Jarohat miyaning yumshoq pardasiga yoki miyaning o'ziga yetib borganda	diyaning uchdan biri.
Jarohat miya ichkarisiga kirib ketganda	diyaning uchdan ikkisi to'lanadi.

Bosh terisining tiralishi kabi yengil holatlarda	adolatli bir kishi yetkazilgan jarohatni baholab beradi. Buning uchun jarohat yetgan odamni qul deb faraz qilinadi. Uning jarohat yetmasdan oldingi (masalan, 1000 so'm) va keyingi (masalan, 700 so'm) bahosi chiqariladi. Jarohat yetmasdan oldingi bahodan jarohat yetgandan keyingi baho ayirib tashlanadi. Chiqqan son (300 so'm) jarohatning bahosi deb hisoblanadi.
Qo'l barmoqlari va bilakning yarmiga zarar yetkazilsa	qo'l barmoqlari uchun diyaning yarmi, bilakning yarmi uchun esa adolatli kishi chiqargan bahosi to'lanadi.
Ortiqcha barmoqqa, go'dakning ko'ziga, olatiga va tiliga zarar yetkazilganda	adolatli kishining chiqargan bahosi to'lanadi.

Jabrlanuvchining jarohati tuzalmasdan oldin aybdordan qasos olinmaydi. Chunki jarohat tuzalmasdan avval yetkazilgan zararining hajmini bilish mumkin emas.

Yosh bola va jinnining ataylab qilgani	yanglishib qilgan hukmidadir. Diyani ularning oqilasi to'laydi. O'zlari esa kafforat bermaydilar va meros qoldiruvchilarini o'ldirib qo'ygan taqdirlarida ham merosdan mahrum qilinmaydilar.
--	--

Bir kishi bir homilador xotinning qorniga ursa (tepsa) va shu sababli homila o'lik tushsa	uning oqilasi diyaning yigirmadan birini (besh yuz dirham) bir yil davomida to'laydi.
Homila tirik tushib va birozdan keyin o'lsa	diya to'liq to'lanadi.
O'lik bola tashlash bilan birga ayolning o'zi ham o'lsa	besh yuz dirham bilan birga to'liq diya ham to'lanadi.
Agar avval ona o'lib, keyin o'lik bola tushsa	onaning diyasi to'lanadi.
Agar ona o'lib, bola tirik tushgandan keyin o'lsa	ikkita diya to'lanadi.
Ba'zi a'zolari shakllanib ulgurgan homila	to'liq homila hukmidadir.
Erining ruxsatisiz homilasini o'lik holda tushirgan ayol	oqilasi besh yuz dirham to'laydi.

YO'LGA QURILISH QILISH HAQIDAGI BO'LIM

Yo'lga qurilgan soyabon, tarnov, devor, do'kon kabilar	ommaga xalaqit bermasa, tura-veradi. Lekin xalaqit bermagan taqdirda ham uni buzib tashlashga har qanday insonning haqqi bor.
Odamlarga ziyon yetkazadigan bo'lsa	davlatning ruxsati bo'lsa ham olib tashlanishi kerak. Yo'lda savdo qilish ham shu kabitir.
Boshi berk ko'cha	unda yashovchilardan ruxsat olmay turib hech narsa qurish mumkin emas.
Yo'lga qurilgan yoki kovlangan narsa sababli birov nobud bo'lsa	qurgan (kovlagan) odamning oqilasi o'lganning diyasini to'lab beradi.

Agar o'sha qurilgan narsadan hayvon nobud bo'lsa va mazkur qurilish davlatning ruxsatisiz qilingan bo'lsa	qurgan odam to'lab beradi.
Ommaning yo'liga qiyshayib qolgan devorning egasi avval ogohlantirilgan va buzishga imkoniyati bo'la turib buzmagan bo'lsa	yetskazilgan zararni to'laydi.
Mana shu holatda odam nobud bo'lsa	devor egasining oqilasi diya to'laydi.

HAYVONNING YETKAZGAN ZARARI HAQIDAGI BO'LIM

Ulov mingan odam	ulovi yetkazgan zararni to'laydi. Lekin ulov yurib borayotganda boshqarib bo'lmagani uchun oyog'i yoki dumi bilan ura va zarar yetkazsa tovon to'lamaydi.
Ikki otliq yanglish to'qnashib ketib har ikkalasi ham o'lsa	har qaysisining oqilasi ikkinchisining diyasini to'lab beradi.
Yetaklab ketayotgan itini qo'yib yuborganda darhol biror narsaga ziyon yetkazsa	egasi to'laydi.
Qush va qochib ketgan hayvon zarar yetkazsa	egasi to'lab bermaydi.
Qassob qo'yining ko'zini o'yib olgan odam	yetskazilgan zararni to'lab beradi.

Qoramol, tuya, eshak, xachir va otning bitta ko'ziga	ular qiymatining to'rtidan biri to'lanadi.
--	--

QULNING JINOYATI BO'LIMI

Qul yanglishib birovga zarar yetkazsa	xoja uni jabrlanuvchi to-monga topshirishi yoki u yetkazgan zararni darhol to'lab qo'yishi kerak.
Agar xoja qulning birovga zarar yetkazganini bilmasdan uni birovga sovg'a qilib yoki sotib yuborsa yoki ozod qilib yuborsa yoki mudabbar qilsa	xoja qulning bozor bahosi va u yetkazgan zararining qaysi biri kamroq bo'lsa, o'shani to'lab beradi.
Agar mazkur ishlarni qulning qilgan ishini bila turib qilgan bo'lsa	qulning yetkazgan zararini to'lab berishi kerak.
Qulning (cho'rining) diyasi	o'zining qiymatidir.
Qulning (cho'rining) diyasi ozod odamnikiga yetib qolsa	diya ozod odamnikidan o'n dirham kam qilib olinadi.
Qulni zo'rlik bilan tortib olgan odam o'ldirib qo'ysa	qiymati qancha bo'lsa shuncha to'laydi.
Mudabbar bo'lgan qul yoki ummi valad bo'lgan cho'ri biror kishiga zarar yetkazsa	xoja ushbu qul yoki cho'rining bozor bahosi va ular yetkazgan zararining qaysi-nisi kamroq bo'lsa o'shani to'laydi.

QOSAAMA BO'LIMI

Qosaama –	o'ldirilgan odam topilgan mahalla ahlining qasam ichishi. Bu qasamdan ko'zda tutilgan asosiy maqsad qotilni aniqlashdir. O'lik jarohatli, tanasida zarbaning yoki bo'g'ishning alomatlari bor holda, quloq va burnidan qon chiqqan holda yoxud tanasining ko'p qismi yoki tanasining yarmi boshi bilan bir mahalladan topilsa va qotil noma'lum bo'lsa, shuningdek, o'likning egasi "Uni shu mahalla odamlari o'ldirgan", deb da'vo qilsa, ulardan ellikta ozod, balog'atga yetgan va aqlli erkak qasam ichadilar. Ularni o'likegasi tanlaydi. Ular "Allohga qasamki, uni biz o'ldirmadik va qotilni ham bilmaymiz", deb qasam ichadilar. O'lik egasining o'zi ham shu mahalladan bo'lsa qasam ichmaydi.
Qasddan o'ldirish bo'lsa	mahalla ahli diya to'lashi haqida qozi hukm chiqaradi.
Yanglishib o'ldirish bo'lsa	ularning oqilasi diya to'lashi haqida qozi hukm chiqaradi.
Agar o'lik egasi o'lik topilgan mahalladagilardan boshqaga da'vo qilsa	mahalladagilardan qasam ichish soqit bo'ladi.
Agar mahalla ahli elliktadan oz bo'lsa	ularning ba'zilari qayta-qayta qasam ichib, qasamlar soni elliktaga yetkaziladi.

Qasam ichishdan bosh tortgan kishi	qasam ichmaguncha qamab qo'yiladi.
Og'zidan, ortidan va olatidan qon chiqqan o'likda	qosaama yo'q. Chunki, odatda, bu joylardan birovning zarbasisiz ham qon chiqishi mumkin. Bu uch joydan qon chiqishida birov o'ldirganiga dalil yo'q.
Ulovidan murda topilgan odam diyasi	oqilasi diya to'laydi.
O'lik solingan ulov ikki qishloq orasidan topilsa	topilgan paytda qaysi qishloq mahallasiga yaqinroq bo'lsa, shu mahallaning odamlariga qasam ichiriladi. Bu holatda o'lik topilgan joydan ushbu mahallaga ovoz yetadigan bo'lishi shart. Agar ovoz yetmasa, mahalla ahli hech narsa to'lamaydi.
Uyidan murda topilgan odam diyasi	ellik marta qasam ichadi va oqilasi diya to'laydi.
Sheriklik hovlidan topilgan o'lik diyasi	sheriklar birgalikda to'laydilar.
Kema ichidan topilgan o'lik diyasi	kemadagilarning barchalari to'laydilar.
Mahalla masjididan topilgan o'lik diyasi	shu mahalla ahli to'laydilar.
Birovning mulki bo'lgan bozordan topilgan o'lik diyasi	bozor egasi to'laydi.
Birovning mulki bo'lmagan bozorda, katta yo'lda, juma masjididan topilgan o'lik diyasi	davlat g'aznasidan to'lanadi.

Yaqinida imorat yo‘q, hech kimniki bo‘lmagan yerda va oqib turgan suvdan topilgan o‘lik uchun diya	to‘lanmaydi.
O‘lik topilgan mahalladagilarning “Uni bu mahallada yashamaydigan falonchi o‘ldirdi” yoki “Shu mahallada yashovchi pistonchi o‘ldirdi” deb bergan guvohliklari	qabul qilinmaydi. Chunki bir voqeada avval da‘volashuvchi bo‘lib, keyin da‘volashuvdan chiqqan odam xuddi shu voqeada guvoh bo‘lishi mumkin emas.
Bir uyda yashayotgan ikki kishidan biri o‘lik holda topilsa	ikkinchisi diya beradi.

OQILA BO‘LIMI

Oqila –	diya beruvchi kishilar jamoasi. Bularga aybdor deb topilgan kishiga kasb-hunar, qarindoshlik kabi sabablar bilan bog‘langan va zarurat tug‘ilganda yordamga yetib keladigan odamlar kiradilar.
Oqila hisoblangan shaxslardan diya olish	uch yil davomida uch-to‘rt dirham qilib olinadi. Oqilaning bergani yetmasa, diyaning qolganini aybdorning o‘zi to‘laydi. Diya to‘lash qozining hukmi chiqqan kundan e‘tiboran boshlanadi.

Aybdorning diya to'lashi	o'zi ham oqila bilan birga diya to'laydi.
Oqilasi yo'q odamga	davlat g'aznasidan yordam beriladi.
Davlat g'aznasidan olib bo'lmasa	diya aybdorning o'ziga yuklatiladi.
Ozod qilingan qulning oqilasi	ozod qiluvchining qarindoshlaridir.
Oqila qaysi hollarda diya to'laydi	ataylabga o'xshash va yanglishib o'ldirishdagina diya to'laydi.
Aybdorning oqila tarafidan tasdiqlanmagan iqrori va jabrlanuvchi tomon bilan tuzgan sulhi sababli vojib bo'lgan to'lovlarni	aybdorning o'zi ko'taradi.
Ataylab o'ldirishda qasos olish biror shubha sababli bekor qilinganda va ota o'g'lini ataylab o'ldirganda	to'lovlarning barchasini aybdorning o'zi to'laydi.
Qulning yoki qasddan qilingan jinoyatning diyasini hamda besh yuz dirhamdan oz bo'lgan diyani	oqila to'lamaydi.

MAJBURLASH KITOBİ

Majburlash –	biror shaxsni o‘zi xohlamagan yoki shariat qaytargan ishga zo‘rlash. Majburlash majburlangan shaxsning xohish-istagiga yoki qilish-qilmaslikni tanlashga imkon qoldirmaydigan darajada bo‘lishi kerak. Har ikki holatda ham majburlangan shaxs shar’iy farmonlarni bajarish uchun talab etilgan salohiyatni yo‘qotmagan bo‘lishi lozim.
Majburlash yuzaga kelishining shartlari:	1. Majburlayotgan shaxs o‘z tahdidini yuzaga chiqarish imkoniyatiga ega bo‘lishi. 2. Majburlanayotgan odam majburlovchini o‘z tahdidini yuzaga chiqarishidan qo‘rqishi. 3. Tahdid qilinayotgan narsa jonga, biror a‘zoga zarar yetkazadigan bo‘lishi yoki majburlanuvchini g‘amga botirib, uning xohish-istagiga o‘rin qoldirmaydigan bo‘lishi. 4. Majburlanayotgan odam o‘zi majburlanayotgan ishni ilgari qilmay yurgan bo‘lishi.
Oldi-sotdiga (va shu kabi ishlarga) yoki bir narsaga iqrор bo‘lishga majburlangan odam	xohlasi xalos bo‘lgandan keyin bu ishlarni bekor qiladi, xohlasi o‘z kuchida qoldiradi.

Joniga yoki biror a'zosiga zarar yetkazish tahdidi bilan aroq ichish yoki o'limtik yeyishga majburlash sodir bo'lganda	aroq ichish, o'limtikni yeyish halol bo'ladi.
Agar o'sha ishni qilmay halok bo'lsa	gunohkor bo'ladi. Chunki u zarurat payti muboh bo'lgan narsani yemasdan (ichmasdan) o'zini halok etishga yordam bergan hisoblanadi.
Joniga yoki biror a'zosiga zarar yetkazish tahdidi bilan dindan qaytishga majburlash sodir bo'lganda	imonini qalbda tutib kufr so'zni yuzaki aytishga ruxsat berilgan. Ammo aytmasdan sabr qilsa, savob oladi. Chunki musulmon odam uchun din-u diyonat, imon yo'lida kofirlarning azobiga chidash asl hukmdir (asosiy qoidadir). Qutulish uchun kufr so'zni aytish esa zaiflarga berilgan bir imkoniyatdir.
Joniga yoki biror a'zosiga zarar yetkazish tahdidi bilan majburlash sodir bo'lganda	musulmon odamning moliga zarar yetkazishga ham ruxsat berilgan (agar sabr qilsa savob oladi). Bu holatda majburlagan shaxs yetkazilgan zararni to'lab beradi.
Shunday tahdid ostida musulmon odamni o'ldirish	mumkin emas. Chunki har qanday holatda musulmon odamni o'ldirish haromdir. Bordi-yu, o'ldiradigan bo'lsa majburlagan shaxsdangina qasos olinadi.

Majburlangan odamning nikohi, talog'i va qul ozod qilishi	shar'iy kuchga ega bo'ladi. Biroq xalos bo'lgach, nikohlangan xotiniga yaqinlashmay turib taloq qilsa, atalgan mahrning yarmini to'laydi (agar yaqinlik qilgan bo'lsa to'lig'icha to'laydi). Ozod qilgan qulining qiymatini esa ozod qilishga majburlagan shaxsdan to'latib olish huquqiga egadir.
Majburlangan odamning qilgan nazri, qasami, zihori, idda ichida xotinini qaytarib olishi, iylosi va undan qaytishi va Islomni qabul qilishi	shar'iy kuchga egadir. Biroq Islomni majburan qabul qilgan odam dindan qaytsa o'ldirilmaydi.
Majburlangan odamning o'z haqini kechib yuborishi va dindan qaytishi	shar'iy kuchga ega emas.

HAJR KITOBİ

Hajr –	ma'lum bir shaxs gapining shar'iy kuchga ega bo'lmasligi uchun davlat tarafidan qo'yilgan taqiq.
Hajrning sababi	yoshlik, aqldan ozishlik va qullikdir.
Yosh bola, jinni va qul birovning moliga yetkazgan zararlarini	to'lab beradilar.
Moliyaviy ishlardagi esi pastlik, fosiqlik va qarzdorlik tufayli hajr	qilinmaydi.

O'ylab-o'ylamay fatvo beruvchi muftilar, nodon shifokorlar	hajr qilinadilar.
Qozi qarzdorni hajr qilishi	hajr qilmaydi, lekin haqdorlar talabi bilan qamab qo'yadi. Avval ko'chma, so'ngra ko'chmas mol-larini sotib qarzini to'lashga maj-burlaydi.
O'g'il bolaning balog'atga yetishi	ehtilom bo'lish (uyquda bul-g'anish), homilador qilish va ma-niy (sperma) keladigan bo'lishi bilan bo'ladi.
Qiz bolaning balog'atga yetishi	ehtilom bo'lish (uyquda jinsiy yaqinlik qilinayotganini ko'rib bulg'anish), hayz ko'rish va homilador bo'lish bilan bo'ladi.
Agar o'g'il yoki qiz bolada yuqorida aytilgan alomatlardan biri kuzatilmasa	u holda har ikkisi ham o'n besh-ga kirganda balog'atga yetgan hi-soblanadi.
Balog'atga yetishning eng oz muddati	o'g'il bolalar uchun o'n ikki, qiz bolalar uchun to'qqiz yoshdir.

IZN BERISH BO'LIMI

Izn berish	xojaning qulga qo'yilgan hajrni olib tashlab, o'zi uchun bemalol kasb-kor qilishga ruxsat berishi.
Xojasidan ruxsat olgan qul javobgarligi	o'z ishlariga o'zi javobgar bo'ladi.
Xojaning ruxsat berishi	ochiq-oydin so'z bilan yoki ruxsat berishga dalolat qiluvchi ish bilan bo'ladi.

Xojaning o'z quliga bir kunga bergan ruxsati	xojaning mana shu ruxsatni kuchdan qoldirgunicha davom etadi.
Xojaning o'z quliga kasb-kor qilib pul topishning biror sohasiga (masalan, savdogarchilik qilishga) bergan ruxsati	boshqa sohalarga ham tegishli deb hisoblanaveradi.
Ruxsat olgan qul huquqlari	pul topish uchun lozim bo'lgan barcha huquqlarga (oldi-sotdiga, ijaraga, vakil qilish, garovga olish va berishga...) egadir.
Qul (tijorat va shunga o'xshash ishlar sababli qarzdor bo'lib qolib) qarzini to'lay olmasa	sotiladi va puli haqdorlarga bo'lib beriladi.
Xojaning qul qarzdor bo'lishidan oldin undan (quldan) olgan mollari	o'zigadir (xojagadir).
Qul sotilgandan keyin ham qarz qoladigan bo'lsa	ozod bo'lgach ishlab to'lab beradi.
Ruxsat olgan qulning hajr qilinishi	qochib ketish, xojasining vafot etishi yoki jinni bo'lib qolishi yoxud xojaning ushbu qul faoliyatini taqiqlashi tufayli hajr qilinadi (ushbu holatda qulning o'zi va u bilan savdo-sotiq qiladigan bozorchilarning ko'pi taqiqdan xabardor qilib qo'yilishi kerak).
Aqlli yosh bolaning o'ziga foyda keltiradigan ishlari	(Islomga kirishi, sovg'a qabul qilishi kabi) ishboshisining (ota, boba) ruxsatisiz ham shar'iy kuchga egadir.

Zarar keltiradigan (taloq qilish, qul ozod qilish kabi) ishlari	ishboshisi ruxsat bersa ham kuchga ega emas.
Foyda yoki zarar keltiradigan ishlari	(agar bola savdo-sotiq ishlarini tushunadigan bo'lsa) ishboshining avvaldan bergan umumiy yoki keyin bergan maxsus ruxsati bilangina kuchga ega bo'ladi.
Yosh bolaning ishboshisi	o'z otasidir. Ota vafotidan keyin u tayinlab ketgan shaxsdir. So'ngra bobosidir. Bobo vafotidan keyin u tayinlab ketgan shaxsdir. Undan keyin qozi yoki u tayinlagan shaxsdir.

MURTADNING HUKMI BO'LIMI

Murtad –	Islom dinidan chiqqan odam.
Murtad dinga qaytmasa	o'ldiriladi.
Agar o'ylab ko'rish uchun muhlat so'rasa	o'ylab olishi uchun uch kun qamoqda tutib turiladi.
Murtadning hukmi	o'lganning hukmidadir.
Murtadning so'ygan va ovlagan hayvonining go'shti	haromdir.
Murtad holida nikohlanish	bekordir. Lekin xotinini taloq qilishi mumkin.

Murtadning savdo-sotiq-lari va shunga o'xshash muomalalari (ijara, sovg'a kabi)	to'xtatib qo'yiladi. Agar dinga qaytsa kuchga kiradi. Murtadligicha vafot etsa, o'ldirilsa yoki kofirlar yurtiga qochib ketsa (va qochgani haqida qozi hukm chiqarsa) bekor qilinadi.
Islomdan qaytgan ayol	o'ldirilmaydi, balki qayta dinga kirguncha qamab qo'yiladi.
Murtad ayol o'z molini tasarruf qilishi	tasarruf qilishga haqlidir.

BOG'IYLAR BO'LIMI

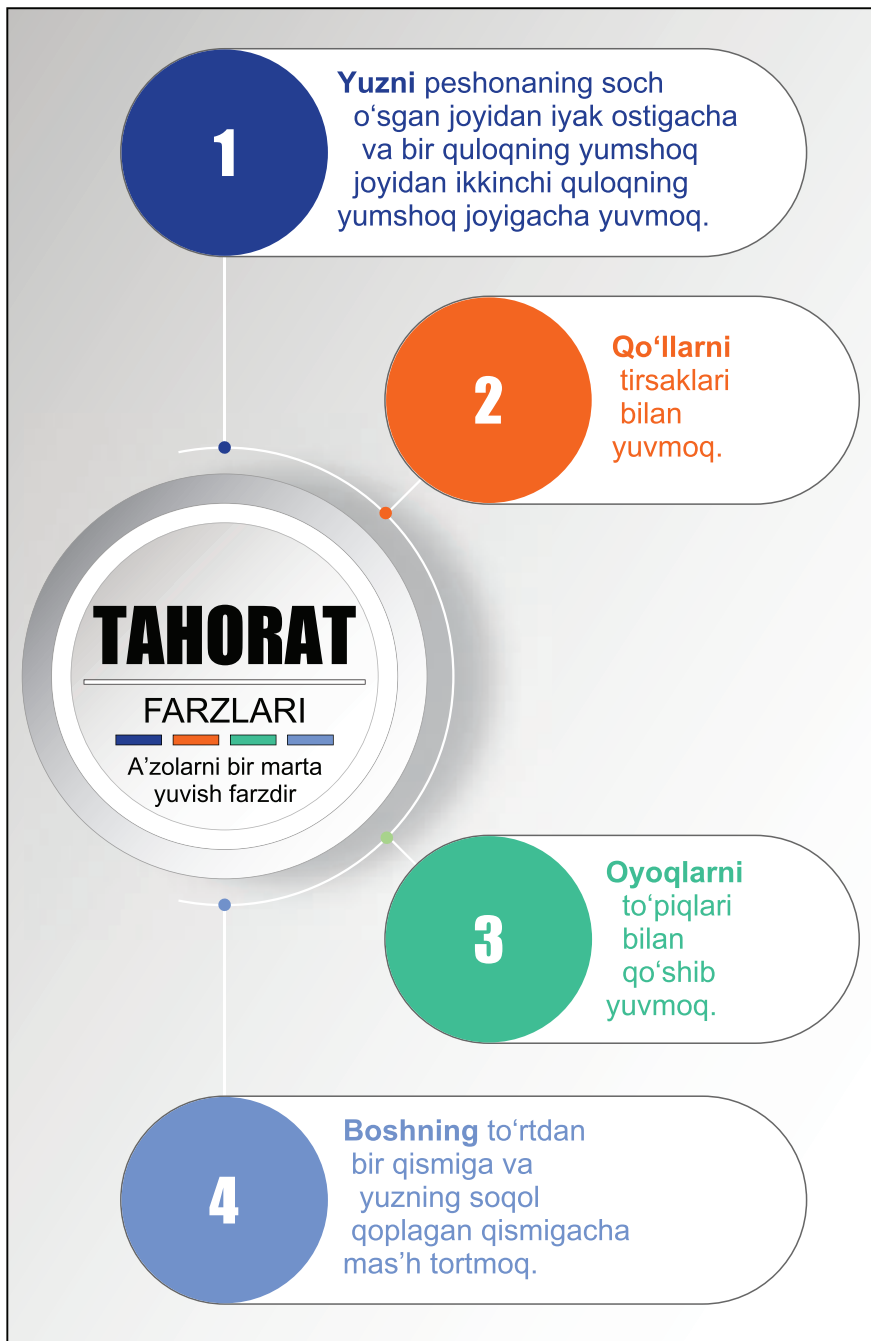
Bog'iylar –	musulmonlar rahbariga qarshi chiqqan va unga bo'yinsunishdan bosh tortgan musulmonlarning qurol-aslahaga ega bo'lgan toifasi
Rahbarning bog'iylar bilan kurash olib borishi	ularga qarshi kurash olib borishdan oldin ularni tutgan yo'llaridan qaytish va o'z itoatiga kirishga taklif qiladi va qarshi chiqish sabablarini so'raydi. Shunda ular hal qilish mumkin bo'lgan ishni talab qilsalar va bu talab jamiyat manfaatlariga zid bo'lmasa ko'rib chiqiladi, aks holda, rad etiladi.
Agar bog'iylar bir joyga jam bo'lib olgan bo'lsalar	musulmonlar rahbari ularning hujumini kutib o'tirmasdan ularga qarshi urush qilishi mumkin.
Urush paytida yarador bo'lgan va o'z tarafdorlari oldiga qochgan bog'iylar	o'ldiriladi. Ularning bolalari, xotinlari asir qilib olinmaydi.
Qo'lga tushgan mollari	tavba qilgunlaricha o'zlariga berilmay turadi.

Bogʻiylarga qarshi kurashda musulmonlar rahbari tomonida turib oʻldirilgan musulmon	shahid hisoblanadi. Ular tarafidan oʻldirilganlarga janoza namozi oʻqilmaydi.
Bogʻiylarga yordam berish yoki ularga qurol-yaroq sotish	mumkin emas.

ILOVALAR

TAHORAT

SUNNATLARI

1	Tahorat olishda "Bismillah"ni aytish hamda uyqudan turgan kishiga ikki qo'lni bilak va kaft qo'shiladigan joyigacha uch marta yuvish bilan boshlash	6	Boshning hammasiga bir marta va boshga mash tortgan suv bilan quloqlarga mash tortish
2	Soqoli va barmoqlarni tahlil qilish	7	Ho'l panjalar orasiga panjalarni kiritish
3	Og'zini va burunni suv bilan chayish	8	Tahorat qilishda oyatda aytilgan tartibga rioya qilish
4	Tahorat amallarini uzmasdan qilish	9	Yuviladigan a'zolari uch martadan yuvish
5	Niyat qilish	10	Misvok qilish

TAHORAT

MUSTAHABLARI

1

A'ZOLARNI YUVGANDA
O'NG TARAFDAN BOSHLASH

2

BO'YINGA MAS'H TORTISH

TAHORATNI BUZADIGAN AMALLAR

IKKI MAXRAJDAN
chiqqan narsalar

1

2

**IKKI MAXRAJ-
DAN BOSHQA**
joylardan chiqqan
najas narsa
badanning pok
yeriga oqishi

Tupukni
qizartiradigan
darajadagi
SUYUQ QON

3

4

Ruku' va sajdasi
bor **NAMOZDA**
o'ziga va yaqinida
turganlarga eshiti-
ladigan darajada
KULISH

Og'izni to'ldirib
chiqqan **HAR**
QANDAY QUSUQ

5

6

**AQLDAN
OZISH**

Olib tashlanganda
yiqilib tushadigan
biror narsaga
SUYANIB UXLASH

7

8

**HUSHIDAN
KETISH**

TAHORATNI BUZMAYDIGAN AMALLAR

1

**OQMAGAN
QON**

2

**OG'IZNI
TO'LDIRMAY
KELGAN
QUSUQ**

3

BALG'AM

G'USL

FARZLARI

“G'usl” deb Allohga ibodat niyatida badanning hammasiga suv oqizishga aytiladi.

G'USL

SUNNATLARI

Juma namozi, ikki hayit namozlari, haj yoki umra uchun ehrom bog'laganda va hojilarning Arafotda turishi uchun g'usl qilishlari sunnatdir.

①

IKKI QO'LNÍ

bilak va kaft
qo'shiladigan
joygacha yuvish

②

AVRATLARNÍ

yuvish, ya'ni istinjo
qilish bilan
boshlash

③

butun badanga
UCH MARTA suv
quyish

④

BADANDAN

najosatni
ketkazish

⑤

g'usl qilinadigan joyda suv to'plansa,
oyoqni yuvishni

OXIRIGA

qoldirish

⑥

OYOQNI YUVISH

agar oyoq ostiga
yuvingan suv to'planib
qolgan bo'lsa, oyoqni
boshqa yerda
yuvish kerak

⑦

SOCHI O'RILGAN

ayol sochining tagini
barmog'i bilan namlashi
kifoya qiladi,
sochining o'rilib osilib
turgan tarafini yuvishi
shart emas

G'USL QILISH VOJIB BO'LGAN HOLATLAR

MANIY (SPERMA)NING
shahvat bilan ajralib,
otilib chiqishi

**UYG'ONGAN
KISHINING**
maniy yoki
mazi y ko'rishi

AYOL KISHIDA
hayz va nifosning
to'xtashi

**ERKAK JINSIY
A'ZOSINING** ayol
kishining jinsiy a'zosiga
kamida xatna qilingan
yerigacha kirishi

**HAROM VA
JIRKANCH**
bo'lsa ham hayvon
bilan qilingan jinsiy
aloqada maniy
kelishi

(bu holatda g'usl qilish aloqa qiluvchiga
ham, aloqa qilinuvchiga ham vojibdir)

QACHON TAYAMMUM SINADI?

1

**TAHORATNI SINDIRADIGAN
narsalar tayammumni ham
sindiradi**

**Tayammum qilgan odam
poklanishga YETARLI SUV topib,
uni ishlatish imkoniyatiga ega
bo'lishi bilan tayammumi sinadi.
Bunda suv bilan tahorat yoki
g'usl qilish vojib bo'ladi**

2

3

**Tayammum bilan namoz o'qiyotgan
odam SUVNI KO'RIB QOLSA
tayammumi sinadi**

QACHON TAYAMMUM QILINADI?

1

Suv bir mil (1848 metr)
uzoqlikda bo'lsa

2

Suv ishlatish mumkin
bo'lmagan bemorlik

3

Havoning ba'zi a'zolarga zararli
yoki kasallikka sabab bo'ladigan
darajada qattiq sovuq bo'lishi

4

Dushman xavfi

5

Chanqoq xavfi yoki suvni olish
uchun zarur jihozning yo'qligi

6

Suv bilan tahorat qilgan taqdirda
qazosi mumkin bo'lmagan namozga
yetisha olmaslikdan qo'rqsa

TAYAMMUMDA NIMADAN FOYDALANILADI?

1

Yer jinsidan bo'lgan har
qanday toza narsadan

Changdan

2

1

QANDAY POYABZALLARGA MAS'H TORTISH MUMKIN?

To'piqni yopib turuvchi hamda safar qilishga yaraydigan, ya'ni eng ozi 5544 metr masofani bosib o'tguncha yirtilib ketmaydigan poyabzallarga mas'h tortish mumkin.

QACHON POYABZAL MAS'H TORTISHGA YAROQSIZ BO'LIB QOLADI?

Bir poy mahsida oyoqning kichik barmoqlaridan uchta ko'rinadigan miqdorda yirtiq bo'lsa yoki yirtiq jamlanmasi oyoqning kichik barmoqlaridan uchta miqdoricha bo'lsa, bunday mahsiga mas'h tortib bo'lmaydi.

2

3

MAS'H TORTISHNING MUDDATI MUQIMGA QANDAY?

Tahorat buzilganidan boshlab
1 kecha-kunduz (24 soat).

MAS'H TORTISHNING MUDDATI MUSOFIRGA QANDAY?

Tahorat buzilganidan boshlab
3 kecha-kunduz (72 soat).

4

1
FARZI

MAHSI YOKI UNING O'RNIGA O'TADIGAN POYABZALNING OYOQ USTINI BERKITIB TURADIGAN QISMIGA UCH BARMOQ MIQDORDA MAS'H TORTISH BILAN, MAS'H TORTISHNING **FARZI** BAJARILGAN BO'LADI.

MAS'H
TORTISH
BO'LIMI

2
SHARTI

MAS'H TORTILAYOTGAN POYABZAL TO'LIQ TAHORAT OLINGACH KIIYILGAN BO'LISHI **SHART**.

3
JOIZ

MAHSIGA MAS'H TORTISH G'USL VOJIB BO'LGAN ODAMGA EMAS, BALKI TAHORATI YO'Q ODAMGA **MUMKINDIR**.

MAS' H TORTISH BO'LIMI

MAS' H TORTISH MUMKIN BO'LGAN BOSHQA NARSALAR

Choriqqa va to'piqni yopib turuvchi hamda safar qilishga yaraydigan poyabzallarga. Gipsga va kasallik tufayli shifokor tomonidan yuvmaslik tavsiya qilingan yoki yuvilsa zarar yetishi taxmin qilingan ko'zli yaraga.

MAS' H TORTISH MUMKIN BO'LMA- GAN NARSALAR

Oyoqdan boshqani yopib turuvchi narsalardan faqatgina jarohatga bog'langan narsaga mas'h tortiladi. Do'ppi, salla, telpak, qo'lqop, chopon kabi narsalarga mas'h tortib bo'lmaydi.

MAS'HNI SINDIRADIGAN ISHLAR

Tahoratni sindiradigan ishlar, mas'h tortish muddatining tugashi va tovonning ko'p qismi mahsi-ning qo'njiga chiqishi. Bir oyoqning ko'p qismiga suv tegsa ham mas'h sinadi.

NAMOZNING FARZLARI

1

**TAKBIRI
TAHRIMA**

2

QIYOM

3

QIROAT

4

RUKU'

5

SAJDA

6

**NAMOZ SO'NGIDA
TASHAHHUD MIQ-
DORICHA O'TIRISH**

7

**NAMOZDA BO'LMAGAN
BIROR ISH QILISH BILAN
NAMOZDAN CHIQISH**

NAMOZNING VOJIBLARI

1

“Fotiha” surasini o‘qish

Qa’dai uula

10

2

Bir sura yoki uchta qisqa oyatni zam qilish

Namozning so‘ngida salom berish

9

3

Vitrda “Qunut” duosini o‘qish

Namozning farzlarini bajarish

8

4

Tartibga rioya qilish

Hayit namozidagi takbirlar

7

5

Tashahhud

6

Imom jahriy namozlarni jahriy, maxfiy namozlarni maxfiy o‘qishi

NAMOZNING SHARTLARI

NAMOZNI BUZADIGAN AMALLAR

1. BILIB-BILMAY YOKI ADASHIB GAPIRISH.

2. BIROVGA SALOM BERISH.

3. TIL BILAN ALIK OLISH.

4. INGRASH VA SHUNGA O'XSHASH
OVOZLAR ("UF", "OH" DEYISH KABI).

5. OVOZLI YIG'I (YIG'LASH JANNAT ISHTIYOQI YOKI
JAHANNAM QO'RQUVI SABABLI BO'LSA ZARARI YO'Q).

NAMOZNI BUZADIGAN AMALLAR

6 UZRSIZ TOMOQ QIRISH VA YO'TALISH.

7 YEYISH VA ICHISH.

8 KO'P ISH QILISH.

9 ODAMLARDAN SO'RALADIGAN
NARSALARNI SO'RAB DOU QILISH.

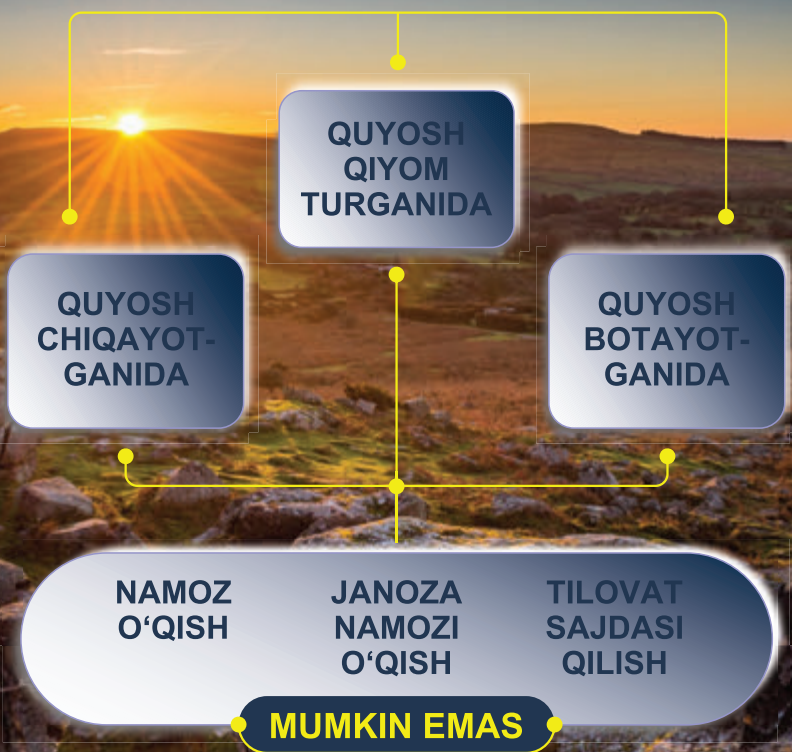
10 AKSA URGANGA SOG'LIQ TILASH, BIROR-BIR
XUSHXABARGA "ALHAMDULILLAH" DEYISH.

11 NAMOZ O'QIYOTGAN KISHINING QIROATDA TUTILIB
QOLGAN O'Z IMOMIDAN BOSHQA KISHIGA LUQMA BERISHI.

NAMOZ O'QISH TAQIQLANGAN VAQTLAR

NAMOZDAGI MAKRUH AMALLAR

①-bo'lim

1. XOKISORLIK HOLATIGA
XILOF KO'RINISHDA TURISH.

2. SAJDA O'RNIDAGI MAYDA TOSHCHALARNI
TEKISLASH UCHUN SURISH (BIR MARTAGA RUXSAT).

3. PESHONAGA TEKKAN ZARARSIZ
TUPROQNI ARTISH.

4. PESHONANI TEKKIZMAY SALLA
O'RAMIGA SAJDA QILISH.

5. ERKAKLAR BILAKLARINI
YERGA TIRASHI.

6. ERKAK KISHINING SOCHLARINI BIR
JOYGA TO'PLAB BOG'LAB OLISHI.

7. KIIYIMNI OSILTIRISH
VA SHIMARISH.

8. IMOMNING YOLG'IZ O'ZI UCHUN MAXSUS
BALAND JOY QILIB QO'YISHI.

9. OLDINGI SAFDA JOY BO'LA
TURIB KEYINGISIDA TURISH.

NAMOZDAGI MAKRUH AMALLAR

② -bo'lim

10. XAROB AHVOLDAGI KIYIMDA
VA BOSHIALANG NAMOZ O'QISH.

11. BARMOQLARNI QISIRLATISH.

12. SAJDAGA BORAYOTGANDA KIYIMLARNI
YIG'ISH YOKI TO'G'RILASH.

13. QIROATNING BIR QISMINI
RUKUDA TAMOMLASH.

14. FARZ NAMOZINING BIR RAKATIDA
BIR SURANI IKKI MARTA O'QISH.

15. KEYINGI RAKATDA AVVALGI RAKATDA
O'QILGAN SURA YOKI OYATDAN OLDINROQ-
DAGI SURA YOKI OYATNI O'QISH.

16. NAMOZDA ESNASH, TAHORAT TANG
QILIB TURGANDA NAMOZ O'QISH.

17. FIKRNI CHALG'ITUVCHI NARSALAR
QARSHISIDA NAMOZ O'QISH.

18. NAMOZ O'QUVCHINING KIYIMIDA, SAJDA O'RNIDA,
ORQA VA OSTIDAN BOSHQA TARAFLARIDA
JONLI NARSANING RASMI BO'LISHI.

NAFL NAMOZ O'QISH MAKRUH BO'LGAN VAQTLAR

**Imom juma,
hayit kabi namozlarda
xutba o'qish uchun
minbarga chiqsa**

bu vaqtlarda farz
namozlarini o'qish
mumkin

**Tong otgandan
so'ng**

quyosh nayza bo'yi
ko'tarilgunicha
bomdod namozining
sunnatidan boshqa
nafl o'qish

**Asr namozini
o'qigach shom
namozini
o'qiguncha**

IMOMNING OVOZ CHIQARIB QIROAT QILISHI HUKMI **VOJIB**

Juma
namozida

Bomdod
namozining
farzida

Ikki
hayit
namozla-
rida

Shom
namozining
birinchi ikki
rakatida

Xufton
namozining
birinchi ikki
rakatida

Bomdod, shom va xufton namozlarini qazo qilib
o'qilayotganda ham birinchi ikki rakatida namozga o'tgan
imom ovoz chiqarib qiroat qilishi vojibdir.

Imomlikka o'tayotgan shaxs

1

BALOG'ATGA
YETGAN
MUSULMON
BO'LMOG'I

2

AQLLI
BO'LMOG'I

3

ERKAK
KISHI
BO'LMOG'I

4

TAHORATLI
BO'LMOG'I

5

YAXSHI QIROAT
QILADIGAN
BO'LISHI
VA DUDUQ
BO'LMASLIGI
KERAK

NAMOZNI BUZISH VOJIB BO'LGAN HOLATLAR

1

Qiyin ahvolda qolgan kishining yordam so'rab chaqirganini eshitganda, yordam berish maqsadida.

2

Bolaning hayotiga xavf tug'ilganda enaga namoz o'qiyotgan bo'lsa namozini buzishi vojibdir.

Bemorning namozi haqidagi bo'lim

① -bo'lim

Bemor tamoman turolmasa yoki qattiq og'riq tufayli turishi qiyin bo'lsa yoxud kasalligining kuchayishi va uzoqqa cho'zilishidan qo'rqsa

namozini o'tirib, ruku' va sajda qilgan holda o'qiydi. Bulardan boshqa hollarda kuchi yetganicha tik turib o'qiydi.

Sog'lom kishi namoz o'qiyotganida tobi qochsa va tik tura olmay qolsa

o'tirgan holda ruku' va sajda qilib namozini tamomlaydi.

Tik turib namoz o'qiy olmaydigan odam o'tirgan holida ruku' va sajda qila olmasa

o'tirgan holda imo-ishora bilan namoz o'qiydi.

Ruku' va sajda qilolmasa-da, tik turishga qodir bo'lsa

tik turib imo-ishora bilan namoz o'qigandan ko'ra, o'tirib imo bilan namoz o'qigani yaxshiroqdir.

Bemorning namozi haqidagi bo'lim

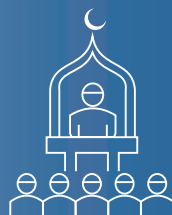
② -bo'lim

Ruku' va sajda imo-ishora bilan qilganda	sajda qilish uchun boshini rukuda egganidan ko'proq egadi.
Bemorning o'tirib namoz o'qishga ham kuchi yetmasa	chalqancha yoki yonboshlab yotgan holda boshi bilan imo-ishora qilib namoz o'qiydi. Chalqancha yotib o'qish yaxshiroqdir.
Imo-ishora bilan ham namoz o'qishga kuchi yetmagan bemor	o'ziga aytilayotgan narsalarni tushunsa, namozini kechiktiradi (so'ngra qazosini o'qiydi).
Imo-ishora bilan namoz o'qishdan ojiz qolish muddati besh vaqt namozdan ortiq davom etsa	bemor aytilgan narsalarni tushunsa ham, namoz o'qish majburiyati undan soqit bo'ladi.
Suzib ketayotgan kemada	uzrsiz o'tirib namoz o'qisa bo'ladi.

Juma namozi bo'lini

①-bo'lim

Juma farz bo'lishi
uchun quyidagilar
shart:

erkak bo'lish, ozod bo'lish,
shaharda yoki shahar yaqinida
yashash, sog'lom bo'lish, balo-
g'atga yetgan bo'lish, ko'z va
oyoqning salomat bo'lishi.

Juma namozi to'g'ri
ado etilgan deb
hisoblanishi uchun:

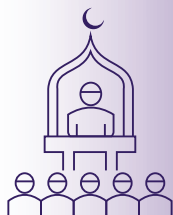
juma namozi shahar yoki shahar-
ga ulangan va unga xizmat qiladi-
gan joyda o'qilishi, musulmonlar
rahbari yoki u ruxsat bergan odam
(imom) namozga bosh-qosh bo'li-
shi, juma namozi peshin namozi-
ning vaqtida o'qilishi kerak. Juma
namozi o'qish mumkin bo'lgan
vaqtda bir tasbehcha bo'lsa ham
xutba o'qilishi lozim, barchaning
masjidga kirib, bemalol namoz
o'qishi mumkin bo'lishi kerak,
imomdan tashqari uch erkak
bo'lishi shart.

Juma namozida qul,
musofir va bemor-
ning imom bo'lishi

mumkin.

Shaharda juma kuni
uzrli shaxsning va
boshqalarning
peshinni jamoat bo'-
lib o'qishlari, shuning-
dek, uzrli bo'lma-
ganlarning juma
namozidan oldin
peshin o'qishlari

makruhdur.

Juma namozi bo'lini

2-bo'lim

Juma namoziga
tashahhudda yoki
sahv sajdasida
qo'shilgan kishi

juma namoziga ulgurgan
hisoblanadi.

Juma namozini
o'qish tartibi

Imom minbarga o'tirgach, muaz-
zin imomning oldida imomga
ro'para turib azon aytadi. Namoz-
xonlar xutba vaqtida imomga yuz-
ma-yuz turib xutbani tinglaydilar.
Imom tik turgan holda ikkita
xutba o'qiydi. Ikki xutba orasida
uch qisqa oyat o'qish muddaticha
o'tiradi. Xutbalar tamom bo'lgach,
iqomat aytiladi va imom jamoat
bilan ikki rakat namoz o'qiydi.

Imom azondan keyin
minbarga chiqsa
xutba va juma
namozining farzi
tamom bo'lgunicha

gapirish va nafl namoz o'qish
haromdir.

JANOZA NAMOZI

FARZI KIFOYA

① -bo'lim

FARZLARI

Takbirlar
va qiyom

VOJIBI

Ikki tomonga
salom berish

SHARTI

Niyat qilish

Janoza o'qilishi uchun:

mayyitning jasadi yoki
jasadining aksari yoki
boshi bilan tanasining
yarmi mavjud bo'lishi
kerak.

Janozada imomlikka haqli bo'lganlarning tartiblari:

- 1) davlat boshlig'i;
- 2) qozi (shar'iy hakam);
- 3) mahalla imomi;
- 4) mayyitning yaqin erkak
qarindoshlari.

Janoza o'qish tartibi:

- 1) takbir aytib, sano o'qiladi;
- 2) yana takbir aytib, Payg'ambar alayhissalomga
salavot aytiladi;
- 3) yana takbir aytib, mayyit haqqiga duo qilinadi;
- 4) so'ngra yana bir takbir aytib salom beriladi.

* Birinchi takbirdan boshqa takbirlarda qo'llar ko'tarilmaydi.

* Takbirlarda bosh qimirlatilmaydi.

JANOZA NAMOZI

FARZI KIFOYA

② -boʻlim

Janoza namoziga kech kelgan odam

niyat qilib imomga ergashadi. Imom salom bergandan keyin nechta takbirga kech qolgan boʻlsa, oʻsharlarni oʻzi aytib qoʻyadi. Agar u imom toʻrtinchi takbirni aytib boʻlgandan keyin kelsa, namozga ulgurmaygan hisoblanadi.

Tobutni qabristonga olib borish

Toʻrt tomonidan toʻrt kishi yelkasi koʻtarishi sunnatdir. Tobutning avval bosh tomonidan, soʻngra oyoq tomonidan oʻng yelkada koʻtarish kerak. Keyin chap tomonga oʻtib, avval bosh, soʻngra oyoq tomondan chap yelkada koʻtariladi. Har tomondan oʻn qadamdan, jami qirq qadam koʻtarib yurish mustahabdir.

Ayol kishi vafot etganda

Ayol kishini mahramlari qabrga qoʻyadilar. Agar mahramlari boʻlmasa, ayol kishilar, ular ham boʻlmasa, koʻmishga kuchi yetadigan solih qari kishilar qoʻyadilar. Ayol kishi dafn qilinyotganda uning qabri biror mato bilan toʻsib turiladi.

Tugʻilayotganida oʻlgan goʻdak

Hayot belgilari koʻrilgan boʻlsa (yigʻlasa, qimirlasa), ism qoʻyilib, yuvib, janovasi oʻqiladi. Agar hayot alomatlari boʻlmasa, yuvilib, ism qoʻyilib, matoga oʻrab koʻmiladi (janoza oʻqilmaydi). Agar toʻla shaklangan boʻlmasa, ustidan suv quyib, oq surpgga oʻrab, ism qoʻyib koʻmiladi.

Mayyitni qabrga qoʻyish

Qabr odamning yarim boʻyi yoki koʻksiga yetadigan chuqurlikda qaziladi. Mayyitni qabrga qoʻyuvchi kishi **“Bismillahi va ala millati Rosulillahi”**, deydi. Mayyitning yuzi qiblaga moyil qilib qoʻyiladi. Qabrning usti toʻrtburchak shaklda emas, tyaning oʻrkachi kabi tepacha qilinadi.

Makruh

Qabristonda tobut yerga qoʻyilmasdan oldin oʻtirish.

JANOZA NAMOZI

FARZI KIFOYA

③ - bo'lim

Janoza o'qilmasdan ko'milgan mayyit

*Hali yorilib ketmagan
bo'lsa, yuvilmagan bo'lsa
ham qabr ustida janozasi
o'qilaveradi.*

Bir nechta mayyit to'planib qolsa

*Janozalari alohida-alohida
o'qilgani yaxshiroqdir.*

Imom bir nechta mayyitning jano- zasini birdaniga o'qimoqchi bo'lsa

*Har bir mayyitning ko'ksi
imomning ro'parasiga
to'g'rilab qo'yilgan
holda saf qilinadi.*

Agar zarurat yuza- sidan bir qabrga bir nechta mayyit- ni ko'mishga to'g'ri kelib qolsa

*Qibla tomonga erkaklar,
keyin o'g'il bolalar, keyin
ayollar qo'yiladi. Faqat
har birining orasi tuproq
bilan to'silishi kerak.*

Kemada o'lgan odam

Kafanlab, janoza o'qib dengizga tashlanadi.

RO‘ZA

Niyat qilish

Ramazon ro‘zasi tong otgandan boshlanib quyosh botguncha bo‘lgan muddatning yarmidan avval niyat qilish bilan to‘g‘ri bo‘ladi.

Nafil va vaqti aniq belgilangan nazr¹ ro‘zasini

ham tong otgandan boshlab quyosh botguncha bo‘lgan muddatning yarmidan avval niyat qilib tutish mumkin.

Tong otishdan avval niyat qilish shart

Qazo, kafforot va vaqti belgilanmagan nazr² ro‘zalar uchun.

Farz ro‘za

Ramazon oyi o‘sha oyning farz ro‘zasini tutishga tayin qilingan va o‘sha farz ro‘zadan boshqa ro‘za bu oyning ichiga sig‘maydi. Ya‘ni, Ramazon oyida nafil niyati bilan yoki umuman ro‘za tutishni niyat qilish bilan yoxud boshqa vojib ro‘za (nazr ro‘za kabi) niyati bilan ham Ramazon oyi farz ro‘zasi ado bo‘laveradi.

Ammo...

Ammo Ramazon oyida sa-farga chiqqan yoki bemor bo‘lgani uchun ro‘za tut-maslikka ruxsati bo‘lgan odam o‘z ixtiyori bilan boshqa vojib ro‘zani tutishni niyat qilsa, o‘sha niyat qilgan ro‘zasi bo‘ladi.

¹ ("O‘qishga kirib olsam har dushanba kuni ro‘za tutib beraman" kabi)
² ("biror kun ro‘za tutib beraman" kabi)

RO'ZANI BUZADIGAN AMALLAR

①–bo'lim

Quyidagi ishlarni o'z xohishi bilan qasddan qilgan kishining ro'zasi buziladi, unga ham qazo, ham kafforot (qul ozod qilish, bunga qodir bo'lmasa, ketma-ket, orasini uzmay oltmish kun ro'za tutish, bunga ham qodir bo'lmasa, oltmish misinga taom berish) vojib bo'ladi.

Jinsiy aloqa qilish yoki xoh ayol, xoh erkakning orqa yo'lidan qo'shilish. Sherigiga ham **qazo** va **kafforot** vojib bo'ladi.

Xoh ovqat, xoh dori bo'lsin deb biror nima **yeyish**.

Xoh ovqat, xoh dori bo'lsin deb biror nima **ichish**.

Kafforot faqat Ramazonning hurmatini qasddan oyoq osti qilganlik uchun vojib bo'ladi. **Boshqa ro'zalarda kafforot yo'q.**

Agar xato (quyosh botdi deb o'ylab og'iz ochib yuborish kabi) yoki **birovning majburlashi** tufayli, shuningdek, "Hali saharlik vaqti tugagani yo'q" deb o'ylab, yeb-ichganda, qorniga yoki miyasiga teri ostidan tashqari boshqa tarafdin dori yetganda, mayda toshni yutganda, o'zini o'zi zo'rlab qusganda **faqat qazosini tutadi.**

Agar ro'za tutganini unutib og'zini ochib yuborsa, beixtiyor qussa, tomog'iga chang, tutun yoki pashsha kirsas, erkak yoki ayolning shahvat qo'zg'aydigan joyiga tikilib qolib, shahvat suvi chiqsa, shuningdek, ertalab ehtilom bo'lib uyg'onsa **ro'zasi buzilmaydi.**

RO'ZANI BUZADIGAN AMALLAR

②-bo'lim

Ro'za tutolmaydigan darajada qari, quvvatsiz bo'lgan qariyalar ro'za tutmasliklari mumkin. Biroq ular har bir tutmagan kuni uchun **fitr sadaqasi miqdorida** bir kambag'alga taom beradilar. Mabodo keyin ro'za tutishga kuchlari yetib qolsa, **qazosini tutadilar**. Davolash imkonsiz bo'lgan kasallikka chalinganlar ham **qariyalar hukmidadir**.

Homilador va emizikli ayol o'zi va bolasiga zarar yetishidan qo'rqsa, bemor odam kasalligi kuchayib ketishidan qo'rqsa, shuningdek, safardagi odam ham ro'za tutmasligi mumkin. Biroq imkon bo'lganda **qazosini** tutib beradilar. Zarar qilmasa, safarda ro'za tutgan **afzal**.

Ro'za tutish man qilingan kunlarda **nazr** qilib qo'yilgan ro'zani tutsa bo'ladi. Lekin afzali uni ochib yuborib, keyin **qazosini** tutishlikdir. Agar tutsa nazr bajariladi, ammo ro'za tutgan **gunohkor** bo'ladi. **Nafil** ro'za tutayotgan odam mehmon kelishi yoki mehmonga borishi tufayli ro'zasini ochishi mumkin. Keyin **qazosini** tutadi.

Ro'za buziladi

Tish orasiga kirib qolgan no'xatdek kichik narsani yeyish bilan.

Qusiq kelib, o'zi qaytsa.

Ro'za buzilmaydi

Ammo o'sha narsani og'zidan chiqarib turib keyin yesa.

Qusiq og'ziga kelib, yana qaytib yutilsa, ko'p bo'lsa.

RO'ZANI BUZADIGAN AMALLAR

③-bo'lim

**Biror narsaning mazasini tatib
ko'rish yoki chaynash ro'zador uchun**
(faqat zarurat yuzasidan yosh bolaga ovqat
chaynab berish mumkin)

MAKRUHDIR

O'zini tutolmaslikdan qo'rqsa, o'pish

**Misvok qilish va surma qo'yish
makruh emas.**

**Agar oldi va orqa tomonidan boshqa
yeriga (masalan, soniga) jinsiy yaqinlik qil-
ganda yoxud o'pganda va ushlaganida**
shahvat suvi kelsa, ro'zasi buzilgani
uchun qazosini tutib beradi, lekin

**KAFFOROT
BERMAYDI**

**O'z shahrida yashab turgan odam ro'-
za tutsa va kunning ma'lum qismi o't-
ganidan keyin safarga chiqsa, ro'zasini**
safarda bo'lsa ham oxiriga yetkazadi.
Mabodo o'sha kunning ro'zasini ochib
yuborsa, qazosini tutadi. Ammo

**Bemor tuzalganidan, musofir muqim bo'lgani-
dan keyin o'tib ketgan kunlarning ro'zasini**
tutishi kerak.

**Nafl ro'zani boshlagandan keyin oxirigacha
tutish lozim. Ammo ro'za tutish man qilingan
kunlari** (ramazon hayiti kuni, qurbon hayiti kuni va undan ke-
yingi uch kun) **tutilgan ro'zani ochib yuborish kerak.**
O'sha ochib yuborilgan nafl ro'zaning qazosi
tutilmaydi.

E'TIKOF BO'LIMI

sunnatī muakkkada

- E'tikofning ozi *bir kundir*.
- Kim e'tikofni buzsa, *qazosini* o'taydi.
- *Juma namoziga* quyosh og'andan keyin boradi.
- Agar *uzrsiz* bir zunga ham tashqariga chiqsa, *vojib* e'tikof buziladi va *qazo lozim bo'ladi*.
- E'tikofga kirgan odam masjidda yeydi, ichadi, uxlaydi.
Boshqalarga bu ishlarni masjidda qilish *mumkin emas*.
- E'tikofdagi odam *jim o'tirmaydi*, balki namoz, Qur'on, hadis o'qish, zikr, ilm o'rganish bilan mashg'ul bo'ladi.
- Ro'zador bo'lish faqat *nazr* qilingan e'tikofda *shart*.

E'TIKOF NIMA?

Ro'zadorning jamoat masjidida e'tikof ibodati niyati bilan qolishidir.

O'zi yoki oilasining ro'zg'orini tebratish uchun molni masjidga kiritmay oldi-soldi bilan shug'ullanishi

Kechalarni qo'shmasdan, faqat kunduzlari niyat qilib ham e'tikof o'tirish

MUMKIN

AYOL KISHI E'TIKOF O'TIRADIMI?

Ayolning e'tikof o'rni uyining namoz o'qiladigan joyi yoki burchagidir, chunki ayol kishi uchun eng yaxshi joy o'shadir.

Masjid yiqilgani, jamoat tarqalib ketgani, zolimning majburan chiqarib yuborgani, jinoyatchining jonga yoki molga tahdid solgani uchun masjididan chiqqani tufayli

Ayolning oldidan boshqa yeriga jinsiy aloqa qilish, o'pish, ush-lash kabilar sababli shahvat suvi kelmasa (garchi mazkur ishlarning o'zi e'tikofchiga harom bo'lsa ham)

BUZILMAYDI
E'TIKOF

ZAKOT

ozod, musulmon, balog'atga yetgan, aqli bor, ehtiyoj va qarzlardan tashqari, bir yil to'lgan, nisobga yetgan, ko'payadigan mol-mulkka to'liq ega bo'lgan odamga **farzdir**.

“Ehtiyojdan tashqari” deganda

insonning moddiy yoki ma'naviy halokatdan saqlanishi uchun kerak bo'ladigan narsalardan (pul va ilm kitoblari kabi) ortig'i tushuniladi.

“Ko'payadigan mol” deganda

pullar, yilning aksariyat qismini dalalarda o'tlab o'tkazadigan qo'y, sigir va tuyaga o'xshash hayvonlar va sotish uchun olib qo'yilgan har bir narsa tushuniladi.

“Qarzlardan tashqari” deganda

esa mol egasining boshqa odamlar talab qiladigan qarzlardan tashqari yana nisobga yetgan mol-mulki bo'lishi kerakligi tushuniladi (nazr, kafforot singari qarzlari zakotning farzligini man qilmaydi).

“Mol-mulk” deganda

inson ega bo'lishi va foydalanishi mumkin bo'lgan narsalar tushuniladi.

“Bir yil to'lgan” deganda

qo'ldagi mol nisobga yetganidan keyin oy hisobi bilan bir yil o'tishi lozimligi tushuniladi.

Bu nisob yilning boshida va oxirida mavjud bo'lishi kifoya. Agar mulk yil o'rtasida nisob miqdoridan kamaygan bo'lsa ham, zakot beriladi. Bordi-yu, yil o'rtasida mulk batamom yo'q bo'lib ketsa, yil hisobi ham bekor bo'ladi.

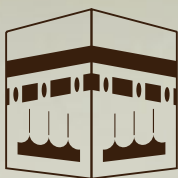
“To'liq ega bo'lish” deganda

o'z moliga to'liq egalik qila oladigan odamgina zakot berishi tushuniladi. Kishining sotib olgan moli uning qo'lga tegmasligi, molning garovga qo'yilganligi, yo'qolib qolganligi, musodara etilganligi, qayerda ekani esdan chiqqanligi, qarz olgan odamning tan olmasligi molga to'liq ega emaslik hisoblanadi (bu mollar o'z egasining qo'lga tekkanidan boshlab hisobga olinadi va o'tgan vaqt uchun zakot chiqarilmaydi).

O'g'rilik va pora kabi harom yo'llar bilan topilgan **mollardan zakot berilmaydi**. Chunki bu mollarni qo'lida saqlayotgan odam uning haqiqiy egasi emas.

HAJ

Hajning farzlari 3 ta:

1. Ehrom.
2. Arafotda turish.
3. Ziyorat (Ifoza) tavofi.

(Bu tavof Qurbon hayitining uch kuni mobaynida barcha hojilar tomonidan ado etilishi shart)

Ehromning farzi talbiya aytish, ya'ni Allohni ulug'lash, **sharti** esa niyat qilishdir.

Haj oylari shavvol, zulqa'da va zulhijjaning ilk o'n kunidan iborat.

Mana shu paytda hajni niyat qilib ehromga kirish mumkin. Ushbu oylardan avval haj uchun **ehromga kirish makruhdur.**

Haj musulmon, balog'atga yetgan, aqlli, ozod, hajdan qaytguncha qaramog'ida-gi kishilarning ehtiyojlaridan tashqari o'zining barcha safar harajatlarini ham qoplaydigan mablag'ga ega, vujudi salomat odamga **farzdir.**

Shuningdek, yo'lning xavfsiz bo'lishi va safar kamida uch kunlik bo'lsa, ayol-larga eri yoki mahrami-niing hamroh bo'lishi **shartdir.**

Hajning vojiblari quyidagilardir:

1. Qurbon hayitining birinchi kuni tong otgach, kun yorishguncha bir lahza bo'lsa ham Muzdalifada turish.
2. Safodan boshlab, Marvada tugashi sharti bilan Safo va Marva orasida 7 marta yugurish.
3. Shaytonga tosh otish.
4. Soch oldirish (yoki qisqartirish).
5. Makkalik bo'lmagan hojilarning Vido (xayrlashuv) tavofi qilishlari.

Haj ibodatini umr davomida bir marta ado etish **farz.** Sharoit bo'lganida kechiktirmaslik lozim.

NIKOH

BO'LIMI

Har bir erkakka bir necha toifa ayollarning nikohi **harom qilingan, ya'ni ularga uylanish mumkin emas:**

- 1. Onasi va momolari:** otasining onasi va onasining onasi qancha yuqorilab ketsalar ham.
- 2. Qizi va farzandlarining qizlari,** ya'ni qiz nabiralari qancha pastlab ketsalar ham.
- 3. Ota va onasidan tarqalganlar:** opa-singillari.
- 4. Bobo va momolarining qizlari:** amma va xolalari.
- 5. Xotinining onasi.**
- 6. Jinsiy yaqinlik qilgan xotinining qizi.**
- 7. Otasining va o'g'lining xotini.**

Emish tufayli ham yuqorida sanab o'tilgan ayollar nikohi harom bo'ladi.

Ya'ni emizgani sababli ona bo'lib qolgan ayolni, uning bolalarini, onasini va boshqa yuqorida sanab o'tilganlarni nikohlab olish **haromdir**.

Kelin-kuyov bir-birlarining taklif va qabul haqidagi so'zlarini eshitmoqlari **SHART**.

Guvoh bo'layotganlar (ozod, aqli, balog'atga yetgan va taqvoli ikki erkak yoki bir erkak va ikki ayol) kelin-kuyovning taklif va qabul haqidagi so'zlarini bir paytda eshitishlari **SHART**.

Kitobiya bo'lmagan kofir ayolga uylanish **MUMKIN EMAS**.

Er to'rtinchi xotinini taloq qilgach, xotinining iddasi tugamasidan oldin boshqa ayolni nikohlab olish **MUMKIN EMAS**.

Homilasining otasi aniq bo'lgan homiladorni tuqquncha nikohlab olish **MUMKIN EMAS**.

Ozod xotin ustiga cho'rini nikohlab olish **MUMKIN EMAS**.

Ma'lum narx va ma'lum muddatga kelishib nikoh qurish **MUMKIN EMAS**.

SAVDO KITOBI

① –bo‘lim

“Savdo” ta’rifi

o‘zaro rozilik bilan bir molni ikkinchi molga almashtirish.

Mol

shariat foydalanishga ruxsat bergan, bozorda o‘z narxiga ega, kelishuv paytida topshirish imkoni bor narsa.

Oldi-sotdi kelishuvi tuzilgan deb hisoblanishi uchun

tomonlardan biri molini iyyob (taklif) qilib “Sotdim” desa, ikkinchi tomondagi bu taklifni qabul qilib, “Oldim” deyshi kerak. Oldi-sotdi kelishuvi taklif va iyyobni bildiruvchi yuqoridagi so‘zlar bilan yoki sukut bilan, biror harakat yoki harakatsizlik, imo-ishora bilan ham amalga oshirilishi mumkin.

Taklifni bekor qilish

taklif qiluvchi tomon ikkinchi tomon taklifni rad etmasidan ilgari gapidan qaytsa (“Yo‘q, sotmayman” desa yoki ikkovlaridan biri o‘rnidan turib ketsa, gapni boshqa mavzularga bursa), qilingan taklif bekor bo‘ladi.

Sotilayotgan narsa

savdo joyida bo‘lsa, “Manavi narsa”, deb ko‘rsatish kifoya qiladi. Agar u savdo joyida bo‘lmasa, uning miqdori va sifatini aytish shart.

Olinayotgan narsa evaziga pul to‘lanayotgan bo‘lsa

avval pul olinadi, so‘ngra mol topshiriladi.

To‘lov narsa bilan bo‘lsa

mollar bir paytda almashiladi.

Jinsi bir xil bo‘lgan narsalar

o‘zaro teng miqdorda almashtirilishi shart.

SAVDO KITOBI

② -bo'lim

Bir qismini ajratib olish qolgan qismiga ta'sir qilmaydigan guruch, kartoshka kabi kilolab sotiladigan narsalarning umumiy og'irligi va narxi aytib sotilgach

O'lchaganda sotuvchi aytganidan ko'p chiqsa

Bir qismini ajratish qolgan qismiga ta'sir qiladigan taxta, quvur (truba) kabi narsalarni sotuvchi umumiy uzunligini va narxini aytib sotganidan keyin

Sotuvchi aytgan miqdordan uzun chiqqanida

Bir qismini ajratish qolgan qismiga ta'sir qiladigan mollarni sotuvchi ularning har bir o'lchamining narxini aytib sotganidan keyin

Agar aytganidan uzun chiqib qolsa

o'lchanganida aytilgandan kam chiqsa, xaridor xohlasa shunga yarasha pul to'lab, kartoshkani olishi mumkin, xohlamasa, kam chiqqani uchun olmay ketishi ham mumkin.

oshiqcha qismi savdoga kirmagani uchun sotuvchiga qaytarib beriladi.

o'lchangach, aytganidan kam chiqib qolsa, xaridor xohlasa molni sotuvchi aytgan narxda olishi kerak. Agar xohlamasa, olmay ketadi.

xaridor oshiqcha qismiga pul bermaydi.

o'lchanganida aytganidan kam chiqsa, xaridor xohlasa shunga yarasha pul to'lab, molni olishi mumkin. Xohlamasa, kam chiqqani uchun olmay ketaveradi.

xohlasa oshiqcha qismining ham pulini to'lab olishi yoki savdodan qaytishi mumkin.

SAVDONI BEKOR QILISH HUQUQI

① –bo‘lim

Xaridorga mol kerak
bo‘lmay qolsa (yoki
yoqmay qolsa)

savdolashilayotgan paytda
qaytarib berishni shart
qilib qo‘yishi mumkin.

Sotuvchiga aynan
shu mol kerak bo‘lib qolsa

savdolashilayotgan paytda
qaytarib olishni shart qilib
qo‘yishi mumkin.

Mol qaytarib berilsa
yoki qaytarib olinsa

savdo bekor qilinadi. Biroq
qaytarib berish yoki qaytarib
olish muddati uch kundan
o‘tib ketmasligi kerak.

Sotuvchi savdoni bekor qilish
huquqiga ega bo‘lishni shart qilib
molni sotsa-yu (bu holatda sotil-
gan mol uning mulki bo‘lib qola-
veradi), belgilangan muddat
o‘tmay turib, mol xaridorning
qo‘lida nobud bo‘lsa

xaridor uning savdolashgan
kundagi qiymatini to‘laydi.

Qiymat -

savdo-sotiqni tushunadigan
ikkita ishonchli odamning
molga qo‘ygan narxi.

Savdolashilayotgan vaqtda
mol xaridorning qo‘lida turib
nobud bo‘lsa

xaridor uning qiymatini
to‘laydi.

Yuqoridagi ikki holatda mol
xaridorning qo‘lida aybli
bo‘lib qolsa

sotuvchi istasa savdo keli-
shuvini kuchga kiritadi, is-
tamasa savdoni buzadi-da,
xaridordan yetkazilgan
zararni to‘latib oladi.

SAVDONI BEKOR QILISH HUQUQI

②-bo'lim

Savdoni bekor qilish huquqini
xaridor olib savdolashganda

Sotuvchi yoki xaridor savdoni bekor qilish huquqidan foydalanishni shart qilib savdolashsalar va belgilangan muddat ichida savdoni bekor qilishni istab qolsalar

Savdoni bekor qilish muddati tugasa yoki xaridor sotib olgan moliga o'zining mulkidek munosabatda bo'lsa, shuningdek, mol xaridor qo'lida aybli bo'lib qolsa

mol sotuvchining mulkidan chiqadi. Biroq xaridor belgilangan muddatda bu savdoga roziligini bildirguniga qadar mol uning mulkiga aylanmay turadi. Bu holatda mol xaridor qo'lida aybli bo'lib qolsa yoki nobud bo'lsa, sotuvchiga kelishilgan narxni berishi kerak.

bu haqida ikkinchi tomonni xabardor qilishlari kerak. Aks holda, savdo bekor bo'lmaydi. Ammo savdoga rozi bo'lganliklarini ikkinchi tomon bilishi shart emas.

savdoni bekor qilish huquqi bekor bo'ladi.

“Tanlab olish huquqi”

Ikki narsani birga sotganida yoki olganida savdoni bekor qilish huquqidan foydalanmoqchi bo'lgan tomon

Xaridor biror molni, unda o'zi istagan sifati bo'lishi sharti bilan sotib olgach, molda o'sha sifati bo'lmasa

o'zgalarning fikrini so'rash yoki olgan narsasining munosibligini bilish uchun bir turdagi ikki yoki uch narsadan birini tanlab olaman deb savdo qilish. Bunda olingan narsalar soni uchtdan oshmasligi va tanlab olish muddati uch kundan ko'p bo'lmasligi kerak.

bu narsalarning har birining narxini aniqlab olishi va savdosi bekor qilinishi mumkin bo'lgan molni ko'rsatishi shart. Aks holda savdo buziladi.

molni sotuvchiga qaytarib berib, pulini olishi yoki boshida kelishilgan narxga rozi bo'lib, molni olib qolishi kerak.

*Barcha foydalanishi
mumkin bo'lgan yer-
dagi narsani*

Xaridorga topshirish qiyin bo'lgan narsani, xaridorga topshirsa sotuvchining o'ziga zarar yetadigan narsani, xaridorning aldanish ehtimoli bo'lgan narsani, janjalga olib keladigan noaniqlikligi bor narsani savdo-sotiq qilish noto'g'ridir, ya'ni fosiddir.

Bir molni falon narxga nasiyaga sotib, keyin sotgan narxidan kamga, naqdga qaytarib olish yoki shu holatda o'zi sotgan narsani sotmagan narsasi bilan qo'shib avvalgi narsasi narxiga qayta sotib olish, idishdagi molni sotayotganda xaridorning umumiy vazndan idishning vazniga teng bo'lmagan vaznini chiqarib tashlashni shart qilishi nojoizdir.

Tavliya, murobaha

va shunga oid masalalar

Molning ustiga foyda qo'ymay, sotuvchiga tushgan narxiga sotish ➤ **“Tavliya”**

Sotuvchiga tushgan narxi ustiga ma'lum foyda qo'yib sotish ➤ **“Murobaha”**

Litrlab yoki kilolab o'lchanadigan narsalar, biri ikkinchisiga katta-kichiklikda juda o'xshash bo'lgan narsalar ➤ **“O'xshashi bor” narsalar**

Biri ikkinchisiga o'xshamaydigan narsalar (bir qo'y ikkinchi qo'yga, bir hovli ikkinchi hovliga o'xshamaydi) ➤ **“O'xshashi yo'q” narsalar**

Tavliya va murobaha savdosi bilan sotilayotgan molni ➤ sotuvchining o'zi o'xshashi bor narsa evaziga olgan bo'lishi kerak.

Odatda savdogarlar qiladigan xarajatlar ➤ tavliya va murobaha savdosi bilan sotilayotgan molning narxiga, odatda, savdogarlar qiladigan xarajatlarni ham qo'shish mumkin.

Molni murobaha savdosi bilan sotib olgan kishi sotuvchining aldaganini bilib qolsa ➤ xohlasa molni oldin kelishilgan narxda olib qoladi yoki molni qaytarib berib, pulini oladi (Imom Abu Yusuf “Bergan ortiqcha pulini sotuvchidan qaytarib oladi”, deganlar).

Tavliya savdosida xaridor aldaganini bilib qolsa ➤ to'lagan ortiqcha pulini sotuvchidan qaytarib oladi.

Xaridor molni ishlatib qo'yganidan so'ng yoki mol nobud bo'lganidan yoxud aybli bo'lib qolganidan so'ng sotuvchining aldaganini aniqlansa ➤ savdoni bekor qilib bo'lmaydi.

SUD XO'RLIK BO'LIMI

Sudxo'rlik – molni molga almashtirayotgan tomonlardan birining evaziga hech narsa bermasdan ortiqcha mol olishni shart qilishi.

Sudxo'rlik hosil bo'lishi uchun

almashtirilayotgan mollar idishda o'lchanadigan yoki tarozida tortiladigan bo'lishi va ikkisi bir jinsdan bo'lishi kerak.

Agar almashtirilayotgan mollarning jinsi va o'lchanishi bir xil bo'lsa

bu mollarni bir xil miqdorda va naqdma-naqd (qo'lma-qo'l) almashtirish shart. Bu holda mollar sifati har xil bo'lishining ahamiyati yo'q.

Agar almashtirilayotgan mollarning jinsi va o'lchanishi bir xil bo'lmasa

ularni o'zaro almashtirishda tenglik ham, naqdma-naqdlik ham shart emas.

Agar mollarning jinsi ikki xil bo'lib, o'lchanishi bir xil bo'lsa

mollar naqdma-naqd alishtiriladi. Ularning o'zaro teng bo'lishi shart emas.

Sudxo'rlik aralashishi mumkin

tarozida tortiladigan va idishda o'lchanadigan mollargagina.

Sudxo'rlik bo'lmaydi

qiymatiga qarab o'lchanadigan hovli-joy, hayvon va asbob-uskunalar kabi narsalarda, son, uzunlik o'lchovi bilan o'lchanadigan, tuxum, gazlama kabi narsalarda.

Bir qo'yni ikki qo'ygaga, bir dona tuxumni ikki dona tuxumga va bir metr gazlamani o'z jinsidagi bir yarim metr gazlamaga alishtirish

mumkin. Chunki bunda ikki tomon ham nima qilayotganini va molining miqdorini, sifatini juda aniq va yaxshi bilgan holda savdolashadilar.

Sarf bo'limi

pulni pulga sotish

Agar bir xil pullar almashtirilayotgan bo'lsa

o'zaro teng va ajrashmasdan turib ikki tomondan qo'lma-qo'l oldi-berdi bo'lishi shart qilinadi.

Pulni pulga sotishda

tomonlar savdoni bekor qilish huquqiga ega emaslar.

Agar pullar har xil bo'lsa

almashtirish qo'lma-qo'l bo'lishi shart. Tenglik shart emas.

Pul almashtirish savdosi buziladi

agar tomonlar qo'lma-qo'llikka e'tibor bermasdan, olishlari kerak bo'lgan pulni olmasdan savdo joyidan tarqalsalar.

Agar xaridor qilichni olish uchun savdolashgach, pulni nasiya qilsa

savdo qilichning o'ziga tegishli bo'ladi, uning tillo bezagi esa savdoga kirmaydi.

Agar qilichning bezagini ajratib bo'lmaydigan bo'lsa

xaridor pulni to'liq nasiya qilgan holatda savdo bekor qilib yuboriladi.

SOVG'A KITOBI

① -BO'LIM

Sovg'a

kishi o'z molini birovga evaziga hech narsa olmay mulk qilib berishi.

**Sovg'a
oldi-berdisi**

sovg'a oluvchining o'sha joyda sovg'ani qo'lga olishi bilan tugal bo'ladi. Agar keyinroq qo'lga oladigan bo'lsa, sovg'a bergan shaxsdan qayta ruxsat so'rashi kerak.

**Haqdorlar o'rtasidagi
hali taqsimlanmagan
molni**

sovg'a qilib bo'lmaydi. Taqsimlab bo'lib, keyin bersa bo'laveradi.

**O'zining birov qo'lida
turgan narsasi**

undan olmay turib, uning o'ziga sovg'a qilsa bo'laveradi.

**Aqlini tanigan yosh
bolaga sovg'a berish**

bolaning o'zi qabul qilib olishi kerak. Bordi-yu, aqlini tanimagan bo'lsa, uni tarbiyalayotgan odam qabul qilib olishi lozim.

**To'ydan keyin urning
uyiga kelgan xotinga
berilgan sovg'ani**

eri qabul qilib oladi.

**Ikki yoki undan ko'p
kishiga bitta narsani
sovg'a qilish**

mumkin emas.

SOVG'A KITOBI

②-BO'LIM

Agar sovg'a berayotib evaziga sovg'a oluvchidan nimadir berish shart qilinsa

sovg'a beruvchi va oluvchining o'zaro roziliklari hamda zarurat tufayli (qozining hukmi bilan) qaytarib olish mumkin. Sovg'ani qaytarib olish keli-shuvini buzishdir. Uni sovg'a oluvchi-ning sovg'a beruvchiga qilgan sovg'asi deb tushunmaslik kerak.

Agar sovg'a berayotgan odam savdoni noto'g'riga aylantirib yuboruvchi shartlarni qo'ysa

uning mazkur gaplari e'tiborsiz (ahamiyatsiz) sanaladi va qilayotgan sovg'asi to'g'ri hisoblanadi.

Agar homilador cho'rini sovg'a qilmoqchi bo'lsa

uning qornidagi homilasini ozod qilib, keyin sovg'a qilish kerak.

Agar homilani mudabbar qilib, so'ngra cho'rini sovg'a qilsa

qilgan sovg'asi noto'g'ri hisoblanadi.

Sadaqa

sadaqa qilingan odam (sovg'a singari) qo'lga olsagina uniki bo'ladi.

Sadaqani qaytarib olish

mumkin emas.

SOVG'Ani qaytarib olish

Sovg'a beruvchi va oluvchining o'zaro roziliklari hamda zarurat tufayli (qozining hukmi bilan) sovg'ani qaytarib olish mumkin. Sovg'ani qaytarib olish sovg'a kelishuvini buzishdir. Uni sovg'a oluvchining sovg'a beruvchiga qilgan sovg'asi deb tushunmaslik kerak.

Sovg'a qilingan narsa nobud bo'lgan bo'lsa

Sovg'a oldi-berdisi mahram qarindoshlar o'rtalarida bo'lsa

Sovg'a oldi-berdisi er va xotinning o'rtalarida bo'lsa

Sovg'a sovg'a oluvchi mulkidan chiqsa

Berilgan sovg'a evaziga sovg'a qiluvchiga biror narsa berilgan bo'lsa

Sovg'a beruvchi yoki oluvchi vafot etsa

Sovg'aga sovg'a oluvchining moli tutashsa

7 holatda sovg'ani qaytarib olish mumkin emas

UMUMIY VA XOS ISHCHILAR BO'LIMI

Ijaraga olinadigan ishchilar ikki qismdir

Umumiy

Omma uchun xizmat qiladigan ishchi. U bir kishiga bog'lanib qolmay, kim buyurtma bersa oshaning ishini qilib, haqini olaveradi.

Umumiy ishchi qo'lidagi narsa uning aybisiz nobud bo'lsa

to'lab bermaydi.

Agar narsa uning aybi bilan nobud bo'lsa

to'lab beradi.

Umumiy ishchining haq olishi

talab qilingan ishni bajarib bo'lgachgina haq oladi.

Xos

Kelishuv muddatida o'zini ijaraga oluvchiga topshirib, faqat uning uchun ishlagan ishchi.

Xos ishchi qo'lidagi narsa nobud bo'lsa

xoh uning aybi* bilan, xoh uning aybisiz nobud bo'lsa, to'lab bermaydi.

Ijara oluvchining ijaraga olingan ishchini boshqa yoqqa (boshqa shaharga) olib ketishi

ijara kelishuvi paytida aytib qo'yilmagan bo'lsa, olib ketishga haqqi yo'q.

Xos ishchi haqi

kelishuv muddatida o'zini topshirib qo'ygani uchun (ijaraga oluvchi undan foydalanmasa ham) haqini olaveradi. Agar kelishuv muddatida boshqaga ham xizmat qilsa, haqi kamaytiriladi.

* bu yerda odatda bo'ladigan va ataylab qilinmagan ayb nazarda tutilyapti.

Ijarani bekor qilish haqidagi bo'lim

Ijara kelishuvini bekor qilish

Ijaraga olingan narsadan foydalanishga xalal beradigan ayb sababli ijara kelishuvi bekor qilinishi mumkin (ijaraga olingan yer yoki tegirmonga suv kelmay qolishi kabi).

Biroq ijaraga oluvchi aybli narsadan foydalanishda davom etsa yoki ayb bartaraf etilsa

ijara kelishuvini buzib bo'lmaydi.

Ijara kelishuvi, shuningdek, quyidagi holatlarda ham bekor qilinadi:

1. 3 kun ichida kelishuvni bekor qilish huquqini olish bilan.
2. Ko'rish huquqi sababli ham bekor qilinadi.
3. UZR tufayli ham bekor qilinadi.

UZR

Tomonlarning biriga kelishuvda ko'zda tutilmagan zararning yetishi.

Ijaraga bergan narsasini sotishni istab qolish

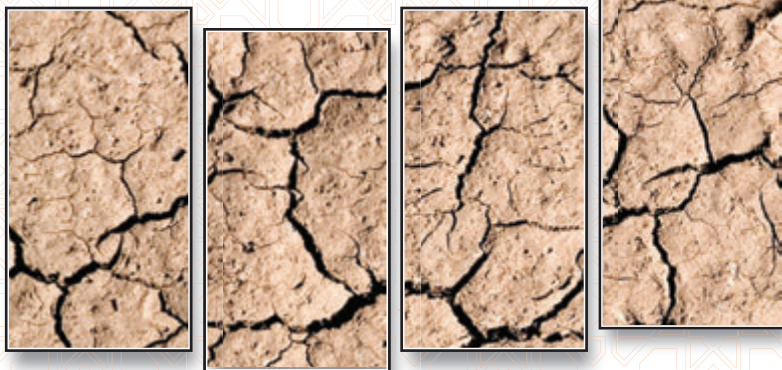
uzr hisoblanmaydi.

Ijara kelishuvini kelasi zamonga bog'lab tuzish yoki buzish

mumkin, biroq savdo-sotiqda bunday qilish mumkin emas.

XAROB YERNI OBOD QILISH KITABI

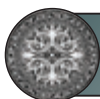

Xarob yoki qarovsiz yer

Suvi kesilgani, sho'rlagani yoki shunga o'xshash sabablarga ko'ra foydasiz bo'lib qolgan, egasi yo'q, obod joydan (qishloq yoki shahardan) yiroq va obod joyning chetidagi odam baland joyga chiqib olib, bor ovozi bilan qichqirsa eshitilmaydigan joy.

Xarob yer kimning mulki?

Agar hokim o'shanday yerdan foydalanishga biror odamga ruxsat bersa va o'sha odam xarob yerni obod qilsa, shu yer uning mulkiga aylanadi. Agar bir kishi qarovsiz yerning atrofini o'rab olsa-yu, ammo uch yilgacha uni obod qilmasa, hokim u yerni boshqaga beradi. Kim qarovsiz yerda quduq qazisa, quduqning har tarafidan 27 m (qirq ziro') yer quduq qazuvchiniki bo'ladi. Agar buloq chiqargan bo'lsa, uning har tarafidan 330 m (besh yuz ziro') yer obod qiluvchiniki bo'ladi. Bu joylardan boshqaning foydalanishi mumkin emas.

VAQF kitobi

VAQF mulkdorning biror narsani o'z mulkida qoldirib, undan olinadigan foydani oriya kabi sadaqa qilishi (ko'pchilik foydalanishi uchun savob olish niyatida o'z mulkini Alloh yo'liga atash).

Vaqf qilingan narsa Alloh taoloning mulkiga o'tadi va Uning mulki sifatida ushlab turiladi.

“Ushlab turish” Vaqf qilingan narsaning sotilmasligi, sotib olinmasligi, merosga qolmasligi va sovg'a qilinmasligi.

Vaqfdan foydalanishi aytilgan odamlar qolmasa undan foydalanish huquqi kambag'allarga o'tib ketadi.

Vaqfni bировga mulk qilib berish mulk qilib berilmaydi va mulk qilib olinmaydi.

Agar vaqf kambag'al-larga atalgan bo'lsa tushgan foyda, avvalo, vaqfni obod qilishga sarflanadi.

Vaqf ma'lum shaxsga atalgan bo'lsa obod qilish, ta'mirlash xarajatlari o'sha odamning hisobidan bo'ladi. Agar u bosh tortsa yoki kambag'al bo'lsa, vaqf ijaraga beriladi va tushgan foydadan obod qilingach, haligi shaxsga qaytarib beriladi.

Vaqfni ta'mirlash paytida chiqqan g'isht, yog'och kabi narsalar uning o'ziga ishlatiladi yoki kerak bo'lganda ishlatish uchun saqlab qo'yiladi.

Agar saqlab qo'yishga hojat bo'lmasa sotib, puli ta'mirlash ishlariga sarflanadi.

Vaqfdan foydalanuv-chilarga bo'lib berish bo'lib berilmaydi, chunki ularning vaqfdan foydalanishgagina haqlari bor, xolos.

Topib olingan bola haqida kitob

ota-onasi boqolmaslikdan qo'rqib yoki o'z gunohlarini yashirish uchun tashlab ketgan go'dak.

Topib olingan bolani tashlab ketilgan joyidan olish hukmi

savobli ishdir.

Agar darhol olinmasa bola halok bo'ladigan holatda bo'lsa, olish farzdir.

Topib olingan bolaning qulligiga dalil-hujjat bo'lmasa

u **ozod inson** hisoblanadi. Uni topib olgan odamdan tortib olinmaydi. Lekin, o'zi rozi bo'lib boshqaga bersa bo'ladi.

Uning **nafaqasi va ulg'aygach** qilishi mumkin bo'lgan jinoyatlari uchun beriladigan to'lovlar davlat xazinasiga zimmasidadir.

U **vafot etganda** merosxo'rlari bo'lmasa, qoldiradigan mulki ham davlat xazinasiga o'tadi.

Bola topib olingach, biron kelib "Bu mening bolam", deb da'vo qilsa

bola o'sha shaxsning zurriyoti deb hisoblanadi.

Agar ikki kishi mazkur da'voni birdaniga qilib qolsa va ikkovis ham o'z gapiga hujjat-dalil keltirsa, bola ikkalasining ham zurriyoti hisoblanadi.

Hozirda esa bolaning qonini va boshqa taraflarini tekshirish orqali (DNK kabi) uni kimning bolasi ekanligini aniqlash mumkin.

Musulmonlarga tegishli joydan topilgan bola

musulmon hisoblanadi.

Bola topib olinganda uning yonidan topilgan mablag'

bolaning ehtiyojlari uchun sarflanadi.

Bolani topib olib parvarishlayotgan shaxsning huquqlari

- bolaga atab berilgan xayriyehsonlarni qabul qilib olishga,
- ulg'aygach hunar o'rganishga berishga

haqqi bor.

Ammo

- uni uylandirish yoki erga berish,
- uning mol-mulkini tasarruf etish,
- ishchi sifatida ijaraga berish uchun **qozidan ruxsat olishi kerak.**

Chunki topib olishning o'zi topib oluvchiga bunday huquqni bermaydi.

YO'QOLGAN SHAXS HAQIDA KITOB

Yo'qolgan shaxs

yaqinlari iloji boricha izlab, qayerdaligini, o'lik-tirikligini bilib bo'lmagan shaxs.

- ◀ bunday shaxsning **xotini** birovga tegmaydi
- ◀ **moli** farzandlariga taqsimlab berilmaydi
- ◀ tuzgan ijara kabi **shartnomalari** bekor qilinmaydi.

Chunki o'limi noaniq bo'lgani uchun, **o'z mol-mulkiga nisbatan tirik odamning hukmida** bo'ladi.

Yo'qolgan odam boshqalarning mol-mulkiga nisbatan

o'lik hukmidadir.

- ◀ Ya'ni, birovdan **meros ololmaydi**. Boshqalardan (ota-ona, aka-uka, farzand kabi) yo'qolgan odamga tegadigan meros uning **tug'ilgan kundan boshlab to'qson yilgacha muzlatib** (saqlab) qo'yiladi. Agar tirik bo'lsa, merosdagi o'sha haqqini oladi.
- ◀ To'qson yil tugagach, uning o'lgani haqida **qozi hukm chiqaradi**.
- ◀ Ayoli tirik bo'lsa, o'lim iddasini boshlaydi va mol-mulki shu paytda mavjud bo'lgan **merosxo'rlariga bo'lib beriladi**.
- ◀ **Unga berish uchun muzlatib qo'yilgan merosni**, ota vafoti chog'i mavjud bo'lgan merosxo'rlar, agar ular mavjud bo'lmasalar, ularning merosxo'rlari bo'lishib oladilar.

Agarda yo'qolgan odamning vakili bo'lmasa

qozi uning birovlardagi haqlarini oladigan, mollarini saqlab beradigan bir vakil belgilaydi.

Yo'qolgan odamning nafaqasi

qozi yo'qolgan odamning bolasiga, ota-onasiga, xotiniga uning molidan nafaqa beradi.

Qozilik kitobi

— Qozi

odamlar orasida janjalli ishlarda kimning haq va kimning nohaqligi to'g'risida hukm chiqaruvchi shaxs. Qozi guvohligi qabul qilinadigan odamlar jumlasidan bo'lishi kerak.

— Faqat bitta kishigina yaroqli bo'lsa

Agar qozilik qilishga odamlar orasida faqat bitta kishigina yaroqli bo'lsa **o'sha odamga bu ishni qilish farz bo'ladi.**

— Qozi bo'lib turgan paytida gunoh sodir etsa

Adolatli kishi qozi bo'lib turgan paytida pora olish, zino qilish yoki aroq ichish kabi ishlarni sodir etib qo'ysa **qozilik mansabidan haydaladi yoki o'zi darhol iste'fo berishi kerak bo'ladi.**

— Qozi bo'lish uchun pora bersa

Kim qozi bo'lish uchun pora bersa **qozi deb hisoblanmaydi va chiqargan hukmi ham haqiqiy sanalmaydi.**

— Qozining hadya olishi

mumkin emas, lekin qoziga ishi tushib turgan bo'lmasa, o'ziga yaqin bo'lgan (*mahram hisoblangan*) qarindoshidan va qozi bo'lishidan oldin ham hadya berib yurgan odamlardan (*oldingicha miqdorda*) olishi mumkin.

— O'z mazhabiga teskari chiqargan hukmi

Qozining xoh unutib, xoh atayin bo'lsin o'z mazhabiga teskari chiqargan hukmi **ijro etilmaydi.**

— Ixtilofli bo'lib turgan masala

Qozining hukmi chiqishidan oldin ulamolar orasida ixtilofli bo'lib turgan masala **hukm chiqishi bilan ixtilofligini yo'qotib, ittifoqiga aylanadi.**

— G'oyib odam haqida hukm chiqarish

Qozi g'oyib odam haqida hukm chiqarmaydi. Biroq mahkamada uning vakili yoki qozi unga bosh-qosh qilib tayinlagan shaxs (*vasiy*) hozir bo'lganda, qozi g'oyib odam haqida hukm chiqarishi mumkin.

— Yaqini foydasiga hukm chiqarish yoki guvohlik berish

Ota-onasi va bolalari hamda eri yoki xotini foydasiga hukm chiqarish yoki guvohlik berish **mumkin emas.** Ammo ularning zarariga hukm chiqarish yoki guvohlik berishi mumkin. Tayinlagan shaxs (*vasiy*) hozir bo'lganda, qozi g'oyib odam haqida hukm chiqarishi mumkin.

— To'lashdan bosh tortgan taqdirda

Da'volashuvchilarning biri o'zida ikkinchisining (*da'vogarning*) haqqi borligini tan olsa yoki bu narsa dalil-hujjat bilan isbotlansa, to'lashdan bosh tortgan taqdirda **da'vogarning talabi bilan qozi tayinlagan muddatga qamab qo'yiladi.** Buning uchun ayblanayotgan shaxsning o'z qarzini to'lashi uchun imkoniyati borligi bilinishi kerak.

QUYIDAGILARNING GUVOHLIGI QABUL QILINMAYDI

Ko'zi ojiz kishining

(ammo, faqat eshitish bilan sobit bo'ladigan guvohliklar ko'zi ojizdan ham qabul qilinaveradi).

SOQOVNING

tushunarli ishora bilan bergan guvohligi

Qul bo'lgan kishining guvohligi

Birovni nohaq zinoda ayblagani uchun darralangan odamning guvohligi

(kofirlik vaqtida shu ish uchun darralanib keyin musulmon bo'lgan bo'lsa, bundan mustasno)

Dunyoviy ish sababli bir-biriga dushman bo'lganlarning guvohligi

(chunki bir-biriga dushmanligi sababli yolg'on gapirishi mumkin)

Birga tijorat qiluvchi sheriklarning bir-biri foydasiga bergan guvohligi

(tijorat ishidan boshqa masaladagi guvohligi qabul qilinadi)

Behayo ishlarni qiladigan xotinchalishning guvohligi

Ta'ziya marosimida yig'lab bergani uchun pul oladigan xotinning guvohligi

Qo'shiqchi ayolning guvohligi

Nard yoki shaxmat bilan qimor o'ynagan yoki bularni o'ynab namozni o'tkazib yuborganning guvohligi

QUYIDAGILARNING GUVOHLIGI
QABUL QILINMAYDI

Yo'lga siyadigan yoki yo'lda ovqat yeydiganning guvohligi
(chunki bu ishlarni uyalmay qiladigan odam yolg'on gapirishdan ham uyalmaydi).

Harom ishni qilib yurgan odamning guvohligi

Qush o'ynatadigan odamning guvohligi

Musiqas asboblari chaladigan yoki odamlarga qo'shiq aytib beradiganning guvohligi

Shar'iy jazoga (darralanish, qo'li kesilish kabi) loyiq jinoyat qilganning guvohligi

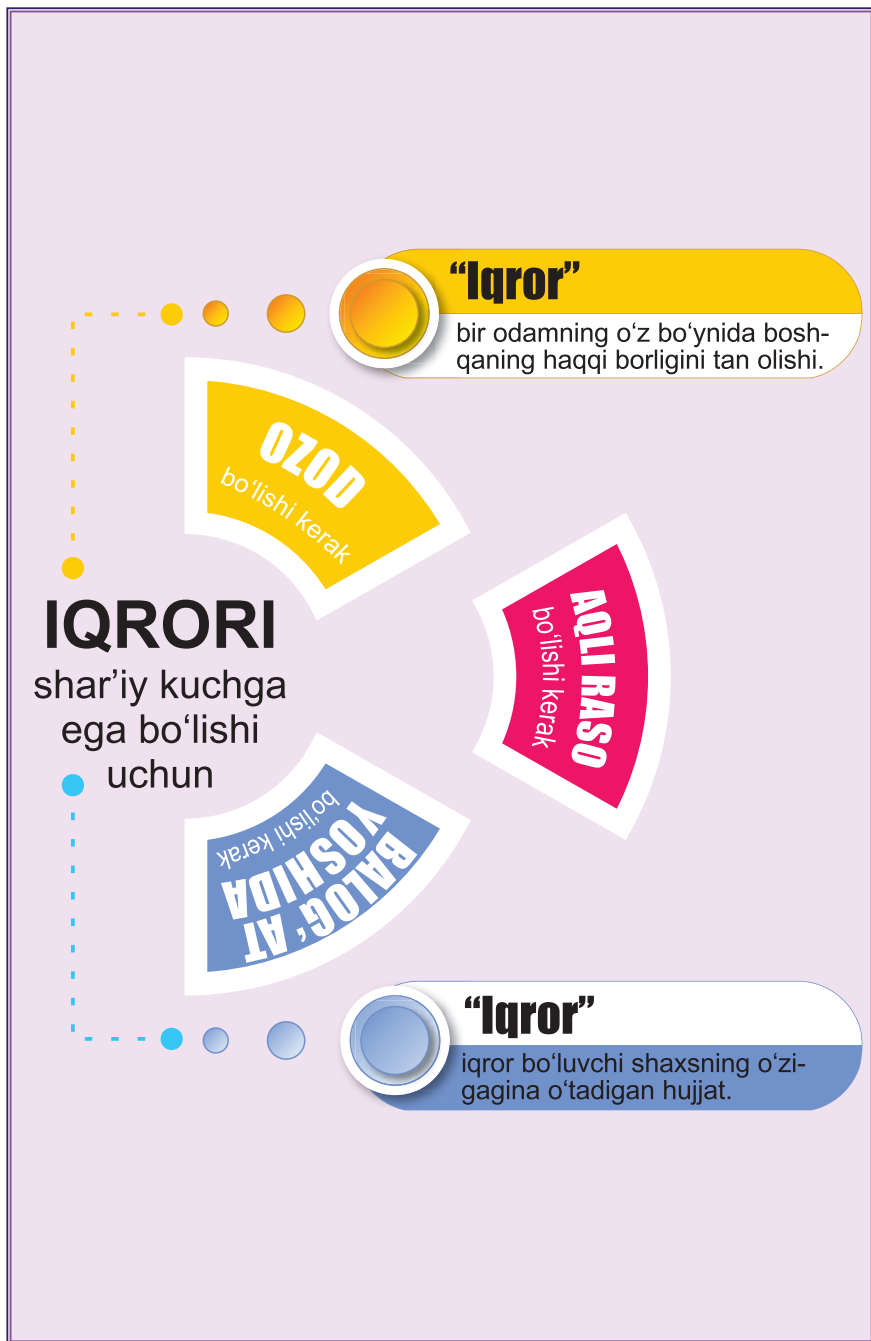
Xojaning o'z quli va mukotabi foydasiga bergan guvohligi

Mast qiluvchi narsalarni davomli iste'mol qiluvchining guvohligi

Hammomga ishtonsiz kiradiganing guvohligi

Sudxo'rning guvohligi

Dinda peshqadam bo'lganlarni ochiq haqorat qiladiganning guvohligi

“Iqror”

bir odamning o'z bo'ynida bosh-qaning haqqi borligini tan olishi.

OZOD
bo'lishi kerak

AQLI RASO
bo'lishi kerak

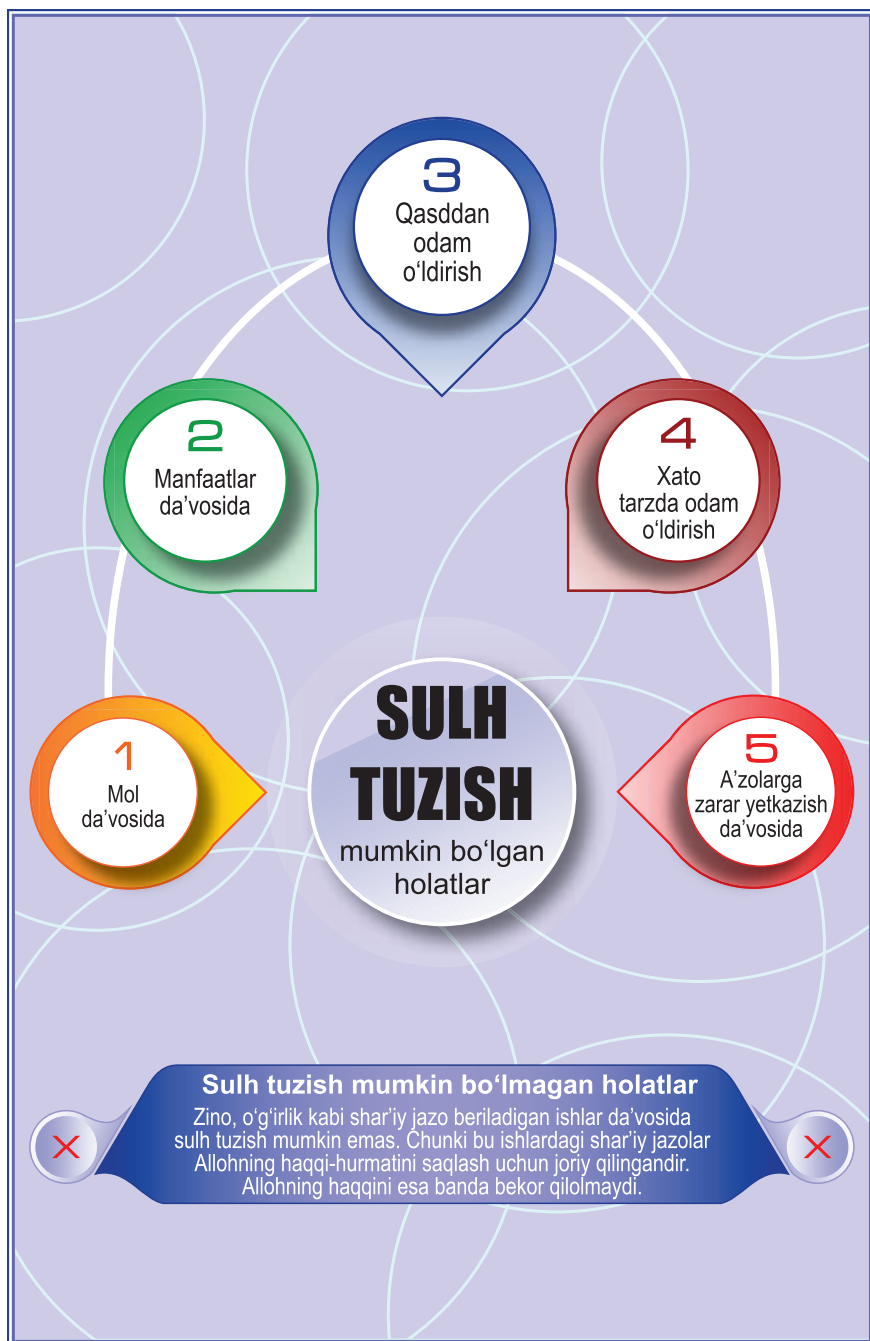
**BALOG' AT
YOSHIDA**
bo'lishi kerak

IQRORI

shar'iy kuchga
ega bo'lishi
uchun

“Iqror”

iqror bo'luvchi shaxsning o'zi-gagina o'tadigan hujjat.

DIYALAR

Ataylabga o'xshash va yanglishib o'ldirishlar uchun belgilangan kafforot

Bitta mo'min qulni ozod qilish va agar bunga ojiz bo'lsa, 2 oy ketma-ket ro'za tutish.

Ataylabga o'xshash o'ldirishda og'irlashtirilgan diya

O'ldirilgan shaxsning merosxo'rlariga

25 ta bir yoshli urg'ochi tuya,
25 ta ikki yoshli urg'ochi tuya,
25 ta uch yoshli urg'ochi tuya,
25 ta to'rt yoshli urg'ochi tuya
beriladi.

Yanglishib o'ldirish uchun diya sifatida tuya belgilansa

O'ldirilgan shaxsning merosxo'rlariga

20 ta bir yoshli urg'ochi tuya,
20 ta ikki yoshli urg'ochi tuya,
20 ta uch yoshli urg'ochi tuya,
20 ta to'rt yoshli urg'ochi tuya,
20 ta bir yoshli erkak tuya beriladi.

YO'LGA QURILISH QILISH HAQIDAGI BO'LM

**YO'LGA QURILGAN
SOYABON, TARNOV,
DEVOR, DO'KON
KABILAR**

▷ ommaga halaqit bermasa, tura-
veradi. Lekin halaqit bermagan
taqdirda ham uni buzib tashlashga
har qanday insonning haqqi bor.

**ODAMLARGA ZIYON
YETKAZADIGAN
BO'LSA**

▷ davlatning ruxsati bo'lsa ham olib
tashlanishi kerak. Yo'lda savdo
qilish ham shu kabitdir.

**BOSHI BERK
KO'CHA**

▷ unda yashovchilardan ruxsat olmay
turib hech narsa qurish mumkin emas.

**YO'LGA QURILGAN
YOKI KOVLANGAN NAR-
SA SABABLI BIROV
NOBUD BO'LSA**

▷ qurgan (kovlagan) odamning
oqilasi o'lganning diyasini
to'lab beradi.

**AGAR O'SHA QURILGAN
NARSADAN HAYVON NOBUD
BO'LSA VA MAZKUR QURILISH
DAVLATNING RUXSATISIZ
QILINGAN BO'LSA**

▷ qurgan odam
to'lab beradi.

**OMMANING YO'LIGA QIYSHAYIB
QOLGAN DEVORNING EGASI
AVVAL OGOHLANTIRILGAN VA
BUZISHGA IMKONIYATI BO'LA
TURIB BUZMAGAN BO'LSA**

▷ yetkazilgan
zararni to'laydi.

**MANA SHU HOLATDA
ODAM NOBUD BO'LSA**

▷ devor egasining oqilasi
diya to'laydi.

MEROS

VAFOT ETGAN ODAMDAN QOLGAN NARSA

QUYIDAGICHA TAQSIMLANADI:

1

KO'MISH XARAJATLARI

Kafan puli, g'assolga beriladigan pul, go'rkovning xizmat haqi. Bu xarajatlar uchun ketadigan molda merosxo'rlarning haqi bo'lmaydi.

2

MARHUMNING QARZI BO'LSA TO'LANADI

3

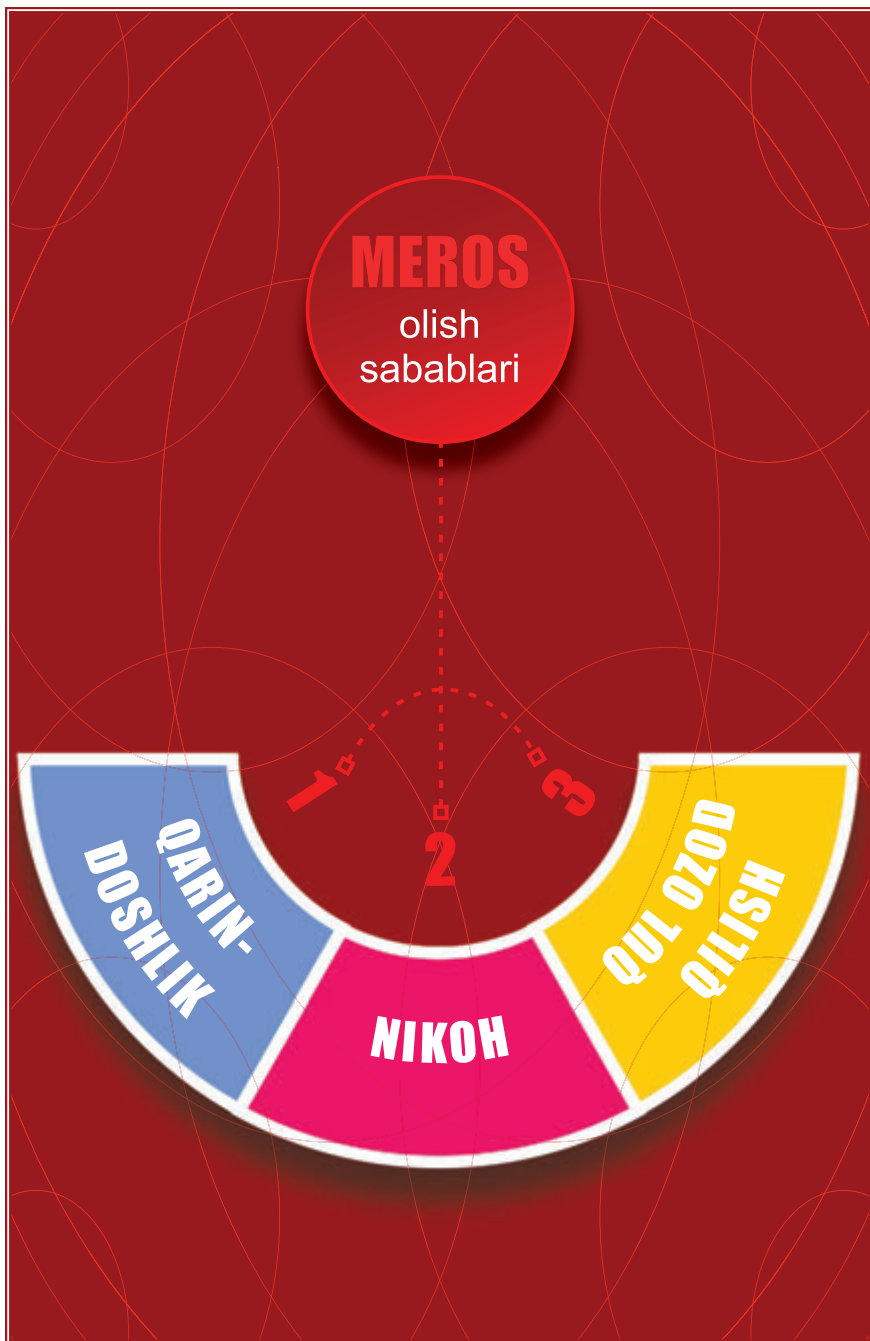
MARHUMNING VASIYATLARIGA SARF QILINADI

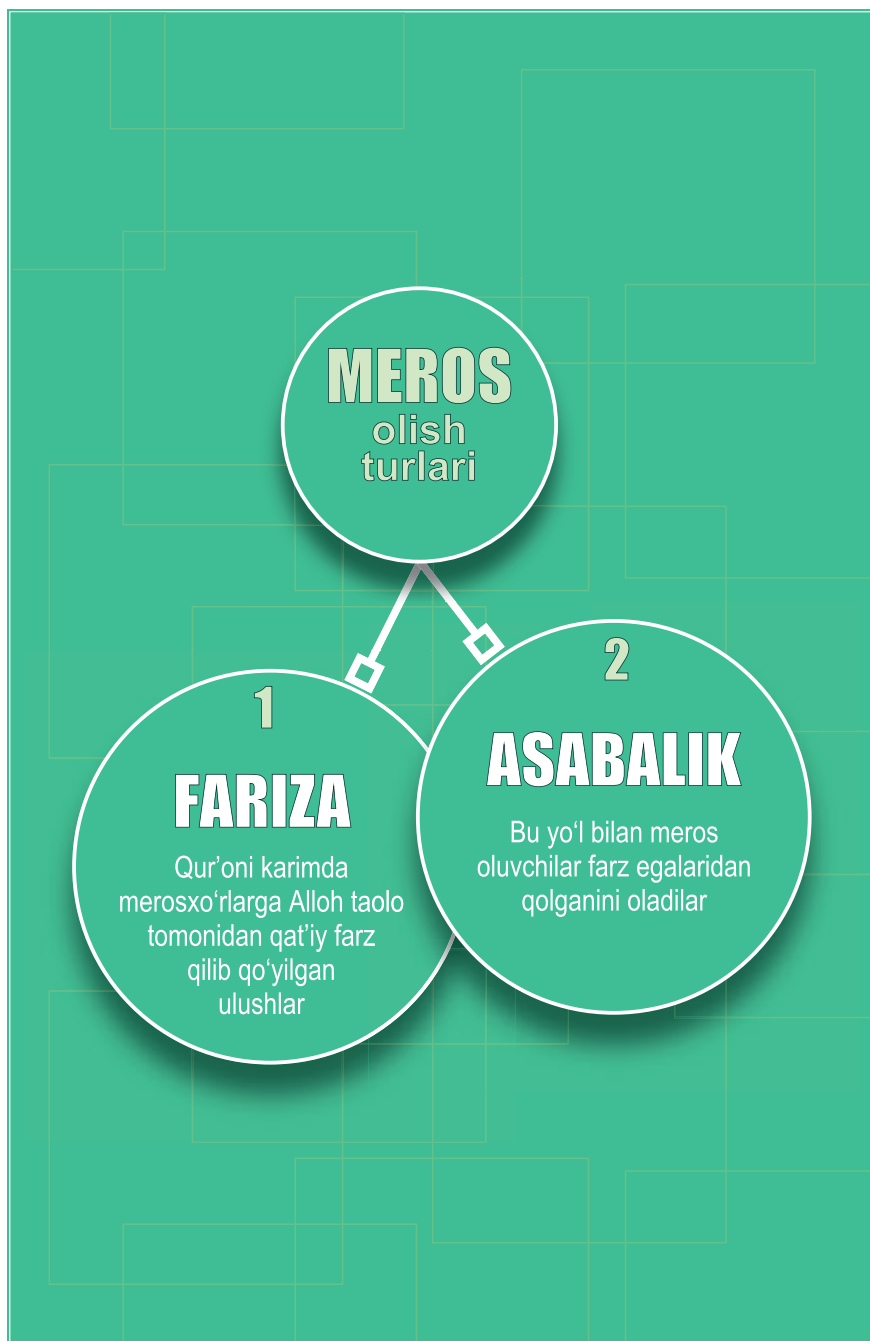
Agar vasiyat qilingan mol miqdori merosga qolgan mol miqdorining $\frac{1}{3}$ (uchdan biri)dan ko'p bo'lsa merosxo'rlarning roziligi shart.

4

QONUNIY MEROSXO'RLARIGA

marhumning ko'mish xarajatlari, qarzi va vasiyatidan ortib qolgan moli bo'lib beriladi.

ERKAK

merosxo'rlar

1. Er.
2. O'g'il.
3. O'g'ilning o'g'li va h.k.
4. Ota.
5. Otaning otasi va h.k.
6. Ota-onabir aka-uka.
7. Otabir aka-uka.
8. Onabir aka-uka.
9. Ota-onabir aka-ukaning o'g'illari.
10. Otabir aka-ukaning o'g'illari.
11. O'z amakisi.
12. Otabir amakisi.
13. O'z amakisining o'g'illari.
14. Otabir amakisining o'g'illari.
15. Qul ozod qilgan erkak.

AYOL

merosxo'rlar

1. Xotin.
2. Qiz.
3. Ona.
4. O'g'ilning qizlari.
5. Otaning onasi va h.k.
6. Onaning onasi va h.k.
7. Ota-onabir opa-singillar.
8. Otabir opa-singillar.
9. Onabir opa-singillar.
10. Qul ozod qilgan ayol.

ASABA

KISHINING YAQIN ERKAK
QARINDOSHLARI

1

O'G'IL

2

O'G'ILNING O'G'LI

3

**OTA-ONABIR
AKA-UKA**

4

**OTA BIR
AKA-UKA**

5

**OTA-ONABIR
AMAKILAR**

ASABALAR MEROSI

3 XIL
BO'LADI

Farz egalaridan ortmasa hech narsa olmaydilar.
Merosga da'vogar farz egalari bo'lmasa
merosning hammasini oladilar.

1

O'ZI ASABALIK

marhum va uning orasidagi
bog'lanishda ayol kishi
mavjud bo'lmagan erkaklar:
o'g'illar, otalar, aka-ukalar,
amakilar.

3

BOSHQALAR BILAN BIRGALIKDA ASABALIK

o'zi asabalar opa yoki singillarini
yoki ular darajasidagi ayol
merosxo'rlarni merosga tortadilar.
Meros ular orasida "bir erkakka
ikki ayol ulushi" qoidasiga
ko'ra bo'linadi.

2

BOSHQALAR ORQALI ASABALIK

faqat ota-onabir va otabir opa-singillarga xos.
Ular marhumning qizlari yoki o'g'lining qizlari bilan birgalikda meros
oladigan bo'lsalar, u holda yuqorida aytilganday "fariza" bo'yicha
emas, balki "boshqalar orqali asabalik" bo'yicha meros oladilar.
Bu holatda ota-onabir opa-singil ota-onabir aka-uka
qanday meros olsa, shunday meros oladi.

BOSHQALAR BILAN BIRGALIKDAGI ASABALIK

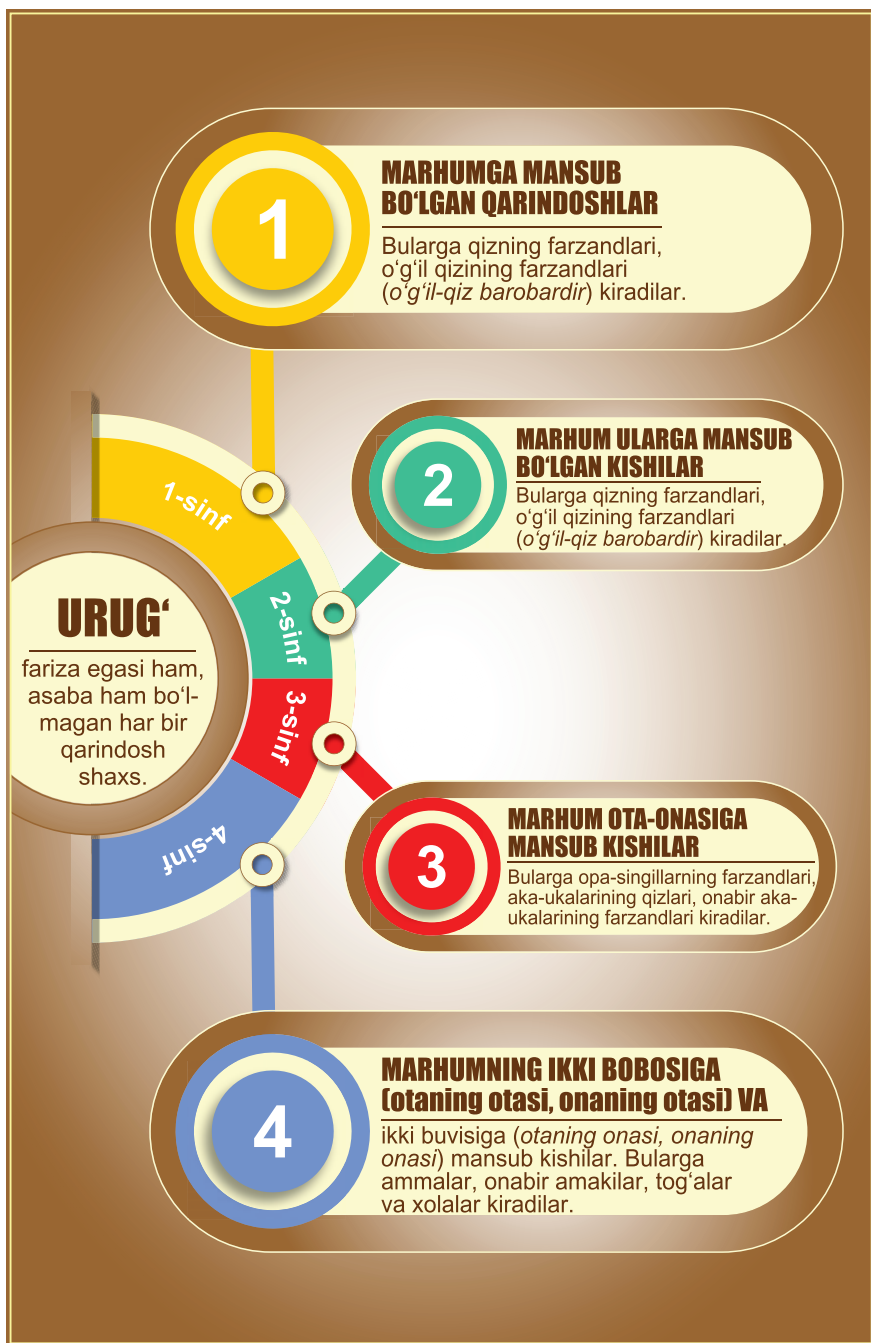

MEROSNI HISOBLASH

Bu sonlarni qo'shishda ularning umumiy mahrajini aniqlanib, umumiy mahrajga nisbatan haqdorlarning ulushlari hisoblab chiqariladi.

VASIYAT KITOBİ

inson o'z vafotidan so'ng mol-mulkining ma'lum bir qismini ma'lum bir odamga berishini aytishi

1. Vasiyat kimlarga qilinadi?

Merosxo'rlardan bo'lmagan begona odam uchun qilinadi. Vasiyat qiluvchining o'z merosxo'ri va qotili uchun qilgan vasiyati boshqa merosxo'rlar ruxsat bersalargina shar'iy kuchga ega bo'ladi.

2. Vasiyat miqdori

Qoldirilgan molk-mulkning uchdan biri chegarasida amalga oshiriladi. Vasiyat qoldirilgan merosning uchdan bir qismidan ortig'iga o'tishi uchun merosxo'rlarning roziliklari shart qilinadi.

3. Vasiyatning kuchga kirishi

Vasiyat qiluvchining vafotidan keyin kuchga kiradi.

4. Kishining o'z vasiyatidan qaytish huquqi

Kishi o'z vasiyatidan qaytish huquqiga ega. Vasiyatdan qaytish shaxsning ochiq-oydin aytgan gapi yoki vasiyatdan qaytganiga dalolat qiladigan ish bilan bo'ladi.

5. Marhumning qarzi

vasiyatdan oldin ado etiladi.

VASIY HAQIDAGI BO'LIM

1

Vasiy

Vasiyat qiluvchi vafot etganda uning vasiyatini bajo keltirib, farzandlariga bosh bo'lib turuvchi odam.

5

Fosiq odamga vasiylik topshirilgan bo'lsa

qozi uning o'rniga taqvoli odamni tayinlaydi.

2

Agar Shokir Salimni o'zidan so'ng bolalariga vasiy qilsa va Salim bu vasiyatni Shokirning oldida qabul qilsa

vasiyga aylanadi, uning oldida rad qilsa, vasiylikdan chiqadi.

4

Shokirning vafotidan so'ng rad qilib, keyin qabul qilsa

qozining uni vasiylikdan bo'shatish haqida buyrug'i hali chiqmagan bo'lsa vasiyga aylanadi.

3

Agar Shokir vasiyat qilib vafot etgach, Salim qabul qilgan yoki qilmaganini indamagan bo'lsa

unda qabul qilish-qilmaslik huquqi saqlanib qoladi.

MUNDARIJA

MUQADDIMA	3
TAHORAT	5
G'USL BO'LIMI	6
QUDUQLAR BO'LIMI	8
TAYAMMUM BO'LIMI	9
MAS'H TORTISH BO'LIMI	11
HAYZ BO'LIMI	13
NAJOSAT VA UNDAN POKLANISH	14
NAMOZ KITOBİ	17
AZON BO'LIMI	18
NAMOZ SHARTLARI BO'LIMI	18
NAMOZNING SIFATI HAQIDAGI BO'LIM	20
NAMOZ O'QISH TARTIBI	22
IMOMNING OVOZ CHIQARIB QIROAT	
QILISHI HAQIDAGI BO'LIM	25
NAMOZDA TAHORAT BUZILISHI HAQIDAGI BO'LIM	27
NAMOZNI BUZADIGAN VA UNDA MAKRUH	
BO'LGAN NARSALAR HAQIDAGI BO'LIM	28
NAMOZDAGI AMALLAR	29
VITR NAMOZI BO'LIMI	30
KUSUF, XUSUF VA ISTISQO NAMOZI BO'LIMI	31
FARZ NAMOZIGA YETISHISH BO'LIMI	32
QAZO NAMOZI BO'LIMI	34
SAJDAI SAHV BO'LIMI	35
TILOVAT SAJDASI BO'LIMI	37
BEMORNING NAMOZI HAQIDAGI BO'LIM	38
MUSOFIRNING NAMOZI HAQIDAGI BO'LIM	39
JUMA NAMOZI BO'LIMI	41
IKKI HAYIT NAMOZI BO'LIMI	43
VAFOTI YAQINLASHGAN KISHI HAQIDAGI BO'LIM	44
JANOZA NAMOZI BO'LIMI	46
XAVF NAMOZI BO'LIMI	49
KA'BADAGI NAMOZ	49
SAVDO-SOTIQ KITOBİ	50
SAVDONI BEKOR QILISH HUQUQI	53
KO'RISH HUQUQI BO'LIMI	55
AYB TUFAYLI QAYTARISH BO'LIMI	56
BOTIL VA FOSID SAVDOSI HAQIDAGI BO'LIM	59
IQOLA BO'LIMI	62

TAVLIYA VA MUROBAHA BO'LIMI	63
SUD XO'RLIK BO'LIMI.....	64
KO'CHMA MOL SAVDOSI BO'LIMI.....	66
MAVQUF SAVDOSI BO'LIMI	67
SALAM SAVDOSI BO'LIMI.....	67
SARF BO'LIMI	69
SHUF'A KITOB I	70
TAQSIMOT KITOB I.....	74
SOVG'A KITOB I	76
IJARA KITOB I	78
NOTO'G'RI IJARA BO'LIMI	81
UMUMIY VA XOS ISHCHILAR BO'LIMI.....	81
IJARA BEKOR QILINISHI HAQIDAGI BO'LIM	83
ORIYA KITOB I	83
VADI'A KITOB I	86
G'ASB KITOB I	88
GAROV KITOB I	90
GAROVGA QO'YISH MUMKIN BO'LMAGAN NARSALAR	93
GAROVGA QO'YILGAN NARSANING TASARRUFI VA UNGA YETKAZILGAN ZARARNI TO'LASH BO'LIMI.....	94
KAFOLAT KITOB I.....	97
HAVOLA KITOB I.....	101
VAKOLAT HAQIDA KITOB.....	102
SAVDO-SOTIQ ISHLARIDA VAKIL QILISH BO'LIMI.....	103
SHIRKAT HAQIDA KITOB	106
MUZORABA HAQIDA KITOB.....	109
MUZORAA HAQIDA KITOB.....	111
MUSOQOT HAQIDA KITOB.....	113
XAROB YERNI OBOD QILISH KITOB I	114
SUVDAN FOYDALANISH BO'LIMI.....	115
VAQF KITOB I.....	116
MEROS KITOB I	118
MEROS OLISH SABABLARI	118
MEROS OLISH SHARTLARI	118
MEROSDAN TO'SUVCHI OMILLAR	119
MEROS OLISH TURLARI.....	119
FARIZA EGALARI.....	120
MEROSNI HISOBLASH	125
MEROS ILMIDAGI MUHIM MASALALAR.....	129
VASIYATLAR KITOB I	131
VASIY HAQIDAGI BO'LIM.....	134

KAROHIYAT KITOB	135
HAYVON SO'YISH KITOB	139
QURBONLIK KITOB	142
OV KITOB	146
TOPIB OLINGAN BOLA VA TOPIB OLINGAN NARSA VA QOCHOQ QUL KITOB	152
YO'QOLGAN SHAXS HAQIDA KITOB	157
QASAM BO'LIMI	158
ISH XUSUSIDA QASAM ICHISH BO'LIMI	161
SO'Z XUSUSIDA QASAM ICHISH BO'LIMI	167
OZOD QILISHGA QASAM ICHISH BO'LIMI	169
MUDABBAR VA UMMU VALAD BO'LIMI	170
VALO BO'LIMI	172
MUKOTAB KITOB	173
QOZILIK KITOB	177
GUVOHLIK KITOB	179
IQROR KITOB	183
DA'VO KITOB	184
IKKI TARAFNING QASAM ICHISHI HAQIDAGI BO'LIM	185
SULH KITOB	186
JAZOLAR KITOB	188
KISHINI ZINO BILAN HAQORATLASH BO'LIMI	192
O'G'IRLIK KITOB	195
JINOYATLAR KITOB	198
DIYALAR KITOB	202
YO'LGA QURILISH QILISH HAQIDAGI BO'LIM	206
HAYVONNING YETKAZGAN ZARARI HAQIDAGI BO'LIM	207
QULNING JINOYATI BO'LIMI	208
QOSAAMA BO'LIMI	209
OQILA BO'LIMI	211
MAJBURLASH KITOB	213
HAJR KITOB	215
IZN BERISH BO'LIMI	216
MURTADNING HUKMI BO'LIMI	218
BOG'IYALAR BO'LIMI	219
ILOVALAR	221
MUNDARIJA	301

AKMAL MIRAVAZ O'G'LI,
MUZAFFAR KOMILOV

HANAFIY FIQHIDAN ZARUR MASALALAR

Muharrirlar:

Surayyo SALOHIDDINOVA,
Nilufar ABDURAHMONOVA

Dizayner:

Ravshan MALIK

Sahifalovchi:

Sobir TURDIALI o'g'li

Rassom:

Adhamjon AHMADJONOV

Nashriyot litsenziya raqami:

№ 8726 2020-07-27

Bosishga 2023-yil 14-fevralda ruxsat etildi.

Ofset qog'ozi. Qog'oz bichimi 60x90 ^{1/16}.

Harf garniturası Cambria. Ofset bosma usuli.

Hisob-nashriyot t.: 7,36 Shartli b. t.: 19,75.

Adadi: 2000 nusxa. 239-son buyurtma.

Bahosi kelishilgan narxda.

O'zbekiston musulmonlari idorasiga qarashli

"Shamsuddinxon Boboxonov" NMIU da

tayyorlandi va chop etildi.

Toshkent shahri, Zarqaynar 18-berkko'cha 47-a uy.

Elektron pochta: m-nashr@mail.ru

Tel: (0-371) 227-34-30